

T.C
ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ
TASAVVUF ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TASAVVUF KÜLTÜRÜ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

OSMANLI'NIN SON DÖNEMİ
İSTANBUL RİFÂÎ GELENEĞİNDE KIYAM
ZİKRİNİN ŞEKLÎ İCRÂSI

Birhan GENÇER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Dr. Dilek ÖMÜRLÜ GÜLDÜTUNA

Prof. Dr. Vasfi Emre ÖMÜRLÜ

İstanbul 2020

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	1
TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI	2
ÖZET.....	3
SUMMARY	4
KISALTMALAR	5
ÖNSÖZ.....	6
1. GİRİŞ.....	7
1.1 TEZİN AMACI VE ÖNEMİ.....	7
1.2 TEZİN METODU VE PLANI.....	9
1.3 ARAŞTIRMA SEVİYESİ.....	12
2. TASAVVUF GELENEĞİNDE ZİKİR.....	14
2.1 ÂYET VE HADİSLERDE ZİKİR	14
2.2 TASAVVUF KAYNAKLARINDA ZİKİR ANLAYIŞI.....	19
2.2.1 Ahmed er-Rifâî'nin Zikir Anlayışı	22
2.2.2 Ken'an Rifâî'nin Zikir Anlayışı	26
2.3 TASAVVUFTA İBÂDET OLARAK ZİKRİN DÖNÜŞTÜRÜCÜ YÖNÜ	28
2.4 TARİKATLARDA ZİKİR GELENEĞİ	31
2.4.1. Zikrin Adâb ve Erkânı.....	33
2.4.2. Zikir ve Ayinlerin Çeşitleri	34
2.4.3. Zikir Çeşitlerine Göre Tarikatların Tasnifi	35
2.4.4. Cehrî Zikir- Hafî Zikir	36
2.4.5. Ferdî Zikir	36
2.4.6. Tekke.....	37
3. İSTANBUL RİFÂÎ GELENEĞİNDE KIYAM ZİKRİNİN ŞEKLİ İCRÂSİ	39
3.1 ZİKRE AİT TERİMLER	39
3.2 ÜMMÜ KEN'AN DERGÂHI	45
3.3 ZÂKİRLERİN VÜCUT HAREKETLERİ VE LAFIZLAR	47
3.3.1 Kıyam Zikrinin Bölümleri.....	49
3.3.1.1 Zikir Öncesi	50
3.3.1.2 Salât-ı Kemâliyye ve Evrâd-ı Şerîf	54
3.3.1.3 Kıyam Kelime-i Tevhîd Zikir Açılışı	73
3.3.1.4 Kıyâm İsm-i Celâl Zikri	93
3.3.1.5 Devran Zikri	99
3.3.1.6 Zikrin Son Bulması	104
4. SONUÇ	108
KAYNAKLAR	112
EKLER.....	118
ÖZGEÇMİŞ.....	121
BİLİMSEL ETİK SAYFASI	122

Tez Savunma Sınav Tutanağı

T.C.
ÜSKÜDAR
ÜNİVERSİTESİ

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAVI TUTANAĞI

TASAVUF ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

GENEL BİLGİLER

Öğrenci No	: 174401045
Öğrenci Adı Soyadı	: BİRHAN GENGER
Anabilim Dalı	: TASAVUF KÜLTÜRÜ VE EDEBİYATI
Tez Danışmanı	: Dr. Öğr. Üyesi H. DİLEK GÜLDÜTUNA Prof. Dr. Emine ÖMÜRLÜ
Tezin Başlığı	: İmamî Kan'an Dergahı Usulünde Aîfai Ajin-i Şerifi

Toplantı Tarihi	: 10.02.2020	Saati	: 10.00
-----------------	--------------	-------	---------

Öğrenci Savunmaya : Geldi

Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili hükümleri uyarınca tez bilimsel olarak incelenmiş, adayın tez çalışmasını sunmasının ardından, adaya tez çalışması ile ilgili sorular yöneltilmiştir.

- Yapılan savunma sınavında adayın tez çalışması başarılı bulunarak **KABUL** edilmesine,
 Yapılan savunma sınavı sonunda tez çalışmasının **DÜZELTİLMESİNE**, düzeltme için adaya ..... ay **EK SÜRE** verilmesine (en fazla 3 ay)
 Yapılan savunma sınavının sonunda tezin **REDEDİLMESİNE**
 OY BİRLİĞİ **OY ÇOKLUĞU**

İle karar verilmiştir.

Savunmada Tezin Başlığı : Değişmedi Değişti

Tezin Yeni Başlığı : Değişmedi Değişti *Osmanlılar Sanatları İstanbul Rüşd-i
Geleneğinde Kıyam Zikrini Sekti Vcrâsi*

Öğrenci Savunmaya : Gelmedi Geldi

Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili hükümleri uyarınca yukarıda belirtilen tarih ve saatte Tez Savunma Jürisi toplanmış ancak ilgili öğrenci savunma sınavına gelmemiştir. Adayın tez çalışmasını Jüri önünde sunmadığı için yapılan değerlendirmeler sonunda adayın tez çalışmasıyla ilgili aşağıdaki kararı,

OY BİRLİĞİ İLE REDEDİLMİŞTİR.

Tez Sınavı Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmza
Başkan	Prof. Dr. Resat Öngören	R. Öngören
Danışman Üye	Dr. Öğr. Üyesi H. Dilek GÜLDÜTUNA	H. Dilek
Üye (Ez Danışman)	Prof. Dr. V. Emre ÖMÜRLÜ	V. Emre
Üye	Prof. Dr. Resat ÖNGÖREN	R. Öngören
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet MURAT ÖZEL	A. Murat

[Tüm durumlarda jüri üyelerinin tez değerlendirme raporları gerekir.]

Sayı No :

Tarih : 10.02.2020

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen ve Anabilim Dalımız Yüksek Lisans Programı öğrencisinin Tez Savunma Sınav Tutanağı ve eklerinin Enstitü Yönetim Kurulunda görüşülmesi hususunda bilgilerimizi ve hergeçmişlerimizi ederim.

Prof. Dr. Emine YEMİTKER

Anabilim Dalı Başkanı
(Unvanı, Adı Soyadı, İmza)

Not: Bu forma orijinal raporlar (bir nüsha) eklenecektir.

ÖZET

Zikir, Allah'ın insandaki ve âlemdeki işaret ve izlerini tanıyabilmek için Allah ile bereber olmak, O'nsuz olmamaktır. Bunun için Kur'an'da sık sık zikretmeye teşvik vardır. İbnü'l-Arabî, zikri "Allah'ın kapısını çalıp açma ümidiyle beklemek" olarak tanımlar. Bu şekilde bakıldığında zikir, en başından beri tasavvufî geleneğin amelî ve nazarî yönleri bakımından merkezî yer teşkil etmektedir.¹ Bütün tasavvufî gelenekler zikri kendi meşrep ve neşvelerine göre yorumlayarak farklı usûl ve terkiplerde zikir ayinleri düzenlemişlerdir. Bu farklı ayinlerin bir kısmı yaşatılarak günümüze ulaşmış fakat bir kısmı da maalesef kaybolmuştur. Günümüze ulaşmayı başarmış usûllerden bir tanesi "İstanbul Rifâî Geleneğinde Kıyam Zikri"dir. Bu zikir; evrâd okuma usûlü, musikî derinliği, terkibi ve vücut hareketleriyle Türk tasavvuf geleneğinde özgün bir yer teşkil etmektedir. Çalışmamızda bu zikrin, zâkirler tarafından icrâ edilen vücut hareketlerini ve lafızlarını konu aldık. Konuya zikrin Kur'an ve hadislerdeki yerine bakarak giriş yaptık. Tasavvuf kaynaklarında zikir kavramını anlatmaya çalıştık. Rifâî geleneğinin kurucusu Ahmed er-Rifâî ve Rifâî zikrinin İstanbul'da icrâ edildiği mekânlardan olan Ümmü Ken'an Dergâhı Şeyhi Ken'an Rifâî'nin zikir konusundaki görüşlerine yer verdik. Tasavvufta ibâdet olarak zikir ve tarîkatlarda zikir gelenekleri hakkında temel bilgiler verdik. Çalışmanın ana bölümünde, "Osmanlı'nın Son Dönemi İstanbul Rifâî Geleneğinde Kıyam Zikri"nin özgün seyrini takip ederek fotoğraflı açıklamalar yaptık. Böylece zâkirlerin tüm vücut hareketleriyle birlikte icrâ ettikleri lafızları tespit edip belgeledik. Zikir ayininin bu yönüyle akademik çerçevede ilk defa ele alınarak özgünlüğünün de belgelenmesinin önemli olduğu düşüncesindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Zikir, Ahmed er-Rifâî, Ken'an Rifâî, Rifâî Kıyam Zikri, Ümmü Ken'an Dergâhı, Osmanlı Son Dönemi.

¹ William Chittick, "*İbn Arabî Giriş Kitabı*" (İstanbul: Nefes Yayınevi, 2014), 72.

SUMMARY

Dhikr (invocation) is being together with Allah to be able to recognize His manifestation in the human and the universe. It is to never be without Him, hence why there is much encouragement to do dhikr in the Qur'an. Ibn Arabi defines dhikr as "Knocking on God's door and waiting and hoping for that to open." From this perspective dhikr is in the center of tasavvuf's practical and doctrinal aspects. All mystical traditions interpret dhikr per their own disposition and perform dhikr ceremonies with different methods and composition. Some of these different rituals have been sustained till today, but some of them unfortunately have been lost. One that has reached our time is "Qauma Dhikr in İstanbul Rifâî Tradition." This dhikr with its method of reciting evrad, depth of music, composition and body movements has a special place among these ceremonies. The main topic of this study is the body movements of the people performing the dhikr and the words they recite during the dhikr. First, we tried to understand the place of dhikr in Qur'anic verses and hadiths. While researching the concept of dhikr in mystical sources, we focused on aspects of Ahmad al-Rifai, who is the founder of the Rifai Order and Ken'an Rifai, who is the shaykh of Ümmü Ken'an Lodge in İstanbul. After giving information about dhikr as worship in tasavvuf and dhikr tradition in different orders, we wanted to determine and record the "Qauma Dhikr in İstanbul Rifâî Tradition" with explanations and photographs by observing this authentic ritual. We believe it is important to add this thesis to the literature as it is the first study in Turkish on this authentic ritual.

Key Words: Dhikr, Ahmad al-Rifâî, Ken'an Rifâî, Rifâî Qauma Dhikr, Ümmü Ken'an Lodge, Ottoman Last Period.

KISALTMALAR

Age.: Adı geçen eser

Bk.: Bakınız

Böl.: Bölüm

Bs.: Baskı, basım

C.: Cilt

Çev.: Çeviren

Doğ.: Doğum tarihi

Drl.: Derleyen

DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

DT.: Doktora tezi

Dzl.: Düzenleyen

Ed.: Editör

Ens.: Enstitü

Fak.: Fakülte

Haz.: Hazırlayan

No.: Numara

ö.: Ölüm tarihi

Ör.: Örnek

Tar.: Tarih

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

ty.: Tarih yok

S.: Sayı

s.: Sayfa

s.a.v: Sallallahu aleyhi ve sellem

Yay.: Yayını, yayınları

YLT.: Yüksek Lisans Tezi

vb.: Ve başkası ve başkaları, ve benzeri, ve benzerleri, ve bunun gibi

yy.: Yüzyıl

ÖNSÖZ

Seyyid Ahmed er-Rifâî zikir ile ilgili bir nasihatinde şunu söyler.

Allah'ı anan kul, zeki olmalı. En ufak bir işareti anlamak için gayret sarf etmeli. Onu anmakla ondan ve rızasından başka şey istememeli. Niyetini, iradesini temiz tutmalıdır. Bir an bile olsa, onun zikrini bırakmak bir Hak yolcusunun aklına gelmesi doğru sayılmaz. Çünkü ondan gayri başvurulacak kapı yoktur, asla varabilmek, onu bilmek, onu anmak ve rızasını kazanmakla mümkün olur. Her şeyden mahrum yaşama da, ondan ayrılmak neticesinde olur.²

Allah'ın rızasından ayrılmadan onu anarak asla varabilen kullarından eylemesi niyazıyla çalışmamıza başlıyoruz. Bu çalışmayla birlikte zikrin önemini bir nebze daha idrak ettiren Allah'a hamd ediyorum. Güzel olan her şeyi öğrettiği gibi, toplu zikri de telkin ederek öğreten ve âlemlerin istifadesine sunan Peygamberimiz Hz. Muhammed Mustafa'ya salât-ü selâm ediyorum. Beni uzaklardan çağırıp hakikati idrak etmem için tevâzu ile mütemâdiyen öğreten Muhterem Hocam Cemâlnur Sargut için Allah'a şükrediyorum. Kıyam zikrini, gelenekten taviz vermeden ciddiyet ve şevkle uzun yıllar talim ettiren merhum Orhan Büyükkaksoy'a minnet duygularımı sunuyorum. Bu konuyu seçmemde beni cesaretlendiren Elif Erhan'a, zikrin icrâsı ile ilgili hususiyetleri öğreten Tuğrul Fayda ve Vasfi Emre Ömürlü'ye, çalışmalarım sırasında yapıcı destekleri ile beni teşvik eden danışmanım Dilek Ömürlü Güldütuna'ya, fotoğrafları çekmeyi büyük şevkle talep eden sanatçı dostum Mehmet Okutan'a çok teşekkür ediyorum. Çalışmalarımda maddî ve mânevî desteğini esirgemeyen yol arkadaşım ve eşim Zeynep Genç'er'e, ortak zamanlarımızı çalışmaya ayırdığım dönemde bana sabırla destek olan oğullarıma ve kızıma çok teşekkürü ediyorum.

Birhan Genç'er
Kadıköy/İstanbul 2020

---

² Ahmed er-Rifâî, *Onların Âlemi*, (Ankara: Alperen Yayınları, 2005), 190.

1. Giriş

1.1 Tezin Amacı ve Önemi

Zikir mastarı, Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli kalıplarda 291 kere kullanılmıştır. Cihat, oruç, zekât, namaz, hac vs. gibi dinin temel ibâdetleri için “ekber” ifadesi kullanılmamışken, sadece zikir için kullanılmış olması üzerinde çokça düşünülmesi gereken bir husustur. Zikir her ibâdetde öz olarak bulunmaktadır, yani tüm ibâdetlerin ortak paydasıdır.³ Allah'a yakınlaşmak ve ondan ilham almak için gerekli olan kalp temizliğinin anahtarıdır. Cenâb-ı Allah Kur'ân-ı Kerîm'de, kalbin bir radyo alıcısı gibi O'ndan gelen ilâhî bilgileri alan organımız olduğunu farklı şekillerde birçok kez tekrar eder. A'râf Sûresi'nde “...biz dileseydik onları da (öncekiler gibi) günahları yüzünden cezâlandırırdık. Biz onların kalplerini mühürleriz de onlar hakkı işitmezler.”⁴ (A'râf 7/100) hitabı gibi kalbin işiten yönüyle ilgili birçok âyet mevcuttur. Allah'ın işitilen hitabı, dünya hayatında karşılaşılan olayların içindeki ilahi hikmetleri görebilmektir. Sûfîler, Allah'ın rızâsına göre yaşayıp O'na yakınlaşmayı ve ilahî hikmetlere erişmeyi dünya hayatının gayesi olarak görürler.

Allah ve Resûlü hikmetin kalbe ilkası için, kalbin nefsanî arzulardan arınmış ve teyakkuzda olması gerektiğini bildirir. Zikir ile kalbi arındırmanın yolu işaret edilir. Bu sebeple bütün tasavvuf tarikatları hem ferdî zikri hemde toplu zikri çok önemsemiş, kendilerine özgü usüller oluşturarak bir nevi kurumlaştırmışlardır. Sûfî, zikir yoluyla mîraç edip Allah'a yakınlaşmak ve onu bir nebze daha tanımak ister. Bu bağlamda toplu zikir ayinleri cemâat olmanın verdiği çeşitli imkânlarla, kişiye ferdî zikirden daha kuvvetli tecrübeler yaşatabilir. Toplu zikirde, aynı amaca yönelen kişilerin iştiyak yüklü enerjisi, çeşitli sazların nağmeleri, münâcat ve naatlardaki yakarış ve övgüler, zâkirlerin lafızları ve estetik hareketler Allah'a yakınlaşmak için topluluk halinde birlikteliğin en güzel örnekleridir. Mevlevî Semâ Âyini bu birlikteliğin müstesnâ örneklerinden bir tanesidir. Bu ayinlere bir diğer müstesna örnek hiç şüphesiz

³ Krş. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2005, 729.

⁴ <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/A'râf-suresi/1054/100-102-ayet-tefsiri>, e.t 11/12/2019, 20:49

“Osmanlı’nın Son Dönemi İstanbul Rifâî Geleneğinde Kıyam Zikir Âyini”dir. Dergâh çatısı altında en son 1925 yılında icrâ edilen bu ayin gerek terkihi ve musikî derinliği gerekse üslup ve erkânıyla özgün ve kıymetli motifler barındırır.

Zikir ibadeti, namazda olduğu gibi temiz ve uygun olan her mekânda icrâ edilebilir. Camiler namazın aslî mekânları olduğu gibi 1925 öncesi dergâhlar da toplu zikrin icra edildiği mekânlar olmuştur. Dergâhlar, Osmanlı Devleti’nde yaygın şekilde yer almış ve hayatın birçok alanında halkla iç içe olmuşlardır.⁵ Dergâh ve tekkeler dinî ve sosyal hayata katkıları kadar kültürel ve sanatsal hayata da katkıda bulunmuşlardır. 1925 yılında dergâhların kapatılmasıyla fiziksel hayâtiyetleri son bulmuş, mânevî boyut kaybolmasa dahi sosyal ve kültürel boyut sekteye uğramış, bir kısım değerler maalesef kaybolmuştur. O dönem İstanbul’da bulunan yaklaşık dört yüz dergâh gibi Ümmü Ken’an Dergâhı da bu yasanın muhatabı olarak kapatılmıştır. Bu dergâhta icrâ edilen, yüksek düzeyde musiki bilgisi, estetik, âdap, özgün seyir ve disiplin içeren zikir âyinleri de yapılamaz olmuş ve kaybolma tehlikesi yaşamıştır. Bu kültürel miras otuz iki sene sonra birtakım riskler alınarak tekrar canlandırılmış ve günümüze ulaşması sağlanabilmiştir. 1957 yılında mütefekkir yazar Sâmiha Ayverdi’nin inisiyatifi ve gayretleriyle, yaşayan son zâkirbaşılar ve zikir reisleri bir araya getirilerek icrâ tâlim edilmeye başlanmıştır. O yıllarda zorluklarla sürdürülen çalışmalarda zikrin usûl ve erkânı genç nesillere aktarılmış, bir kısım ses kayıtları yapılarak bu kıymetli hazine Türk tasavvuf kültürüne tekrar kazandırılmıştır. Ses kayıtları ve fiilî aktarımları bizzat dinleyenlerin verdiği bilgilere dayanarak, bugüne taşınan zikrin 1925 senesinde icrâ edilen zikir ile aynı olduğunu söyleyebiliyoruz. Günümüzde bu zikir usûlünü özgün haliyle icrâ eden bir tek topluluk bulunmaktadır. Çalışmada yer alan zikir hareketleri ile lafızlar bu grubun icrası takip edilerek akademik çalışma yöntemiyle kayıt altına alınmıştır.

Dinî ve kültürel olarak toplumumuzun değerli ritüeli olan geleneksel zikri, Ümmü Ken’an Dergâhı’nda yapıldığı şekliyle tespit edip kültürel zenginliğimiz içindeki yerini işaret etmek; gelenekten tevarüs eden bu zikrin seyrini, lafızlarını ve hareketlerini yazılı ve görsel olarak tespit edip, özgünlük ve sürekliliğini kâim kılmak gayeleriyle bu konu tez çalışması olarak seçilmiştir.

⁵ Krş. Ocak, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, 2014, 125.

1.2 Tezin Metodu ve Planı

Tezin giriş bölümünü takip eden ikinci bölümü “Tasavvuf Geleneğinde Zikir” başlığı altında değerlendirildi. “Osmanlı’nın Son Dönemi İstanbul Rifâî Geleneğinde Kıyam Zikri” İslâm dini dairesinde bulunan, bütün öğelerini İslâm dininden alan bir ritüel ve ibadettir. Bu sebeple “Tasavvuf Geleneğinde Zikir” başlığı altında dinin temel kaynakları olan Kur’an ve Sünnet çerçevesinde zikir kavramı ele alındı. Bu bölümde, Kur’ân-ı Kerîm’de zikrin önemine değinmeye çalışılarak, bir kısım âyetlere yer verildi. Hz. Peygamber’in, zikrin önemi ve yeri konusundaki hadislerine ve ilk zikri telkin edişlerine değinildi. Bu bölümden sonra “Tasavvuf Kaynaklarında Zikir” başlığında züht döneminden itibaren başlıca tasavvufî kaynaklarda tasavvuf ehlinin zikir hakkındaki görüşlerine ve zikri ele alış şekillerine yer verildi. İncelediğimiz zikir usûlü Rifâiyye geleneğine ait olduğu için alt başlıklarda Ahmed er-Rifâî ve Ken’an Rifâî’nin zikir ile ilgili görüşlerine geniş şekilde değinilmeye çalışıldı. Bu bölümün devamında tasavvufta ibâdet olarak zikri ele aldık ve zikrin insan üzerindeki dönüştürücü etkilerinden bahsettik. Bu bölümün son başlığı olan “Tarîkatlarda Zikir Geleneği”nde farklı tarîkatların zikir çeşitleri hakkında kısaca bilgi vermeye çalıştık. Bu çeşitliliklerin nerelere dayandığını anlatmaya çalıştık.

Tezin ana bölümü olan “İstanbul Rifâî Geleneğinde Kıyam Zikrinin Şeklî İcrâsı” başlığı altında zikre ait terimlerin anlaşılması amacıyla öncelikle terimler fihristi oluşturuldu. Zikrin bugün icrâ edildiği usûl, Ümmü Ken’an Dergâhı’nda uygulandığı şekilde muhafaza edildiği için bu dergâhla ilgili tarihsel bilgiler vermeyi uygun bulduk. Arkasından tezimizin ana gövdesini oluşturan Rifâî Kıyam Zikrinin hareket ve lafızlarının tespitini yaptık. Bunu yaparken, mûtat bir zikir ayininin seyrini başından itibaren takip ederek zâkirlerin vücut hareketlerini ve lafızlarını sırasıyla fotoğraflı açıklamalarla izah ettik. Ayin içinde icrâ edildiğini tespit ettiğimiz 39 hareketin 144 kare fotoğraftan faydalanarak akıştan kopmadan takip edilebilir şekilde yerleşmelerine gayret ettik. Ayin mütemâdî hareketlerden oluştuğundan fotoğraf gibi statik kareler içinde en doğru izahı yapmaya çalıştık. Fotoğraf stüdyosundaki çalışmalara katılan zikir reisinin

refakatinde, tüm karelerde en doğru pozisyon tespit edilinceye kadar çekimler tekrar edilmiştir. Ayine dahil vücut hareketlerinin belgesini eksiksiz oluşturmak amacıyla gelenekte bulunan fakat nadiren icrâ edilen hareketleri de uygun yerlerde izah ettik.

Çalışmamızın ana bölümünü geleneksel zikrin şekli icrâsının tespit edilmesi oluşturuyor. Böylesi özgün bir konuda henüz basılı herhangi bir kaynak bulunmamaktadır. Temel kaynaklarımız, geleneğin içinden gelen kişilerle yapılan röportajlar, 1908 sonrası tutulmuş birtakım notlar, 1957 sonrası yapılmış birtakım ses kayıtları ve merhum Orhan Büyükaksoy'un idaresindeki zikir âyinlerine fiilen katılarak kazanılan bilgiler ve tecrübelerden oluşmaktadır.

Bu geleneğin silsilesi merhum Salâhi Dede⁶, oradan merhum Orhan Büyükaksoy⁷, oradan Yusuf Ömürlü⁸'yü takip ederek günümüze ulaşmaktadır. Zakirbaşı Vasfi Emre Ömürlü lise yıllarının başından itibaren bu önemli şahsiyetlerin hepsiyle zikir meclislerinde bulunmuştur. Zikir reisi Tuğrul Fayda da yirmili yaşlarının başından itibaren bizzat merhum Orhan Büyükaksoy ve Yusuf Ömürlü'nün bulunduğu zikir meclislerinde uzun yıllar bulunarak talim ve terbiyeden nasiplenmişlerdir. Bu vesile ile zikir reisi Tuğrul Fayda'nın tuttuğu detaylı notlar, ses kayıtları ve şifahen aktardıklarıyla birlikte Zâkirbaşı Vasfi Emre Ömürlü'nün aktardığı bilgiler de araştırmamızın ana bölümündeki temel kaynakların önemli bölümünü oluşturmaktadır.

Ayinin başlangıcında kıyam zikri açılmadan önce namazda oturur şekilde “Salât-ı Kemâliyye ve Evrâd-ı Şerîf” okunur. Bu okumanın kendine has üslup ve vücut hareketleri vardır. Vücut hareketlerinin yapıldığı yerleri ve şekillerini izah için, okunan metin içinde ilgili yerlerde kalın italik harflerle açıklamalarda bulunarak fotoğraflara yer verdik. Metin içinde bazı sure, satır veya kelimeler

---

⁶ Bestekâr, zikir reisi ve zâkirbaşı olarak son devirde en tanınmış, tekke mûsikîsine en vâkîf kişilerden olan Selâhaddin Demirtaş (1912-1997) dergâhlar sırlanmadan önce, zâkirbaşı olan babası ile dergâhları dolaşip, dergâh kültürü içinde yetişmiş nâdide şahsiyetlerdendir.

⁷ Orhan Büyükaksoy (1929-2018) Şeyh Ken'an Rifâî Hz. nin torunu ve Hafız Mevlidhan Kâzım Büyükaksoy'un mahdûmu olarak, tekke mûsikîsini hakkında Salâhi Dede, Sâdi Şeyhi İzzî Efendi ve Sâdi Şeyhi Râşid Efendi ile uzun seneler çalışmış ve çok öğrenciler yetiştirmiştir.

⁸ Klasik müziğimiz, özellikle yazılı nota neşriyatı alanında çok hizmeti bulunan ve mûsikimize insan ve kaynak olarak çok eser bırakmış olan Yusuf Ömürlü (1936-), dînî mûsikî sahasında da çalışmış, eserler bırakmış ve özellikle dergâhlarda icrâ olunan müziğimiz üzerine Salâhi Dede, Albay Selâhaddin Gürer, Hafız Kâzım Büyükaksoy, Hoca Cahid Gözkân, Şeyh İzzî Ef., Şeyh Raşid Ef. ile uzun seneler çalışmıştır.

tekrar edilerek okunmaktadır. Tekrar edilen yerlerin altları çizilerek tekrar sayıları parantez içinde belirtilmiştir. Metinlerin ses ve musiki olarak okunma üslubu, bu tezin çalışma alanı içinde değildir. Bu konuda daha fazla bilgi için Safiye Şeyda Erbaş'ın "Evrâd Okuma Geleneği İçerisinde Rifâî Evrâdı"⁹ isimli doktora tezine müracaat edilebilir. Zikir ayini içerisinde okunan münâcaat, şugul, kaside ve naatların metinlerine yer verilerek, okuma esnasında icra edilen hareketleri fotoğraflarla belirledik. Bu eserlerin metinleri dışında musiki yönleri tezimizin çalışma alanı içinde değildir. Bu konuda daha detaylı bilgi edinmek için Hüseyin Özkılıç'ın "İstanbul'da Bir Sûfi Cemi; Fatih Sementi- Rifâî Muharrem Ayini Örneği"¹⁰ isimli yüksek lisans tezi incelenebilir.

Yukarıda bahsettiğimiz kaynakların yanında birincil kaynak olarak şu eserlerden faydalanılmıştır.

- Ken'ân Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, Haz. Mustafa Tahralı, İstanbul: Cenan Eğitim, Kültür ve Sağlık Vakfı Neşriyatı, 2008.
- Ken'ân Rifâî, *Sohbetler*, Bs.3, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 3:2009.
- Kazım Büyükkaksoy, *Hak Yolunun Önderleri Yüce Veliler*, İstanbul: Kitsan Yayınları, 2013.
- Yusuf Ömürlü, *İlâhiyât-ı Ken'an*, İstanbul: Cenan Eğitim Kültür ve Sağlık Vakfı Neşriyatı, 2014.
- Kenan Rifâî, *Rehber-i Sâlikîn*, Haz. Mustafa Tahralı, İstanbul: Cenan Eğitim Kültür ve Sağlık Vakfı Neşriyat, 2019.
- Samiha Ayverdi, *Dost* (Kubbealtı Neşriyatı),
- Samiha Ayverdi, vd, *Ken'ân Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık* (Kubbealtı Neşriyatı),
- Samiha Ayverdi, *İstanbul Geceleri* (Kubbealtı Neşriyatı),
- Ken'an Rifâî, *Rahmet Kapısı Sempozyum Kitabı*, İstanbul: Nefes Yayınları, 2017.

⁹ Bk. Erbaş, Safiye Şeyda, *Evrâd Okuma Geleneği İçerisinde Rifâî Evrâdı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, 2018.

¹⁰ Bk. Özkılıç, Hüseyin, *İstanbul'da Bir Sûfi Cemi: Fatih Sementi-Rifâî Muharrem Ayini Örneği*, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014.

Çalışmamızda, fiziki yönüyle ele aldığımız toplu zikir ayininin folklorik bir tecrübe olmadığını hatırlatmak isteriz. Zikir, islamî bir ibadettir dolayısıyla manevî yönünün de anlaşılmasını önemli buluyoruz. Zikrin önemli kısmı ve özü, zikir sırasında kişinin tecrübe edebildiği kadarıyla neşe, zevk ve idrak hâlleridir. Çalışmamızda, zikir hareketleri ve lafızlarına doğal seyri içinde detaylı yer verdik ama bunlar zikrin kendisini tarif etmekten oldukça uzaktır. Zikir hakkında en doğru bilgi tecrübe edilerek kazanılır. Bu konuyu bir benzetme ile açıklamak gerekir ise şöyle söylenebilir: Sepetli bir balonla gökyüzüne yükselmek ve seyahat etmek esnasında hissedilen duygu ve heyecan ile onu dışarıdan seyrederek tecrübe edilen duygular arasındaki fark vardır. Zikir sırasında Allah'ın izin verdiği kadarıyla kâmil kişiler tarafından yaşanabilen tecrübe ve idrak hâlleri hakkında daha detaylı bilgi sahibi olmak için Hüseyin Vassâf'ın *Vâkıât*¹¹ adlı eseri incelenebilir.

1.3 Araştırma Seviyesi

Araştırmalarımızı yabancı dilde üç kaynak yanında Türkçe telif veya Türkçe'ye tercüme eserleri inceleyerek tamamladık. Öncelikle genel manada zikir kavramı ile ilgili tez çalışmalarını ve makaleleri inceledik. Çalışmalarda zikir kavramının büyük ölçüde Kur'an-ı Kerim ve hadislerde geçtiği şekillerde ele alındığı, bunun yanında "Gazzali'de Zikir Kavramı", "Asr-ı Saâdetde Zikir Anlayışı" gibi spesifik başlıklarda incelendiği görüldü.

Bazı tez çalışmaları ve makalelerin konumuzla ilgili olduğunu gördük ve bunlardan istifade ettik. Bunların bazıları aşağıdaki gibidir.

- Özkılıç, Hüseyin, *İstanbul'da Bir Sûfi Cemi: Fatih Senti-Rifâi Muharrem Ayini Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014.
- Erbaş, Safiye Şeyda, *Evrâd Okuma Geleneği İçerisinde Rifâi Evrâdı*, Doktora Tezi, İstanbul, 2018.

---

¹¹ Bk. Hüseyin Vassaf, *Vâkıât, Keşif Günlüğü*, Haz. Abdullah Taha Orhan, İstanbul: Büyüyenay Yayınevi, 2016.

- Umul, Lale, *Zikir Erkâmı ve Zikir İlahileri*, Folklor/ Edebiyat Dergisi, 2006, Cilt 12, Sayı: 48.
- İnançer, Ömer Tuğrul, *İstanbul'da Tasavvuf Kültürü*, Din ve Hayat Dergisi, 2010, Sayı: 9.

Âyetler araştırılırken kaynak olarak Diyanet İşleri Başkanlığı internet sitesi Kur'an-ı Kerim tefsiri bölümüne başvuruldu. Hadisler incelenirken Diyanet İşleri Başkanlığı internet sitesindeki “Hadislerle İslâm” ve “Riyâzü’s-Sâlihîn” eserlerine yer verildi. Bunun yanında, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi “zikir” maddesi incelendi, müellifler Mehmet Reşat Öngören ve Mehmet Nuri Uygun’un açıklamalarından istifade edilerek alıntılar yapıldı. Maddenin kaynakçasında bulunan eserlerin konumuz merkezinde olan Rifâî Kıyam Zikri ile ilgili bilgi içermediği görüldü.

Serrac’ın El-Luma’, Kelâbâzî’nin et-Ta’arruf, Gazzâlî’nin İhyâ ve Kuşeyrî’nin er-Risâle adlı eserleri gibi tasavvufun temel eserlerinde zikir ile ilgili açıklamalardan istifade edildi.

Araştırmamızda tasavvuf tarikatları, zikir, dervişler, tekke ve zâviyeleri konu alan yayınlardan da istifade ettik. Bu yayınlardan bazıları şöyledir:

- Kara, Mustafa, *Tekkeler Zâviyeler*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, Bs.2, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Ceyhan, Semih, *Türkiye’de Tarikatlar*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2018.
- Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Bs.13, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016.
- Kara Mustafa, *Dervişin Hayatı Sûfinin Kelâmı*, Bs.2, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.
- Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, Bs.13, Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 2018.

- Uludağ, Süleyman, *İslâm ve Musiki*, Bs.2, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.

Araştırmalarımızı tamamladıktan sonra şunu söyleyebiliyoruz: Konumuz olan Rifâî Zikri ve diğer yollara ait zikir çeşitleri ile ilgili hareket ve lafızları kapsayan Türkçe yapılmış akademik çalışmalara rastlamadık. Bu mânâda çalışmamızın önemli bir alanda başlangıç olacağını ümid ediyoruz.

2. Tasavvuf Geleneğinde Zikir

2.1 Âyet ve Hadislerde Zikir

Zikir ذِکْر (Ar. *zıkr*) kavramı sözlükte sözünü etme, ismini söyleme, anma; Allah'ın isimlerini (esmâ-i hüsnâ) söylemek sûretiyle yapılan ibâdet ve tarikatların koyduğu usûllere uyarak Allah'ın isimlerini söylemek sûretiyle toplu olarak yapılan ibâdet ve bu maksatla düzenlenen tören¹² anlamları taşır.

“Sözlükte ‘bir şeyi anmak, hatırlamak’ anlamındaki zikir (zıkr) kelimesi (çoğulu zükûr, ezkâr) dinî literatürde ‘Allah’ı anmak ve unutmamak suretiyle gafletten ve nisyandan kurtuluş’ anlamında kullanılır.”¹³ Zikir çeşitli türevleriyle birlikte Kur'an'da 300 e yakın yerde geçmektedir. Kur'an'da, zikrin on yedi mânâda kullanıldığı tespit edilmiştir.¹⁴ Zikir kavramının Kur'an'da, Allah'ı tekbir ve tesbih şekliyle övmek, dille hamd etmek; nimetlerini anmak, bunları kalple hissetmek ve tefekkür etmek; akıl beden ve mal ile kulluğun gereklerini yerine getirmek; kevnî âyetler üzerinde tefekkür etmek, namaz kılmak, dua ve istiğfarda bulunmak gibi mânâları bulunmaktadır. Bu mânâların yanında ayıp ve unutmanın zıddı, şeref, nasihat, ikaz, beyan, Kur'an'dan önceki kutsal kitaplar, levh-i mahfuz, vahiy, ilim, haber gibi anlamlarda da kullanılmıştır.¹⁵

¹² <http://www.lugatim.com/s/zikir> e.t. 20/10/2019 14:00

¹³ Öngören, “Zikir”, 2013, 44:409.

¹⁴ Krş. Ateş, *Zikir*, 1967, 14:235.

¹⁵ Krş. Öngören, “Zikir”, 2013, 44:409.

Zikir, tasavvufun en önemli unsurlarından biri olarak nitelenmiştir, çünkü zikir ile kul, gafletten korunduğu gibi, mânevî bir zırh elde etmektedir. “*Bunlar, iman edenler ve Allah’ı zikrederek gönülleri huzura kavuşanlardır. Bilesiniz ki gönüller ancak Allah’ı zikrederek huzura kavuşur.*”¹⁶ ayetine dayanarak kulun huzur bulmasının da ancak zikir ile mümkün olduğu belirtilir. Bu doğrultuda zikre devam edildiğinde kulun kalbinde dünya için hissettiği ilgi azalarak, yerini Allah sevgisine bırakır. Kur’ân-ı Kerîm’in birçok âyetinde mü’minlere Hakk’ı zikretmeleri konusunda davet bulunmaktadır.¹⁷ Bununla birlikte Kur’an bizzat kendisini ve namazı da zikir olarak adlandırır, çünkü Kur’an ve emirleri Allah ile aramızdaki ilâhî mukâveleyi bize sürekli hatırlatan birer zikirdir. Bu hatırlatmadaki amacın “elest bezmi” sözleşmesindeki akdi unutmamak olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸ Elest bezmi “*Ben sizin rabbiniz değil miyim*” hitabının yapıldığı ve ruhların da “*evet*” diye cevap verdikleri meclis anlamını ifade eder. Bu tâbirdeki “elest” kelimesi de A’râf sûresinin 172. âyetinden alınmıştır.¹⁹

Kur’ân-ı Kerîm’ de yer alan ve yapılması emredilen zikir, emr-i mutlak ve emr-i mukayyed olarak iki çeşittir. Hiçbir kayıt belirtmeden mutlak mânâda ve çok çok zikretmeyi emreden âyetler vardır. Bu âyetlerin emrettiği zikir, gafletin zıddı anlamındaki kalbî zikirdir. Kalbî mânâda zikre muvaffak olamayanlar için dil ile zikretme kolaylığı sağlanmakta ve bu yolla kalbî zikre bir nevi hazırlık yapılmaktadır.²⁰

Bu mânâda Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan ve müminlere her vesileyle zikri emreden zikir âyetlerinin bazıları şu şekildedir.

- *Artık siz beni anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin, bana nankörlük etmeyin!*²¹
- *Ey iman edenler! Allah’ı çok çok anın.*²²

¹⁶ <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Ra'd-suresi/1734/27-28-ayet-tefsiri> e.t. 25/01/2020 23:23

¹⁷ Krş. Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 2001, 126-127.

¹⁸ Krş. Yılmaz, *el-Lüma- Tasavvufta İlgili Sorular*, ty. , 510.

¹⁹ Yavuz, “Bezm-i Elest”, 1992, 6:108.

²⁰ Krş. Yılmaz, *el-Lüma- Tasavvufta İlgili Sorular*, ty., 510.

²¹ Bakara 2/152.

²² Ahzâb 33/41.

- *Onlar ayakta dururken, otururken yatarken hep Allah'ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler: Rabbimiz! Sen bunu boş yere yaratmadın, seni tenzih ve takdis ederiz. Bizi cehennem azabından koru!*²³
- *Namazı bitirince de ayakta iken, otururken ve yatarken Allah'ı anın. Güvenlik içinde olduğunuzda namazı gerektiği gibi kılın. Şüphe yok ki namaz müminler üzerine vakitleri belli olarak yazılmış bir ödevdir.*²⁴
- *Kendi kendine, yalvararak ve ürpererek, alçak sesle sabah akşam rabbini zikret, gafillerden olma!*²⁵
- *Kitapdan sana vahyedilenleri oku, namazı özenle kıl. Kuşkusuz namaz hayâsızlıktan ve kötülükten meneder. Allah'ı anmak her şeyden önemlidir. Allah yaptıklarınızı bilir.*²⁶

Zikrin hususiyetleri ve faziletiyle ilgili bazı hadis rivâyetleri şöyledir.

- *Hz. Âişe'den (ra) rivayet edildiğine göre: Resûlullah, Allah'Teâlâ'yı her zaman anardı.*²⁷
- *Zikrin en faziletlisi "Lâ ilâhe illallâh" demektir.*²⁸
- *Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurur: "Müfrit (veya müferrid)ler (Allah'a yakınlık konusunda) baş oldular." Bunu duyan sahabe "Müfrit olanlar kimlerdir ey Allah Resûlü? diye sorar, Efendimiz (s.a.v.): Allah'ı çok zikreden kadınlar ve erkekler cevabını verir.*²⁹

²³ Âl-i İmrân 3/191.

²⁴ Nisâ 4/103.

²⁵ A'râf 7/205.

²⁶ Ankebût 29/45.

²⁷ M826 Müslim, Hayz, 117. Riyazussalihin cilt 3, s.53

²⁸ T3383 Tirmizî, Deavât, 9. Riyazussalihin cilt 3, s.48

²⁹ Krş., Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, 1992, 155.

- *Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edildiğine göre, bir sahabe Resûlullah'ın huzuruna gelerek, "Ey Allah'ın Resûlü, bana tavsiyede bulun!" der. Hz. Peygamber, "takvaya sımsıkı bağlan ki gerçek takva her iyiliği kendinde toplar. Cihada devam et ki hakiki cihad Müslümanın ruhaniyetidir. Cenâb-ı Allah'ın zikrine aralıksız devam et ki Hakk'ın zikri senin için nurdur."* ³⁰
- *"Rabbini zikreden kimse ile zikretmeyen kimsenin misali, diri ile ölünün misali gibidir."* ³¹
- *Asla gölge bulunmayan Kıyâmet Günü'nde Allahu Teâlâ yedi sınıf insanı kendi rahmeti altında gölgelendirir. (Birisi de) kimsenin bulunmadığı yerde Allah'ı zikredip Allah korkusundan gözleri yaşaran kimsedir.* ³²
- *"Yüce Allah buyuruyor ki: Kulum beni nasıl düşünüyorsa ben öyleyim. O, beni anarken ben onunla beraberim. O, beni kendi başına anarsa, ben de onu kendim anarım. O, beni bir topluluk içinde anarsa, ben onu daha hayırlı bir topluluk içinde anarım..."* ³³
- *"Allah"ı zikir için oturanları, melekler kuşatır, onları rahmet kaplar, üzerlerine mânevî bir huzur (sekînet) iner ve Allah, yanındaki (melek)lere onlardan bahseder."* ³⁴
- *"Allah Teâlâ'nın (diğer meleklerden ayrı olarak) zikir meclislerini araştırmak üzere dolaşan gezici melekleri vardır. Bunlar, bir zikir meclisi buldukları zaman, onlarla beraber otururlar. Kanatlarını onların üzerine açarak kendileriyle dünya semasının arasını*

³⁰ Krş. Kuşeyri, *Kuşeyri Risâlesi*, 2009, 200.

³¹ B6407 Buhari, Deavât, 66. Diyanet, Hadislerle İslam cilt 2, s.81

³² İmam Gazali, *İhyau Ūlûmi'd-Din*, 2015, 1:850

³³ M6805 Müslim, B7405 Buhârî, Tevhîd, 15. Diyanet, Hadislerle İslam, cilt 2, s.81.

³⁴ M6855 Müslim, Zikir, 39.) Diyanet, Hadislerle İslam, cilt 2, s.81.

doldururlar. Meclistikiler dağıldıklarında ise melekler tekrar semaya çıkarlar.

- Allah Teâlâ, bildiği hâlde onlara: Nereden geldiniz, diye sorar. Melekler de: Yeryüzündeki kullarının yanından geldik. Onlar tesbih, tekbir, tehlil ve hamd ederek seni zikrediyorlar ve senden dileklerde bulunuyorlar, derler.

Allah Teâlâ: Benden ne istiyorlar?

Cennetini istiyorlar.

Cennetimi gördüler mi?

Hayır yâ Rabbi, görmediler.

Cenneti görselerdi ne yaparlardı?

Senden güvenceni isterlerdi.

Benden neden dolayı güvence isterlerdi?

Ateşinden yâ Rabbi!

Ateşimi gördüler mi?

Hayır, görmediler.

Ateşimi görselerdi ne yaparlardı?

Senden bağışlanma dilerlerdi. Bunun üzerine Yüce Allah:

Ben de onları bağışladım, isteklerini onlara bahşettim ve korktuklarına karşı onlara güvence verdim, buyurur:

(Bunun üzerine) melekler:

Yâ Rabbi, zikir meclisinde bulunan filan kul çok günahkârdır.

Oradan geçerken aralarına oturmuştu, derler.

Bunun üzerine Yüce Allah: Onu da bağışladım. Onlar öyle bir topluluktur ki, meclislerinde bulunanlar da kötü olmaz, buyurur.³⁵

- Yalnız Allah rızası için toplanıp zikrullah edenlere, göklerden bir münâdî şöyle seslenir: Yerinizden mağfiret edildiğiniz halde kalkınız. Muhakkak günahlarınızı sevablara çevirdim.³⁶

³⁵ M6839 Müslim, Zikir, 25; Riyazussalihin cilt 3, s.58.

³⁶ İmam Gazali, İhyâu Ulûmi'd-Dîn, 2015, 1:851.

2.2 Tasavvuf Kaynaklarında Zikir Anlayışı

Zikir, İslâm tasavvufu için temel bir kavram ve uygulamadır, bu nedenle tasavvuf kaynaklarında geniş yer almıştır. Özellikle kalbin temizlenmesi hususundaki yeri dolayısıyla hem ferdî hem de toplu olarak farklı şekillerde birçok zikir uygulanmıştır.

Zikir, zikredilenle ilgili hususların kalple ve dille tekrarlanmasına dayanır. Bu, Allah'ın (c.c.) bir ismi, herhangi bir sıfatı, bir hükmü, bir fiili hakkında olabilir ve O'na bir yakarış içerir. Gönderdiği peygamberlerin kıssaları, evliyâların menkıbeleri veya sâlih insanların hikâyelerini anlatmak da bir çeşit zikir sayılır. Bunlar hakkında konuşan, yeri ve göğü seyreyleyip Allah'ın (c.c.) yüceliği üzerine tefekkür eden, O'nun emirlerini yerine getirip, yasaklarından kaçınan kimse de zâkir sayılmaktadır.³⁷ Zikir yaparken dilini, kalbini ve âzâlarını aynı anda kullanan iyi bir zâkirdir.³⁸ Bir anlamda zikir ve zâkir yaptığı her işi Allah ile yapandır.

İlk dönem sûfîlerinden ve "Sûfîlerin Şeyhi" olarak anılan Tüsterî'nin (ö. 283/896) tasavvufî öğretisinin temel fikrini zikir oluşturur. Şerîatla hakîkati yaklaştıran bir sûfî olarak nitelendirilen Tüsterî,³⁹ zikrin sürekli gerçekleşmesi durumunda, sâdik kulun Allah'ın huzuruna ulaşmasını temin edeceğini söyler. Şeyh Tüsterî zikri, insanların ruhlarının tamamının Rabblerini tasdike çağırıldıkları vakit Allah ile beşeriyet arasında gerçekleşen ezeli akit deneyimini yeniden yaşamının bir aracı olarak değerlendirir.⁴⁰ Tüsterî'nin hocalarından Zünnûn el-Mısırî (ö. 862) de hayat ile zikir arasında şöyle bir bağ oluşturur: "Yaşamak, ancak kalpleri takvaya yönelen, zikirle ferahlayan, süt emen bebeğin anne kucağında sakinleştiği gibi, yakînin ruhu ve hoşluğu içinde huzur bulan kişilerin yaşayışıdır."⁴¹

³⁷ Krş. Atâullah İskenderî, *Zikir*, 2015, 9.

³⁸ ay.

³⁹ Krş. Öztürk, "Sehl- et-Tusterî", 36:321-322.

⁴⁰ Krş. Knysh, *Tasavvuf Tarihi*, 2011, 89.

⁴¹ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 2009, 201.

Yine ilk dönem sûfilerinden Yahyâ b. Muâz (ö. 872), zikri daimî hale getirenlerin yolunun en üstün yol olduğunu belirtir. Nimet ve ihsandan bahsedenerin yolunun muhabbet ehlinin yolu, delil ve kerâmetten bahsedenerin yolunun da abdâlların yolu olduğunu söyler. Zikirden bahsedener ve anlattığı zikre bağılı kalan kişinin yolunun da âriflerin yolu olduğunu, onların derecesinin ise bütün bu hâllerin hepsinden yukarısında olduğunu söyler.⁴²

Yine ilk dönem sûfilerinden ve birçok tarîkatın kendisine dayandığı şahsiyet olan Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 909) bir gün Seriyî Sakatî'ye zikir sırasındaki vecdin kulu güçlendiren şeylerden olup olmadığını sorar, o da cevaben der ki: "Evet, bu esnada kişiye kılıçla vurulacak olsan bunu hissetmez."⁴³ Rifâî dervişlerin zikir sırasında vecd ve şeyhlerine teslimiyet ile burhan⁴⁴ çıkartmaları, bu sırada acı hissi olmaması bu şekilde anlaşılabilir.

El-Lüma'da Serrac, hâli, zikir safâsı sayesinde kalplere gelen tavır olarak açıklar. Cüneyd-i Bağdâdî'den rivâyet olunduğuna göre hâl, kalplere inen bir durumdur, sürekli değildir. Kendiliğinden gelir ve kaybolur, kişinin bunun üzerinde bir kontrolü yoktur. Şöyle de denmiştir: "Hâl zikr-i hafîdir."⁴⁵ Hâlin değişkenliğine rağmen hâl sahibi olmak tasavvuf ehli tarafından önemsenmiştir, fakat maksat zikir ile hâlin ötesine geçmektir. Sûfilerin Kur'an, kaside, ilâhî, zikir gibi şeyler dinlemek şeklindeki semâ'dan maksatları, hoş nağmeler ve güzel sesler dinleyerek hâllenmek değildir. Çünkü ses ve nağmelerin kaybolduğu sırada bile onların içinde gizli bir rikkat, bir heyecan ve vecd vardır. Bunun yanında ses ve nağmelerin bulunduğu sırada da onların içindeki sükûnet ve sessizlik kaybolmaz. O halde sûfilerin dinledikleri şeylerden amaçları, vecd ve zikir olarak kalplerinde bulunan şeylere, dinledikleri nağmelerde de kalben rastlamalarıdır. Bu rastlantılı karşılaşma da vecdi güçlendirir.⁴⁶ Tezekkür kavramı kalpteki bu karşılaşmayı

⁴² Krş. Yılmaz, *el-Lüma- Tasavvufla İlgili Sorular*, ty., 319.

⁴³ Krş. age. 438.

⁴⁴ Bazı gün ve gecelerde zikir sırasında "burhan" denilen kerametlerin izharı söz konusudur. İsm-i celâl zikrinin hızlandığı bir sırada zikri yöneten şeyh kılıç, şiş, tığ, topuz gibi aletleri zikir yapan dervişler arasından seçtiği kimselerin yanak, karın, gırtlak, göz çukuru ucu gibi vücudun değişik yerlerine saplar. Dervişler vücutlarına saplanmış aleti elleriyle tutarken zikre devam ederler.

⁴⁵ Ahmed, *Müsned*, 1,172, 180,187; krş. Yılmaz, *el-Lüma- Tasavvufla İlgili Sorular*, Tarihsiz, 41.

⁴⁶ Krş. age. 286-287.

açıklayan mânâlar içerir. Tezekkür, “Zikr” kökünden gelmekte ve tefa’ul kalıbında türetilmiş bir kelime olup, sözlükte unutma (nisyan) kelimesinin zıt anlamlısıdır. “Zikrolunan şeyin bilinen suretinin kalpte vücut bulması” demektir.⁴⁷

Zihin ancak tam bir odaklanma ile zikirle meşgul olması durumunda hâle dönüşebilir. Zihin meşgul tutulmadığı sürece kişiyi mutlaka meşgul eder, çünkü zihnin doğası bu şekilde çalışmaktadır. Sûfî kendi zihnini meşgul etmezse kolayca başka şeylerle meşgul olacağına farkında olduğu için, bilinçli olarak zihnini tekrarlanan zikir lafızlarıyla meşgul eder. Zihin, doğası gereği belli bir ritmik ve belli bir güçteki tek sesi belirli aralıklarla tekrarladığında muazzam bir mânevî etki meydana gelir. Bu muazzam etki, zihinde tempolu seslerin peş peşe tekrar edilmesiyle tetiklenen Yücelik/Âliyy duygusunu ortaya çıkarmasından kaynaklanır. Sürekli tekrar edilen ritmik sesler güçlü çağrışımlarla sonsuzluğu akla getirir ve bu çağrışımla birlikte zihindeki yücelik veya huşu duygusu tüm bedene baskın olur.⁴⁸

Sûfî müellifler zikrin çeşitleri için, dilin zikri ile kalbin ahfâ mertebesi arasındaki zikir mertebelerini ve farklarını tarif ederler; bu bağlamda vücuttaki birçok organ ve kuvvetin farklı zikir mertebelerinden ve etkilerinden bahsedilir:

Sûfî müellifler dilin zikriyle kalpte unutkanlığın giderilip Cenâb-ı Hakk’ın hatırlanacağını vurgularken, nefsin zikriyle harf ve ses olmadan içten zikredileceğini, kalbin zikriyle celâl ve cemâl sahibi olan Allah’ın vicdanen mülâhaza edileceğini, ruhun zikriyle sıfat tecellisinin nurlarının müşâhede edileceğini, sırrın zikriyle ilâhî sırların keşfedileceğini, hafî latîfesinin zikriyle siddikiyyet makamında cemâl nurlarının görüleceğini, hafıyyü’l-hafî (ahfâ) latîfesinin zikriyle hakka’l-yakîn mertebesine çıkılacağını ve Hakk’a vuslatın gerçekleşeceğini söylemişlerdir.⁴⁹

Sûfî müelliflerden el-Herevî (ö. 1088) de zikir için Kur’ân-ı Kerîm’in Kehf Sûresi’nde buyurulan *Unuttuğun zaman Rabb’ini zikret.* (Kehf, 18/24) âyetini açıklar: Zikir gaflet ve Allah’ı unutmaktan kurtulmaktır; yani O’ndan başkasını unuttuğunda, sonra kendini zikretmede kendini unuttuğunda, sonra Hakk’ın seni

⁴⁷ Krş. İbn Kayyım el-Cevziyye, *Medâricu’s Sâlikîn*, 2005, 344.

⁴⁸ Krş. Özgen. “Tasavvuf Felsefesinde Zikir Kavramı”, 2013, cilt 1, sayı 2, 218.

⁴⁹ Öngören, “Zikir”, 2013, 44:411.

zikretmesinde bütün zikirleri unuttuğunda Rabb'ini zikret, açıklamasında bulunur ve zikrin derecelerinden bahseder. Zikrin, zâhiri zikir, gizli zikir ve hakîkî zikir olarak üç derecesi vardır. Birinci derece olan zâhiri zikir, övgü, dua ve riâyetten ibarettir. İkinci derece olan gizli zikir, perdelerden kurtulmak, şuhud ile kalmak ve Hakk'ın huzurunda olma bilincinin devam etmesidir. Üçüncü derece olan hakîkî zikir ise Allah'ın seni zikrettiği bilincine varman, kendi zikrini müşâhededen kurtulman ve zikre devam ederken zikreden iftirasını bilmendir.⁵⁰

Kelâbâzî, *Ta'arruf* eserinde isim vermeden büyük sûfilerden birinin şu sözünü nakleder: “Zikir gafleti taretmektir, gafleti ortadan kaldırdığın zaman sükût da etsen zikir hâlindedin.”⁵¹

Bazı sufilerin zikir ile ilgili görüşlerine yer verdiğimiz bu bölümde anlaşıldı ki, kalp huzuru ve ferahlığı ancak âriflerin yolu olan sürekli zikir ile mümkündür. Zikir kalbin odaklanmasıyla yapıldığında, kazanılan hâllerle vecd güçlenir ve kalp temizlenir. Temiz bir kalp zikir için gerekli olduğu kadar, aynı zamanda zikrin sonucudur, bu iki durum birbirini besleyerek büyütür, nihayetinde kişinin sükûtu bile zikir olur.

2.2.1 Ahmed er-Rifâî'nin Zikir Anlayışı

Rifâiyye tarikatı, Anadolu'da yaygın şekilde gördüğümüz tasavvufî tarîkatlardan birisidir. Kurucusu Ahmed er-Rifâî'ye nisbet edilmesi sebebiyle Ahmediyye ve Ahmed er-Rifâî'nin doğum yeri sebebiyle Betaihiyye olarak ta bilinir. Şeyhi Vâsıtî ona icâzet verirken, “Herkes üstadı ile, ben ise Rifâî ile iftihar ederim.” dediği ve kendisine hem zâhir hem de bâtın ilimlerine sahip mânâsına gelen “Ebu'l-alemeyn” ünvanını verdiği rivâyet edilir. Eflâkî'nin verdiği bilgilere dayanarak Rifâîlerin çok erken devirlerde Anadolu'ya Konya'ya geldikleri anlaşılmaktadır.⁵² Rifâiyye tarikatının esaslarını belirleyen Ahmed er-Rifâî'nin ifadesine göre Rifâiyye Kitap ve Sünnet'e dayanan, tevâzu ve alçak gönüllülikle nefis terbiyesinin esas alındığı bir tarîkattir (el-Burhânü'l-mü'eyyed, s. 62-63, 88;

⁵⁰ Krş. el-Herevî, *Menâzilü's-Sâirîn*, 2008, 110.

⁵¹ Krş. Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, 1992, 155.

⁵² Krş. Kara, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, 2010, 20.

el-Mecâlisü's-seniyye, s. 17-18).⁵³ Nefs mücadelesinin güçlüğü ile ilgili olarak Peygamber Efendimiz (s.a.s.), din için yaptığı savaştan dönüşlerinde "*Küçük cihattan büyük cihada döndük.*" buyurmuşlardı.⁵⁴

Tarîkatın kendine has şekil ve nitelikteki sancak ve bayrakları büyük cihad olarak kabul edilen nefse karşı savaşta saf tutup sebat etmenin sembolleridir. Tarîkatta kullanılan sancaklar, düşmana haddini bildirmek için ayağa kalkan ve karşısında kımıldamadan duran İslâm askeri gibi, dervişlerin de insanın en büyük düşmanı olan nefsin terbiyesi için topluca gayrette bulduklarına bir delildir. Rifâiyye dergâhlarındaki zikir meydanlarında mihrabın iki yanında bu bayraklar bulunmaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.) Mekke fethinde başlarında siyah sarıkla şehre girmesi ve hutbe okumasına işaret olarak Rifâiler siyah sarık giymeyi tercih eder, bunu 'sünnet' olarak benimser.⁵⁵ Cuma günü yapılan zikir merasimlerinde def ve nevbet vurmak âdet haline gelmiştir. Bu tarîkatın içinden özellikle XIX. yüzyıldan dergâhların kapatıldığı döneme kadar ünlü musikişinas ve zâkirbaşılar yetişmiştir.⁵⁶

Ahmed er-Rifâî, *Onların Âlemi* adlı eserinin 18. Hadis-i Şerif bölümü müstakil olarak zikre ayrılmıştır. Bu bölümde, zikrin önemiyle ilgili şunlar aktarılır:

Her müminde bir şeytan vardır. Kalpte Allah'ın zikrini görünce siner. Unutulunca fena duygu verir. Allah'ın zikri ruha şifadır.

O oldukça, hastalık zarar vermez.

İnsanlara düşkün olmak ve onları hatırlamak, çaresiz hastalıktır. Allah zikrini gayene kible bil. Düşüncelerine bir secdegâh durumunda olsun. Şunu iyi bil ki: Sevgiliyi anmak, başkalarını unutmak sayılır. Bir kimsenin işi Allah'ın zikri olunca başkalarını unuttur. Allah'ın hikmetli işlerini düşünerek hoş olmaya bakar. Allah'ın cemal sıfatının güzelliği önünde, varlığı söner ve onun iyilik denizinde yok olur. Bir yılda, kullara iki bayramdır; Müride gelince, asır tümünden bayramdır. Zikir onun âdetidir, hamt ise rahatı; Rabb'in melekût katında kalbe vaat vardır.⁵⁷

⁵³ Krş. Tahralı, "Rifaiyye", 35:100.

⁵⁴ Krş. Rifâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, 2008, 223i.

⁵⁵ Krş. Ceyhan, *Türkiye'de Tarikatlar*, 2018, 312.

⁵⁶ Krş. Tahralı, "Rifaiyye", 2008, 35:101.

⁵⁷ Ahmed er-Rifâî, *Onların Âlemi*, 2005, 195.

Rifâiye tarîkatında zikrin dört edebi şu şekilde belirlenmiştir: Sâlik önce Hakk'ı istemeli, ikinci olarak halktan çekinmeli, üçüncüsü zikirden önce şeyhini gözlerinin önüne getirmeli, dördüncüsü ölü gibi durup kapıdan dönmemelidir. Müride ders olarak verilen zikir, Lâ ilâhe illallah'tır. Bu zikir ile meşgul olmanın şartları şöyledir: Kalpten, kalbe gelen düşünceleri uzaklaştırma, kalpten varlıkları söküp çıkarma, mânânın anlaşılması, huzur, Allah'tan başka her şeyden boşalma, yeni alınmış abdest, elbise ve beden temizliği, kibleye yönelme, Rahmân için yalnız olma, tenhâ yerde oturma, gözleri örtme, sesini sadece kendi işiteceği şekilde çıkartma, ihlâs içinde olma, ikiyüzlülüğün gönüle getirdiklerinden kurtulmak, Hak yolunda müride rehberlik ettiği için şeyhine gönlünü bağlamak ve ondan yardım istemek. Allah'ın kapısına giriş için şeyhi giriş kapısı kılmak gerekir.⁵⁸

Tarîkatta ferdî yapılan zikirler, müridlerin kendi seslerini işitecekleri kadar yüksek bir sesle (cehrî) yapılır. Toplu olarak yapılan zikirler ise hem ayakta (kıyâmî) hem de oturarak (kuûdî) yapılmaktadır. Zikir meclislerinde genellikle Ahmed er-Rifâî'nin tertip ettiği evrâd ve ahzâbdan bir bölüm (sekizinci hizip) okunmaktadır.⁵⁹

Müritlerin toplanarak zikir merasimi yapmaları, haberde geldiği gibi “Kalpleri bâzan rahat ettiriniz.” mânâsı taşımaktadır. Çünkü hiçbir âlim ve müçtehit yoktur ki, kalbinin dinlenmesi için kendine mahsus helâl sayılan bir ameli olmasın. Rifâiyye seyyidleri de Peygamber Efendimizi (s.a.s) överek ve ümmetin sâlihlerini zikrederek Cenâb-ı Hak ve en kerim sevgili olan Peygamberimiz (s.a.s) ile ferah bulurlar.⁶⁰

Rifâiler arasında zaman zaman zikir sırasında “burhan” denilen kerâmetlerin izharı da görülmüştür.⁶¹ Genellikle Rifâilerde görülse de bazen Kadirîlerin de “şiş batırma” burhanı yaptıklarına rastlanmıştır. Burhan olayının başlangıcı Ahmed er-Rifâî'ye dayanan bir rivâyete bağlanır.⁶² Ahmed er-Rifâî Hac amacıyla Hicâz'a geldiğinde, Medîne-i Münevvere'de Ravza-i Mutahhere'yi ziyaret ederken şöyle söylemiştir. "es-Selâmü aleyke yâ ceddî" (Selâm sana

⁵⁸ Krş. Rifâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, 2008, 180i.

⁵⁹ Krş. ay.

⁶⁰ Krş. Rifâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, 2008, 223i.

⁶¹ Krş. Tahralı, “Rifaiyye”, 2008, 35:101.

⁶² Krş. Yılmaz, *el-Lüma- Tasavvufla İlgili Sorular*, ty., 528.

Dedeciğim). “Uzakta bulunduğumda, ruhumu gönderirdim. Benim vekilim olarak toprağını öperdi. Şimdi ise bedenen görmek devleti nasip oldu. Mübârek elini uzat ki dudaklarım öpmek şerefine erişsin!”⁶³ ve onun üzerine kendisine kabri-Nebî'den: "Ve aleyke's-selâm yâ veledî" (Selâm sana olsun ey Torunum) diye cevap verilerek mübârek el uzanır. Kendisi mübârek eli öpmüş ve çevrede bulunan herkes bu olayın şahidi olmuştu. Bu tabloya şahit olanların kapıldıkları cezbe ile muhtelif yerlerine kılıç ve şiş vurdukları ve Rifâiyye'deki burhan âdetinin buradan geldiği söylenir.⁶⁴

Burhan esnasında, zikri yöneten Şeyh, ism-i celâl zikrinin⁶⁵ hızlandığı bir sırada kılıç, topuz, şiş, tığ gibi aletleri zikreden dervişler arasından seçtiği kimselerin yanak, karın, gırtlak, göz çukuru ucu gibi vücudun değişik yerlerine saplar. Vücutlarına saplanmış aleti elleriyle tutan dervişler zikre devam ederler. Ayrıca “gül” denilen yassı kaşık biçimindeki demir, ateşte akkor haline getirilir ve Şeyh tarafından yalanır veya dervişlerin belden yukarı çıplak bedenlerine temas ettirir. Bunların yanında ateşe girme, zehir içme, vahşi hayvanlarla oynama, ağızda cam parçalarını çiğneme gibi uygulamalar da yapılmıştır. Bu uygulamalarda gösterilmek istenen, Allah istemedikçe hiçbir şeyin mümkün olmadığını deliliyle ispatlamaktır, ayrıca bu yolla inkârcıların hidâyete ermesi hedeflenmektedir.⁶⁶

Rifaiyye tarikatında zikrin manası, edebi, toplu zikirde farklı uygulamalar, zikir meydanlarının özellikleri ve kullandıkları objelerden kısaca bahsettik. Ahmed er-Rifâî'nin zikrin şifa veren yönüyle ilgili önemli ve farklı bir tanımıyla karşılaştık: İnsanlara düşkünlük gibi çaresiz bir hastalığın tedavi edicisi olduğunu söylemesi, kişiyi özgürleştiren ve Allah'a odaklanmayı sağlayan bir reçete. Zikrin çeşitli faydaları yanında bu yönünün özellikle unutulmaması gereken önemde olduğunu düşünüyorum.

⁶³ Krş. Rifâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, 2008, 270i.

⁶⁴ Krş. Yılmaz, *el-Lüma - Tasavvufla İlgili Sorular*, ty., 528.

⁶⁵ Yalnız Allah ismi için kullanılan bir tabirdir ve Allah lafzıyla zikretmeye verilen isimdir.

⁶⁶ Krş. Tahralı, “Rifaiyye”, 2008, 35:101.

2.2.2 Ken'an Rifâi'nin Zikir Anlayışı

Ken'an Rifâi 1867 yılında Selânik'te doğmuştur.⁶⁷ Aile, Balkanlarda siyasî huzurun bozulmasıyla İstanbul'a göç eder. Baba, Abdühalim Bey oğlunu iyi bir eğitim alması için Galatasaray Lisesi'ne yazdırır. Galatasaray Lisesi'nden mezun olduktan sonra çeşitli görevlerde çalışırken aynı zamanda Hukuk Fakültesi'nde öğrenimine devam eder. İlk mürşidi annesi Hatice Cenân Hanım olmuştur, daha sonra oğlunu kendisinin mürşidi olan Şeyh Edhem Efendi'ye emanet etmiş, böylece mânevî dünyası bu iki mürşit tarafından şekillendirilmiştir.⁶⁸ Medine'de dört sene Maârif Nezareti tarafından İdâdî-i Hamîdî müdürü olarak görevlendirilmiştir. Orada Şeyhü'l-Meşâyih Seyyid Hamza Rifâi'den icâzet almıştır.⁶⁹ Medine'den dönüşünde İstanbul'a tamamen yerleşip, Hırka-ı Şerîf semtinde oturdukları konağın bahçesinde Ümmü Ken'an Dergâh-ı Şerîfi adıyla yaptırdığı dergâhta irşad vazifesine başlamıştır. Ken'ân Rifâi'nin dergâhında cuma günleri mukâbele ve zikir yapıldığı, başlamadan önce *Mesnevî* dersi verdikleri nakledilmektedir.⁷⁰ Müridleriyle yaptıkları ders ve sohbetlerde zikrin hakikatine ve iç mânâlarına dönük birçok fikir beyan etmişlerdir. Bu beyanların bir kısmı şu şekildedir:

Ken'ân Rifâi'ye göre zikir, Allah'ın isimlerini veya Kelime-i Tevhîd'i çekmek değildir. Bunların hepsi sadece birer kabuktan ibarettir ki bu zikri gramofon da yapabilir. İnsanın yapması gereken, ondan beklenen hakîkî zikirdir. Bu da kalbe gelen şeytanî vesveselerden kalbi korumak, yâni boşaltmak, faydasız iş ve sözden vazgeçmek ve uzaklaşmak ile olur. Bununla birlikte zikir, çokluktaki birliği görmek, münakaşalardan uzaklaşarak tam bir sulh içinde olmak ve kalbe ilham olan mânâları tefekkür etmek, yâni gafil olmamaktır. İnsan sabahlara kadar tesbih çekip kafasını duvarlara dahi vursa hiçbir faydası olmaz. Zikirden maksat söylenen nasihatlerin icrâsıdır, fakat gaflet içinde olan, bu hakîkatlere erişemez.⁷¹

⁶⁷ Krş. Demirci, *Ken'an Rifâi Yazıları*, 2016, 15.

⁶⁸ Krş. Gümüş, *Ken'an Rifâi Büyükaksoy Musiki Yönü ve Eserleri*, 2013, 9.

⁶⁹ Krş. Ömürlü, *İlâhiyât-ı Ken'an*, 2014, 8.

⁷⁰ Krş. Büyükaksoy, *Hak Yolunun Önderleri Yüce Veliler*, 2013, 415.

⁷¹ age. 376-377.

Başka bir sohbette, zikrin idrakiyle ilgili şu örneği verirler:

Faraza sen, sabahlara kadar müsemmeden gafil olarak zikredip ibâdette bulunmuşsun. Ne ehemmiyeti var? Bunu, bir gramofon plağı, bir vapur makinası, senden bin kere âlâ yapar. Ne olsa bir makina ile yarışamaz, birkaç kere zikredip, Allah, Allah! deyince yorulursun. Nefesin kesilir. Fakat o yorulmaz ve senden çok daha mükemmel olarak zikreder. Demek ki kışra âit olan tâat, ibâdet ve zikirleri, makinalar insanlardan daha devamlı ve daha mükemmel yapıyor. Keza bir köpek de bir insanın başaramayacağı sadâkati gösteriyor. Halbuki insandan beklenen şuursuz bilgi ve amel değil irfan ve cevherdir.⁷²

Yürek yanığı olmayanın Allah demesine bile inanmam. Çünkü onlar nefislerini ilâh edinmişler, kendilerini Allah'ta değil, Allah'ı kendilerinde görmek istemişlerdir. Halbuki ehl-i dert olanlar kendilerini Hakk'ın vücûdunda yok olmuş gördüklerinden, ancak onların Allah demeleri Hakk'ı zikirdir. Esasen Hakk'ı bilmek için onu zikir ehlinden sorunuz, diye bir âyet-i kerîme vardır.

Fakat zikir ehli dediğimiz kimseler, dergâhlarda zikir edenler değil, Resûlullâh'ın esrarına vâris olan ehlullahtır.⁷³

Ken'ân Rifâî "Kendini unuttuğun zaman Allah'ı zikret" sözünün hakikatinden bahsedilirken, kendini unutmanın, akli terk ile mümkün olduğunu söyler. Dünyaya taalluk eden akıl perdedir, hicaptır. Binâenaleyh kişi akli bırakıp aşka kavuşursa, o vakit Allah'ın cemâlinden gayrı her şey fânîdir sırrı açığa çıkar ve bu aşkla birlikte zikir, zikrolunanla zikreden birleştiği ve kavuştuğu bir hâl olur.⁷⁴ Hakiki zikir zikreden zikredilende, yani Allah'ta fena bulması ile gerçekleşmektedir.⁷⁵

Ken'ân Rifâî'ye göre zikir günlerine Mukâbele adı verilmesi ayete dayanmaktadır. Cennet ehli olan ihvan da *Mü'min mü'mininin aynasıdır*

⁷² Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 73.

⁷³ age. 416-417.

⁷⁴ Krş. age. 465.

⁷⁵ Krş. age. 317.

sözündeki gibi kalp kalbe, cilâlı bir ayna gibi birbirlerine mukâbil olurlar, böylece tevhidin sırları müşahede edilebilir.⁷⁶

Ken'an Rifâî farklı tarikatlerin özünün aslında bir olduğunu, farklı yolların ve zikirlerin hepsinden gayenin Allah'a ulaşmak olduğunu çeşitli vesilelerle sohbetlerinde dile getirmektedir. Zikrin makbul olanı da onu usulüne uygun makam ve ahenkle icrâ etmek değil, zikredilen Allah'ı görmek ve bulmaktır diye ifade ederler.

Ken'an Rifâî'ye tekke nedir diye sorulduğunda, cevaben "Semâ'nın ve zikrin hakîkatine vâsıl olan kimseye ten tekke, gönül makam olmuştur." tanımlaması, mekân kayıtlarının dışında mânâyı yaşamının önemini çarpıcı bir teşbihle göstermektedir.⁷⁷

Çalışmamızın bu bölümde Ken'an Rifâî'nin zikir, tarîk, tekke gibi kavramlar hakkında bir kısım manevî tanımlamalarından örnekler verdik. Kendisi zikrin ayin yönüne de çok ehemmiyet vermiş, kendi döneminde ayine ileride bahsedeceğimiz bir durak ilahi dahil ederek o zamandan günümüze kadar okunmasını temin etmiştir. Yaptığı manevi açıklamalardan ise, zikir kavramını farklı bir ilim ve anlayışla günümüze taşıdığını görüyoruz. Ken'an Rifai, Rifai kıyam zikrinin şeklî ve musikî olarak çağının en güzel örneklerini verirken mânâ ve aslının tarifinde de çağın ihtiyacına uygun tespitlerde bulunmuştur. Kişi, Ken'an Rifai'nin tanımlarında, kıyam zikrinin sedâlarında karşılaştığı vecd halinin akisleriyle buluşur.

2.3 Tasavvufta İbâdet Olarak Zikrin Dönüştürücü Yönü

Allah'ı hatırlama ve anma, O'na bağlılığın ifadesi olarak bütün ibâdetlerin özünü oluşturur. Allah'ı kendi varlığında hisseden kimse, günlük şuurun sıradan etkisi dışına çıkarak var oluşun üstün bir boyutuna açılır. Böylece ibâdet kişiyi ilâhî hakîkatle karşı karşıya getirmekle ona bir şuur genişlemesi imkânı verir. Bu durum insanı mânevî yönden olgunlaştırır, duygu ve düşüncelerinin derinleşip

⁷⁶ Krş. age. 578-579.

⁷⁷ Krş. age. 615.

incelmesine ve ruhî potansiyellerini daha iyi kullanmasına yol açar. Ruhî güç ve enerjilerin harekete geçmesini sağlayan ibâdetler kişinin direnme ve dayanma kabiliyetini artırmaktadır. Farklı zaman ve mevsimlere yayılmış olan İslâmî ibâdetler insan hayatının her yönünü kuşatır, kişide iç disiplin ve kendi kendini kontrol etme mekanizması gibi çalışır.⁷⁸

Bir kısım araştırmalar, dua ve ibâdetin fiziksel ve ruhsal sağlığı koruyucu veya tedavi edici rolü üzerinde yoğunlaşmıştır. Analitik psikolojinin kurucusu Gustav Jung dinî bir hayat yaşamamanın ruh sağlığı yönünden önemini etkili biçimde dile getirir. Ona göre dua ve törenler, bilinç dışı güdülerle en güvenli ilgilenme yolu, kişinin ruhsal dengesini koruyucu duvarlardır.⁷⁹

Bazı araştırmalar, ibâdet vecibelerini yerine getiren kişilerin toplumun en az ön yargılı kesimini meydana getirdiğini ortaya koymaktadır. Yardımseverlik ve diğerkâmlık üzerine yapılan araştırmalarda da dindarların başkalarına karşı daha fazla yardımsever oldukları tespit edilmiştir. Buradan yola çıkarak bazı din psikologları, olumlu bir dinî tutumun başkalarının iyiliğini düşünmeye yönelik ilgiyi güçlendirdiğini veya insanların olumlu yönde daha çok gayret göstermelerine yardımcı olduğunu belirtmektedir. Nitekim düzenli bir ibâdet hayatının beden ve ruh sağlığı, mutluluk, uzun ömürlülük bakımından da yararları olduğu açığa çıkmıştır.⁸⁰

İslâm psikoloji tarihinde başkalarıyla kıyaslanmayacak kadar büyük yeri olan Gazzâlî⁸¹ zikir gibi ibâdetlerle şuurun gündelik, alışılmış, sıradan yaşantıların etkisinden uzaklaşıp, organların da yardımıyla daha üstün bir şuur seviyesine yükselerek, kalbin sıfatlarının daha iyileriyle değiştiğini söyler.⁸² Zikre bağlılık sayesinde sūfînin kalbinde yer alan birtakım dünyevî ihtiraslar kaybolur ve yerini Allah sevgisi alır.⁸³

Zikir, sūfînin Allah'tan başka diğer varlıkların düşüncesinden sıyrılarak zihnini tamamen Allah'la doldurmasının bir aracıdır. Bu şekilde diğer bütün

⁷⁸ Krş. Hökelekli, “İbadet”, 1999, 19:251.

⁷⁹ Krş. Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 2018, 33.

⁸⁰ Krş. Hökelekli, “İbadet”, 1999, 19:249.

⁸¹ Krş. Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 2018, 39.

⁸² Krş. Hökelekli, “İbadet”, 1999, 19:250.

⁸³ Krş. Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 2001, 127.

varlıkları unutarak Allah'ın anıldığı zikre “zıkr-i muttasıl” denir.⁸⁴ Bu nedenle bütün tasavvuf tarikatlarında, farklı şekillerde de olsa mutlaka zikir pratiği vardır.⁸⁵

İslâm'da tek başına îfâ edilen ibâdetleri yerine getirmek en yüksek düzeyde önemsenmiş ve kuralları belirlenmiş ise de cemâat ile ibâdet ayrı bir önem taşır. Kur'ân-ı Kerîm'in birçok yerinde geçen “Allah'ı zikrediniz” anlamındaki âyetlerin toplu uygulaması olarak tarikat ayinlerini görebiliriz.⁸⁶ Sûfîlerin farz ve nâfile ibâdetlerin yanı sıra ahzâb ve evrâd okuma, semâ ve zikir yapma gibi toplu ibâdetleri de vardır.⁸⁷

Sûfîlerin bir araya gelerek toplu ibâdetlerini yerine getirmeleri, sohbet ve zikir yapmaları, zaman zaman inzivâya çekilmeleri için hicrî II. yüzyıldan itibaren hankahlar kurulmuştur.⁸⁸ Tekkelerde, mescidlerde, zâviyelerde teşkil edilen zikir halkalarına “halka-i tevhîd, halka-i dervîşân, halka-i irâdet” gibi isimler de verilmiştir. Buralarda zikrin yanında semâ yapılmış, ilâhîler okunmuş, sohbet edilmiştir.⁸⁹

Tarikat ehline göre türbeleri, tekkeleri, meşâyihî ziyaret etmek, halvethânelerde ve çilehânelerde inzivaya çekilmek de bir çeşit ibâdet şeklidir. Sohbet meclisleri de ibâdet olarak anlaşılır.⁹⁰

İslâmî ibâdetlerin her birinin sosyal bütünleşme, dayanışma ve yardımlaşma bakımından ayrı önemi vardır. İbâdetler için bir araya gelindiğinde, insanlar ortak tecrübeler geliştirir, aynı ideal ve gayeleri paylaşan bir cemâat oluştururlar. İbâdetlerin birleştirici rolü en etkili sosyolojik güç olarak kabul edilmektedir. Sosyal bağlarını ibâdetle pekiştiren insan, o topluluğun içerisinde ferdî benliğinin yerine kolektif ruha dâhil olur. Böyle bir ortamda duygu hassasiyeti zirveye ulaşır, büyük bir dinî coşku yaşanır. Cemâat şuuru içinde

⁸⁴ Krş. Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 2015, 109.

⁸⁵ Krş. Peker, *Din Psikolojisi*, 2018, 193.

⁸⁶ Krş. Ocak, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, 2014, 128-129.

⁸⁷ Krş. Uludağ, “İbadet”, 1999, 19:248.

⁸⁸ Krş. Öngören, “Tarikat”, 2011, 40:97.

⁸⁹ Krş. Uludağ, “Halka”, 1997, 15:359.

⁹⁰ Krş. Uludağ, “İbadet”, 1999, 17:248.

eşitlik ve kardeşlik duyguları pekişir, fertler arasındaki ayrılıklar önemli ölçüde kalkar, kişi sevgi ve gönül birliği içerisinde diğer insanlarla bütünleşerek kendi yalnızlık ve güçsüzlük duygusundan kurtulur.⁹¹ Musiki derinliği, erkâm ve disiplin içindeki edebi ile Rifâî zikir ayini, yukarıda anlatılan duyguların deneyimlendiği tecrübeler yaşatır.

2.4 Tarîkatlarda Zikir Geleneği

Sûfîlerin ilk dönemlerden beri bir araya geldiklerinde Kur'ân-ı Kerîm tilâvetinden sonra, güzel sesli olanları tarafından ilâhîler okunduğu bilinmektedir. Bunlar, Peygamber sevgisiyle, ölümle veya âhiretle ilgili manzum ve mensûr türlerde eserlerdir. Kur'ân-ı Kerîm tilâveti ve ilâhîler dinlerken aslında “Elest Bezmi”nde Hak'tan gelen “*Elestü bi-rabbiküm*”⁹² şeklindeki hitâbı duyma arzusunu taşıyan sûfîler, bu doğrultuda zikir toplantıları düzenlemeye başlamıştır.⁹³ Tarîkatların genel kabulünde zikir, nefis terbiyesi için gerekli olan riyâzetin en mühim esası ve kulu Rabb'ine yaklaştıran en büyük ibâdet olarak görülmektedir.⁹⁴ Tarîkatlar döneminden önce zikir beş vakit namazdan ayrı olarak gece veya gündüz muayyen saatlerde nâfile namaz kılmak ve dua etmek anlamlarında kullanılırdı. Züht ve takva gelişip tasavvufî kuruluşları ve derviş teşekküllerini meydana getirdikçe zikrin de esasları meydana gelmeye başladı. Bununla birlikte her tarîkatın kurucuları tarafından farklı zikir ve virdler oluşturuldu.⁹⁵

İlk zikir telkinini yapan Hz. Peygamber (s.a), dört halifesine de farklı usûllere göre zikir telkin etmiş ve sonraki zamanlarda oluşan tarîkatlar ise icrâ ettikleri zikirleri bu usûller çerçevesinde yapılandırmışlardır. Takip eden süreçte tarîkat şeyhleri, dervişlere bireysel olarak zikir ve uygulamaları tarif ederek öğretmişler, bunun yanında topluluk halinde düzenlenen zikir meclislerinin de

⁹¹ Krş. Hökelekli, “İbadet”, 1999, 19:251.

⁹² A'râf 7/172

⁹³ Krş. Kamil, *el-Lüma, Tasavvufî İlgili Sorular*, ty., 111.

⁹⁴ Krş. Öngören “Zikir”, 2013, 44:411.

⁹⁵ Krş. Ateş, “Zikir”, 1967, 14:237.

idaresini yürütmüşlerdir.⁹⁶

Hız. Peygamber'in dört halifesine telkin ettiği farklı zikir çeşitleri ve bu telkinleri örnek alan tarikatlar şu şekilde ifade edilir:

1. **Siddîkiyye:** Hız. Peygamber (s.a.) Medine'ye hicret esnasında mağarada gizlenirken, Hız. Ebû Bekir'in kulağına üç defa zikir telkin etmiştir. Bu esnada Hız. Peygamber uylukları üzerinde, Hız. Ebû Bekir ise murabba (ayakları önde kavuşturarak) şeklinde oturur. Hafî (gizli) zikir bu olaya dayanmaktadır.
2. **Kübreviyye:** Hız. Ömer Müslüman olduğu esnada Hız. Peygamber'le (s.a.) kucaklaşmış, bu sırada Hız. Peygamber ona Kelime-i Tevhîdi sesli (cehrî) olarak telkin etmiştir. Fakat Hız. Ömer ayakta duramayıp oturduğu için, Kübrevîler oturarak zikrederler.
3. **Nurbahşîyye:** Hız. Osman'a da "harfsiz ve sessiz" olarak kalbî zikir telkin etmiştir.
4. **Cehriyye:** Hız. Peygamber (s.a.), Hız. Ali'yi diz çöktürüp gözlerini yumdurmuş ve üç kere "Lâ ilâhe illallah" demiş, aynı cümleyi ona da üç defa tekrarlatmıştır. Cehrî (sesli) zikir yapan tarikatların silsilesi genellikle Hız. Ali'ye dayanır.⁹⁷

Özellikle kelime-i tevhîdin topluluk halinde zikredilmesinin özel bir yeri vardır. Toplu halde yapılan ilk zikir icrâsı olarak Sahabeden Şeddâd b. Evs'in (r.a) rivâyet ettiği hadiste şu hâdise rivâyet edilmektedir:

Hazret-i Peygamber'in huzurunda idik, buyurdular ki:

-İçinizde garîb ya'ni ehl-i kitâbtan var mıdır?

-Hayır yâ Resûlallah! dedik.

Kapıyı kapatıp ellerimizi kaldırmamızı ve lâ ilâhe illallah dememizi emir

⁹⁶ Krş. Kara, *Dervişin Hayatı Sûfinin Kelâmı*, 2005, 59-61.

⁹⁷ Krş. Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 2015, 109.

buyurdular. Emrine uyarak biz de ellerimizi kaldırıp lâ ilâhe illallah dedik. Sonra Peygamberimiz –sallallâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz hazretleri:
- Yâ Rab, Sana hamdolsun ki bizi bu kelime ile gönderdin ve onunla emrettin ve onun üzerine cenneti vadettin; “İnneke lâ tuhlifu’l miâd. [Şüphesiz sen va’adinden caymazsın!”] (Âl-i İmrân, 194/3) buyurdular. Ve bize hitâben:
-Cenâb-ı Hakk’ın sizi mağfiret eylediğini müjdelerim! Buyurdular.

İşte bu suret Habîb-i Ekrem –sallallâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz hazretlerinin ashâb-ı kirâmına cemâat halinde telkinidir.⁹⁸

2.4.1. Zikrin Adâb ve Erkânı

Tarîkatlarda zikrin yanında seyr ü sülûk, insanî unsurlar, fikrî ve mânevî unsurlar, maddî unsurlar da ortak olarak ele alınır.⁹⁹ Bunların hep birlikte denge içinde götürülmesi önemsenir. Bu ortak unsurların belirlenmiş bazı kuralları olduğu gibi, toplu zikir meclislerinin de zaman içinde belli adâb ve erkânı ortaya çıkmıştır.¹⁰⁰ Her tarîkat kendi zikir meclislerinin adâb ve erkânını tespit eder ve sâliklerin buna uymalarını ister.¹⁰¹ Bu mânâda icrâ edilen ayinlerin sahip oldukları tüm yönler belirlenmiş ve mevcut özelliklerin dışında herhangi bir ekleme yapılması veya bunlardan birinin eksiltilmesi söz konusu olmamıştır. Yapılan her bir hareketin kendine has anlamı ve gereği bulunmasıyla birlikte, bunların dayandırıldığı kurallar oluşmuştur. “Hurda-i Tarîk” olarak adlandırılan bu kurallar ve hareketlerden asla taviz verilmemesi gerekmektedir. Hurda-i Tarîk o tarîkatin pîri veya tarîkate “müçtehîd” seviyesinde bulunan Pîr-i Sâni (ikinci pîr) eliyle tespit edilmektedir. Bu bakımdan mevcut kurallar bütünü üzerinde oynama yapılması, değiştirilmesi yahut icrâsında ihmal gösterilmesi gibi uygulamalar tarîkat edebine ve terbiyesine uygun olmamakla nitelenmiştir.¹⁰²

⁹⁸ Rifâi, *Rehber-i Sâlikîn*, 2019, 75.

⁹⁹ Krş. Kara, *Tasavvuf ve Tarîkatlar Tarihi*, 2016, 152.

¹⁰⁰ Krş. Kara, *Dervişin Hayatı Sûfînin Kelâmı*, 2005, 59-61.

¹⁰¹ Krş. Kara, *Tasavvuf ve Tarîkatlar Tarihi*, 2016, 158.

¹⁰² Krş. Ocak, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, 2014, 130.

2.4.2. Zikir ve Ayinlerin Çeşitleri

Tarîkat ayinleri “kuûdî, kıyâmî, devrânî” olarak üç ana şekilde sınıflandırılır. Bunlar oturarak, ayakta durarak ve adım atıp hareket ederek yapılan zikir çeşitleridir.¹⁰³ Genel olarak âyin-i ehlullah, icrâ-yı zikrullah gibi isimler alan toplu zikirler tarîkatlara göre farklılık arz ettiği için değişik isimler almışlardır. Bu ayinlerin özellikleri şöyledir:

Semâ: İlk asırlarda mûsikî dinleme ve dinî musikî anlamında kullanılan semâ kelimesi, Mevlevîlik tarîkatının zikrine verilen isim olmuştur. Semâ, ayakta ve dönerek, musikî eşliğinde icrâ edilir. Dervişler, bu zikir esnasındaki hareketleriyle çeşitli dinî-tasavvufî temaları sembolize ederler. Semâ'nın bir adı da mukâbeledir. Bugünkü şekliyle bilinen semâ Mevlana'nın vefatından sonraki asırlarda oluşmuştur.¹⁰⁴

Özellikle “devran” ve “semâ” medrese ulemâsının eleştirilerine mâruz kalan ayinler arasında sayılabilir. Bu faaliyetler çeşitli vesilelerle engellenmeye çalışılmış, bu hususta lehte ve aleyhte birçok risâle yazılmıştır.¹⁰⁵

Hatm-i hâce: Bu zikir, Nakşibendiyye tarîkatında Şeyhin huzurunda oturularak icrâ edilmektedir. Başında ve sonunda okunan Fâtiha Sûresi, Kur'ân'ın özeti ve hatmedilmesi gibi sayıldığı için bu zikre hatm-i hâcegân denilmiştir.¹⁰⁶ Zikrin yapılışı hafî usûle göre, yani sessiz olmaktadır. Bu zikirde zâkirler okuyacakları dua, âyet ve salavatları şeyhlerinin bildirmeleriyle okurlar. Zikir topluluğu içinde İnşirâh Sûresi'ni ezbere bilenler on kişiden fazla sayıdaysa “büyük hatme”, değilse (daha kısa sürede biten) “küçük hatme” denir. Hatme'ye râbîta ile başlanmakta ve hatmenin tamamlanışı, silsile şeyhlerini ihtiva eden bir dua ile gerçekleşmektedir. Hatme esnasında gözler kapalı tutulmakta ve mürid olmayanlar bu zikre katılamamaktadır.¹⁰⁷

¹⁰³ Krş. age. 129.

¹⁰⁴ Krş. Kara, *Dervişin Hayatı Sûfinin Kelâmı*, 2005, 59-61.

¹⁰⁵ Krş. Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 2015, 113.

¹⁰⁶ Krş. Öngören, “Hatm-i Hâcegân”, 1997, 16: 476.

¹⁰⁷ Krş. Kara, *Dervişin Hayatı Sûfinin Kelâmı*, 2005, 59-61.

Darb-ı esmâ: Halvetîlerin toplu zikirlerine bu ad verilmiştir. Halka halinde oturarak hafif sallanarak yapılır. Vücudun hafif hareket etmesi mâsivâdan sıyrılmak için bir vesile olarak kabul edilir.¹⁰⁸

Zikr-i kıyâm: İsminden de anlaşılacağı gibi ayakta ve sesli olarak yapılan zikir şeklidir. Rifâî ve Sadîlerin zikirleri bu şekilde yapılır ve aynı zamanda bu ismi almıştır.¹⁰⁹

Deverân: Ayakta, oturarak ya da dönerek yapılır.¹¹⁰ Kadiriyye, Rifâiyye, Mevleviyye, Sühreverdiyye, Çiştîyye, Halvetiyye başta olmak üzere hemen bütün tarîkatlarda devrânî zikre büyük önem verilmiş ve tarîkatın bir esası haline getirilmiştir.¹¹¹

Zikr-i Erre (Testere Zikri): Yesevîlerin oturarak ve ayakta yaptıkları zikre denir. Zikrin ilerleyen aşamalarında kelimeler seçilemez hale gelip sadece boğazdan testere sesini andıran bir hırıltı çıktığı için bu ismi almıştır.

Nısf-ı Kıyâm: Diz üstünde yapılan bu zikir şekli yalnız Celvetîliğe ait bir tarzdır, nısf-ı kıyâm (kıyam yarısı) adını alır. Buna “Hızır kıyâmı” da denir.¹¹²

2.4.3. Zikir Çeşitlerine Göre Tarîkatların Tasnifi

Sûfî tarîkatlar, farklı kriterler esas alınarak çeşitli tasniflere tâbi tutulmuştur. Bu tasnif biçimlerinden birisi de zikir çeşitlerine göre yapılmıştır.

1. Kıyâmî Tarîkatlar (turûk-ı kıyâmiyye): Zikirlerini daha çok ayakta yapan tarîkatlar. (Kadiriyye, Rifâiyye gibi.)
2. Kuûdî Tarîkatlar (turûk-ı kuûdiyye): Zikirlerini oturarak yapan tarîkatlar. (Nakşibendiyye gibi.)

¹⁰⁸ Krş. ay.

¹⁰⁹ Krş. ay.

¹¹⁰ Krş. ay.

¹¹¹ Krş. Uludağ, “Devran”, 1994, 9:248.

¹¹² Krş. Ocak, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, 2014, 135.

3. Hafî Tarîkatlar (turûk-ı hafîyye): Zikirlerini sessiz olarak yapan tarîkatlar. (Nakşibendiyye gibi.)
4. Cehrî tarîkatlar (turûk-ı cehriyye): Zikirlerini sesli olarak yapan tarîkatlar. (Halvetiyye gibi.)¹¹³

2.4.4. Cehrî Zikir- Hafî Zikir

Tarîkatların zikir uygulamalarındaki bir diğer farklılık da cehrî, yani yüksek sesle veya hafî, yani sessiz, içten yapılan zikir çeşitleridir. Kişinin cehrî olarak yaptığı zikirlerin her birinin sâlikin durumuna göre ayrı özellikleri vardır. Tevhid zikrinin kalbi mâsivâdan temizlemede, lâfza-i celâl zikrinin kalbî zikre ermede ayrı bir yeri vardır. Bunlardan hangisinin kime ne kadar yararlı olacağını müşidler tayin eder.¹¹⁴ Her iki şekilde zikirde önemli olan ihlâstır. Yerine göre cehrî ve hafî olarak Hakk'ı zikreden kimsenin, kalp huzuru ile bu zikrine devam etmesi neticesinde, ihsan gerçekleşir ve zikreden her an Hak'la beraber olma şerefine erer.¹¹⁵

2.4.5. Ferdî Zikir

Müridin tek başına yaptığı zikre ferdî zikir denmektedir. Tarîkatlarda toplu olarak yapılan zikirlerin yanında ferdî zikrin de önemi büyüktür. Mürit bu zikri tamamen şeyhinin tarifine göre yapar ve asla onun dışına çıkamaz. Müridin rûhî hayatının kontrolü tamamen şeyhin elindedir. Şeyh, müridin yaşayıp anlattıkları, içinde hissettikleri ve gördüğü rüyalar üzerinden ona farklı zikirler telkin edebilir veya verdiği zikirleri değiştirebilir. Müridin yaptığı zikre vird, okuduğu duaya ise hizb adı verilir. Her tarîkat pîri için nispet edilmiş olan farklı hizb ve dualar bulunmaktadır. Tarîkatlarda ferdî zikir iki şekilde tarif edilmiştir.

1. Dilin Zikri: Dil ile yapılan, sesli veya sessiz zikirdir. Zikrin sesli olması nefse işittirmeye ve onu zabturabt altında tutmaya vesiledir.

¹¹³ Krş. Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 2015, 109.

¹¹⁴ Krş. Kamil, *el-Lüma, Tasavvuf İlgili Sorular*, ty., 510.

¹¹⁵ Krş. Eraydın, *Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 2001, 129.

2. Kalbin Zikri: Birtakım kelimeleri tekrarlamaktan öte bir nevi derin tefekkürdür. Dil ile kalp zikrinin beraber olması daha üstün olarak nitelenmiştir.¹¹⁶

Rifâilik geleneğinde müritlerden istekli olanlar için irşat, önce zikirle yapılmaktadır. Rifâî büyükleri açık zikri uygun görmüşlerdir ve bu doğrultuda "Ameli çok, sevabı büyük olduğundan daha iyidir" denilmiştir. Kâmilin zikrindeyse, kalp ile dil zikrinin birlikteliği vardır. Bu da Rifâî seyitlerinin geleneği olmuştur. Kalpte daimî olarak Allah zikrinin korunmasına dikkat edilirken, dilleriyle de meşgul olarak zikre devam ederler.

Şerhu'l-Meşârik'ta şöyle denilmektedir:

Yüksek sesle söylemenin veya sesini kısarak söylemenin erdemi makâma göredir ve mürşit şeyhin, yolun başlangıcında olana sesini yükseltmeyi emretmesi, yol erinin kalbinden sağlam hatıraları söküp çıkarmak içindir, çünkü zikirde yüksek sesle söyleme ve dua, Cenâb-ı Hakk'a bildirmek için değildir; belki nefsi zikirde tasvir ve onun onda sağlamaşması ve ondan başkasıyla meşgul olmaması içindir.

Kimi şeyhlerin ise şöyle dediği belirtilmiştir: "Bu hususta zikreden hâline bakmalı, eğer ikiyüzlülükten temizlenmiş ise yüksek sesle söyleyiş, eğer değilse kısılmış sesle söyleyiş daha iyidir."¹¹⁷

Atâullah-ı İskenderî ise kalp huzuruyla yapılan zikrin, zâkirin mertebesine denk olan fütûhâtın davetçisi olduğunu söyler. Zikir, bir kalbe yerleştiği zaman burada artık başka bir şeyin olmasını arzu etmez ki, "Lâ ilâhe illallah" zikrinin bir anlamı da budur.¹¹⁸

2.4.6. Tekke

Her şeyin bir mekâna ihtiyacı olduğu gibi, tarikatların mekânları da tekkeler olmuştur. Bir kaynağa göre, ilk tekke 2. asırda Filistin'de, başka bir

¹¹⁶ Krş. Kara, *Dervişin Hayatı Sûfînin Kelâmı*, 2005, 59-61.

¹¹⁷ Krş. Rifâî, *Ahmed er-Rifâî*, 2008, s. 193i.

¹¹⁸ Krş. İskenderî, *Zikir*, 2005, 11-12.

kaynağa göre de Basra civarında Abadan'da kurulmuştur.¹¹⁹ Kaynaklarda dergâh, hankah, âsitâne, zâviye, ribat, buk'a, imaret, düveyre, müseycid, savmaa, mihrap, tevhithâne, harâbat gibi isimlerle karşılaşılmışsa da, bazı farklılıklarla birlikte hepsi aynı vazifeleri yerine getirmiştir.¹²⁰

Hz. Peygamber'in (s.a.) sağlığında bütün faaliyetler O'nun rehberliği altında yürütülmüştür. Medine'de Mescid-i Nebevî çatısı altındaki Suffa faaliyetlerin merkezi olmuştur. Sonraki asırlarda ibâdet için camiler, tedrisat için medreseler, insanların gönül terbiyesi için tekke müesseseleri kurulmuştur. Tekke zaman içinde pek çok dinî, içtimaî ve bediî faaliyetlerin merkezi konumuna gelmiştir.¹²¹

Tasavvuf ehli tarafından tekkede icrâ edilen dinî, ahlâkî sohbetlerin yanında, büyük camilerin Cuma vaazları da genellikle tekkelerdeki mutasavvıflarca verilmiştir. Bu faaliyetler neticesinde mescitle dergâh, camiyle tekke aynı hususları vurgulayan, toplumu aynı istikamete yönelten kardeş oluşumlar halinde işlev görmüştür.¹²² Bu noktada görülen en büyük fark zikir meclisleri yönüyle olmuştur. Tekkelerde muhtelif vakitlerde icrâ edilen ve bazen saatlerce devam eden sesli zikir meclisleri dergâhlara hastır. Bu uygulama değişik dönemlerde tartışmalarada sebep olmuştur.¹²³ Tekkelerde yaşanan kültürel ve dinî faaliyetler, genellikle buldukları beldelerin sakinleri tarafından paylaşılmıştır. Son asırlara gelindiğinde İstanbul'da bulunan tekkelerin zikir ve mukabele günleri broşür risâlelerle bastırılıp dağıtılmış, faaliyetler halkın bilgisine sunulmuş, zikir meclisleri sadece müritlerin değil dışardan muhiplerin de katılımını kolaylaştıran bir düzen oluşmuştur. Zikir meclislerine muhiplerin devam etmesiyle tekkelerin bir işlevi daha ortaya çıkmış, halkın dînî mûsikî ihtiyacı giderilmiş, zikir lafızlarıyla esenlik kazandırılmıştır.¹²⁴

Zikir kavramını dinin temel kaynakları, farklı tasavvuf yollarının kaynakları ve velilerin tespitleriyle anlamaya çalıştık. Zikir ibadetinin mürit üzerindeki dönüştürücü etkileri ve farklı zikir çeşitlerine değinmeğe çalıştık. İlerleyen

¹¹⁹ Krş. Ceyhan, *Türkiye'de Tarikatlar*, 2018, 33.

¹²⁰ Krş. age. 32.

¹²¹ Krş. Kara, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, 2010, 115.

¹²² Krş. age. 41.

¹²³ Krş. ay.

¹²⁴ Krş. Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 2016, 156.

bölümlerde Osmanlı'nın Son Dönemi İstanbul Rifâî Geleneğinde Kıyam Zikrinin hususiyetlerine yer vereceğiz. Zikir ayini çerçevesinde kullanılan terimleri açıklayarak, zikrin günümüze ulaşan şeklinin icrâ edildiği son dergâh olan Ümmü Ken'an Dergâhı ile ilgili bilgiler vereceğiz. Çalışmamızın ana bölümünü oluşturan “zikrin lafızları ve vücut hareketlerinin tespiti” kısmında, ayini mutât akışı içinde, fotoğraflı anlatımlarla açıklayacağız. Akış içinde genellikle uygulanmayan fakat nadiren de olsa icra edilen tüm hareket ve lafızları ilgili bölümlerde göstererek belirteceğiz.

3. İstanbul Rifâî Geleneğinde Kıyam Zikrinin Şeklî İcrâsı

3.1 Zikre Ait Terimler

Âyin:

Kelimenin kökeni Farsça olup, tarîkat mensuplarının ve Alevî – Bektaşî zümrelerin belli usûller çerçevesinde yaptıkları dinî tören ve zikre verilen isimdir.¹²⁵

Cumhur İlâhî:

Cumhur Arapça'da topluluk ya da kalabalık anlamına gelmektedir; Osmanlıca'da ise bu sözcüğün koroya yakın bir anlamı vardır. Herkesin iştirak ederek söylediği, topluca okunan ilâhilere bu isim verilir. Ritmik ve melodik açıdan basit olan zikir ilâhîlerinin tersine, cumhur ilâhîleri, saray müziğindeki vokal kompozisyonlar kadar karmaşıktır, bazı istisnaları dışında hep evsat usulü ile ölçülmüşlerdir. Cumhur ilâhîler aslında tekkelere mahsus olup nâdiren camilerde ve sarayda huzûr-ı hümayunda bazı dinî merasimler münasebetiyle okunmuştur.¹²⁶ Bu ilâhîler, zikrin aralarında zikreden dervişlerin dinlenmesi için, zikrin genel ritmi olan Sofyan ve Düyek minvâl usullerin aksine, zikrettirmeyecek usûllerde eserlerdir. Devr-i Hindî, Mevlevî Devr-i Revânı, Evsat, Nim Evsat gibi 4 ün katları olmayan usullerde ilâhîlerdir.

¹²⁵ Krş. Uludağ, “Ayin”, 1991, 4:250.

¹²⁶ Krş. Ocak, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, 2014, 636; Özcan, “Cumhur İlâhisi”, 1993, 8:94.

Derviş:

Farsça bir kelime olmakla birlikte, bütün Müslüman milletlerin dillerine girmiş olan derviş, esas itibariyle "muhtaç, yoksul ve dilenci" anlamlarına gelirse de geniş bir coğrafyada uzun süre kullanılması sebebiyle değişik mânâlar kazanmıştır. Derviş ve dervîş kelimleri, erken dönemden itibaren zâhidi, zühdü, sûfîyi ve tasavvufu ifade etmek üzere kullanılmıştır. Dervişlik riyâzet ve mücâhede faaliyetiyle başlar, ibâdet, zikir ve tefekkür artırılır. Nefsin arzularına hâkim olmak, ölçülü ve disiplinli yaşamak ile ruhî erginlik ve mânevî olgunluğa ulaşmaya çalışılır.¹²⁷ Sûfîlerin tekke ve zâviyelerde, bazen mescidlerde ve evlerde oluşturdukları zikir halkalarına "halka-i dervîşân ismi de verilmiştir."¹²⁸

Evrâd-ı Şerîf:

Evrâd, vird kelimesinin çoğuludur. Getirilen su, suya gelen topluluk, ordu, gecenin ibâdet için ayrılan kısmı gibi mânâlara gelen vird, sûfîlerin düzenli olarak her gün okudukları dualardan oluşan metinlerdir.¹²⁹

V. (XI.) yüzyıldan itibaren teşekkül etmeye başlayan tarîkatlar evrâd geleneğine farklı boyut kazandırmışlardır. Âyet, hadis, salavât, tesbih ve zikirle bizzat tarîkat kurucuları tarafından tertip edilen dua ve tesbihlerin ilâvesiyle tarîkatlara göre oluşan "evrâd kitapları" veya "ahzâb kitapları" türleri ortaya çıkmıştır.¹³⁰ Her tarîkatın kendine has evrâdı vardır. Bunların uzunluğu, tekrar etme adedi farklıdır. Bu farklılıklar aynı tarîkatın kolları için bile söz konusu olabilir.¹³¹

Gülbank:

Farsça kökenli bir ifade olup "Gül sesi" anlamına gelir. Dua etmek için toplanmış bir cemiyet adına, bir kişinin yaptığı ve dinleyenlerin kısık sesle "Allah-Allah" ve farklı lafızlarla eşlik ettiği özel bir duadır. Okunuşunun kendine has müzikal bir tavrı vardır.¹³²

¹²⁷ Krş. Yazıcı, "Derviş", 1994, 9:189.

¹²⁸ Krş. Uludağ, "Halka", 1997, 15:359.

¹²⁹ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 2016, 159.

¹³⁰ Mustafa Kara, "Evrâd", 1995, 19:533.

¹³¹ agm. 534.

¹³² Türkan, Hakan Alvan, *Saz ve Söz Meclisi*, 2019, 317.

İlâhî:

İlâhî, bir müzik terimi olarak eser formudur. İki büyük kategoriye ayrılır: 1) Zikir hareketleri eşliğinde söylenen ilâhîler (zikir ilâhîleri) 2) Zikir töreninin öteki bölümleri ve diğer bütün durumlarda söylenen ilâhîler. İlk kategorideki ilâhîlerin neredeyse tümü ikili bir ritmik yapıya sahiptir. Hafif ya da Muhammes gibi uzun usûlde bestelenmiş (otuz iki vuruşluk) eserler nadiren yer alır. Zikir ilâhîlerinde en çok kullanılan usûl, Osmanlı müziğinin en basit usullerinden olan Sofyan'dır. Zikirde çokça kullanılan bir başka ritim de Düyektir. Zikir ilâhîleri Türk müziğinin en eski ve en önemli repertuarını oluştururlar. İlâhîlerin ikinci geniş kategorisinde, zikir hareketlerinden bağımsız olarak söylenen ilâhîler yer alır. Zikir ilâhîlerinden bağımsız olan bu ilâhîlerden tevşih ya da cumhur olarak söz edilir.¹³³

Kabûlî:

Kıyam Zikri içinde okunan cumhur usûl ilâhîsinin güftekarı Edirne'li Mustafa Kabûlî Efendi (ö. 1712). Edirne Rifâî Âsitânesi'nin şeyhidir. Usûl ilâhîlerinin güfteleri, o yolun özelliklerini anlatan, pîrini öven, sırlı anlamlar ifade eden şiirlerden seçilerek bestelenir.¹³⁴ Bu şiirin güftesinin zikirde söyleniyor olması, Ken'an Rifâî zamanından gelen bir uygulamadır.

Mest:

İncik kemiğinin üstüne kadar çıkan, kundura yâhut lastik içine giyilen, abdest alırken üzerine meshedilmesi dînen câiz olan, kısa konçlu, hafif ve yumuşak ayakkabı.¹³⁵ Zikir esnasında zâkirler tarafından giyilir.

Meydan:

Tekkelerde zikir ve ayin yapılan yer, semâhâne, tevhidhâne.

Meydancıbaşı:

Zikir meydanında, edeben hiç kimsenin serbest hareket izni olmadığından,

¹³³ Ocak, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, 2014, 634- 635.

¹³⁴ Krş. Uygun, "Türk Din Mûsikisinde Usûl İlâhîleri", 2014, 31.

¹³⁵ (<http://lugatim.com/s/mest>, e.t. 14.01.2020)

ihtiyaçları sühûlet ve edeple hâlleden kişi; meydanda yetkide Postnişin (meydân sâhibi), Zâkirbaşı ve Zikir Reisinden sonra gelen dördüncü kişi.

Meydân sâhibi: Tarîkat pîri¹³⁶ veya zikir sırasında onu temsilen zikri yöneten kişi.

Mukâbele:

Karşı karşıya olma, yüz yüze gelme anlamındadır. Zikir ayini, tarîkat ehline toplu olarak icrâ edilen zikir veya duâ merasimi.¹³⁷

Musâfaha:

Karşılıklı birbirinin elini öpmek sûretiyle yapılan derviş selâmlaşması.¹³⁸

Münâcat:

Klasik şiir ve musikîde dinî bir form. Allah'a hitaben yakarış ifade eder. Klasik şiirde kaside formu kullanılarak yazılır.¹³⁹

Na'at:

Hiz. Peygamber'i (s.a.) öven ve onun özellik ve niteliklerini konu alan şiirler.¹⁴⁰

Na'athan:

Na'at okuyan kişi.

Nağme:

Bir musikî parçasında bestekârın kullandığı ses veya sesler topluluğu, motif.¹⁴¹

Niyaz:

Bir büyüğün önünde veya tarîkatlarda dervişlerin şeyh efendi ve tarîkat büyükleri

¹³⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 2012, 248.

¹³⁷ a.g.e. 254. Zikir günlerine neden Mukâbele dendiği hakkında bk. Tezin 2.2.2 bölümü: Ken'an Rifâi'nin Zikir Anlayışı; Ken'an Rifâi, 2009, *Sohbetler*, 578.

¹³⁸ (<http://lugatim.com/s/MUSÂFAHA>, e.t. 14.01.2020)

¹³⁹ Özkılıç, *İstanbul'da Bir Sûfi Cemi; Fatih Semti-Rifâi Ayini Örneği*, 2014, 11.

¹⁴⁰ agt. 11.

¹⁴¹ (<http://lugatim.com/s/nağme>, e.t. 14.01.2020)

huzurunda saygı ve bağlılık ifâdesi olarak verdikleri selâm ve yaptıkları baş eğme, eşik öpme, diz öpme vb. hareketler.¹⁴²

Perde:

Türk musikisinde icrâ sırasında ses veya saz tarafından basılan nota değerleri.

Perde kaldırma / perde indirme:

Zikir sırasında rast perdesi veya izafî bir perdeden başlayarak daha tiz seslere doğru, uygun makamlar kullanılarak kademe kademe perdenin yükseltilmesi ve arkasından belirli kurallara bağlı olarak müzik perdelerinin indirilmesi işlemi.¹⁴³

Peyrev:

Zikir sırasında zâkirbaşının yanında bulunan ve zâkirbaşının işareti ve onayıyla kaside, ilâhî vb. gibi formların icrâlarını gerçekleştiren yardımcı kişi/ler.¹⁴⁴

Postnişin:

Sözlükte “deri, kabuk, cilt” mânâsına gelen Farsça post kelimesi, Türkçe’de “hayvan derisi” anlamında kullanılır. Eskiden evlerde ve bilhassa tekkelerde yaygın biçimde kullanılan posta, tasavvufta gerçek anlamının yanı sıra şeyhlik makamını ifade eden bir mânâ da yüklenmiştir. Şeyhin oturduğu post, mensup bulunduğu tarîkatın pîrinin makamıdır ve şeyh posta oturmakla tarîkat pîrini temsil eder. Post-nişin (posta oturan) tekke şeyhi, posta geçmek “bir tekkeye şeyh olmak” anlamına gelir.¹⁴⁵

Rifâî Evrâdı:

Zikir ayininin başında veya özel günlerde okunan Rifâî tarikatine mahsus olan Evrâd. Ken’an Rifâî devrinde okunan Evrâd, Kendilerinin yayınladığı *Ahmed er-Rifâî* isimli kitabın sonundaki Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin Evrâd-ı aliyyelerinden, 37-47. sayfalar arasında bulunan Virdü’l-Füyûzat adlı sekizinci hizibdir.¹⁴⁶

¹⁴² (<http://lugatim.com/s/niyaz>, e.t. 14.01.2020)

¹⁴³ Özkılıç, *İstanbul’da Bir Sûfi Cemi; Fatih Semti-Rifâî Ayini Örneği*, 2014, 11.

¹⁴⁴ Özkılıç, *İstanbul’da Bir Sûfi Cemi; Fatih Semti-Rifâî Ayini Örneği*, 2014, 12.

¹⁴⁵ Arpaguş, “Post”, 34, 332.

¹⁴⁶ Bk. Ken’an Rifâî, *Salât-ı Kemâliyye ve Evrâd-ı Şerîf*, 1997 1.

Rifâiyye’de evrâd ve ezkârın ismi ve sayısı kol ve şubelere göre değişmektedir.¹⁴⁷

Salât-ı Kemâliyye:

Salât-ı kemâliyye, dinî musikîde, Hz. Peygamber’i ve onun ehl-i beytini övmek maksadıyla yazılmış bir güftenin, yani bir salât’ın cumhur bir şekilde ve vurgulu bir biçimde okunduğu formdur. Bu form, tekkede de tıpkı camide olduğu gibi saz eşliği olmadan icrâ edilir.¹⁴⁸

Semâhane:

Mevlevî dergâhlarında semâ ayininin icrâ edildiği mekân. Semâhane veya tevhihâne bazı tekkelerde ayin yapılan yer anlamında da kullanılır.

Şeyh Efendi:

Sözlükte “yaşlı kimse” anlamındaki şeyh kelimesi (çoğulu şüyûh, meşâyih) tasavvufta velî, pîr ve mürşidle eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Türkçe’de er, eren ve ermiş kelimeleri de “şeyh” mânâsına gelir. Şeyh kelimesi Kur’an’da (Hûd 11/72; Yûsuf 12/78; el-Kasas 28/23; el-Mü’min 40/67) ve hadislerde (Wensinck, el-Mu’cem, “şeyh” md.) sözlük anlamıyla geçmektedir. Mürşid, Kehf Sûresi’nde (18/17) “doğru yolu gösteren rehber” mânâsındadır. Buna göre şeyh “tâliplere doğru yolu gösteren ve onları irşad eden kimse” demektir.¹⁴⁹

Şuğul:

Türk müziğinde Arapça şiirlerin bestelenmiş hali, Arapça ilâhî formu.

Usûl:

İki manası vardır. Bunlardan ilki, Türk Mûsikîsinde bütün eserlerin girdiği form, ritim, şiir ve makam kalıplarından biridir ki bu da ritim formudur. Sofyan, Düyek, Semâî gibi. İkincisi ise kural, kâide, âdet, biçim ve tarz şeklindedir.¹⁵⁰

¹⁴⁷ Erbaş, *Evrâd Okuma Geleneği İçerisinde Rifâî Evradı*, 2018, 37.

¹⁴⁸ Krş. Kılıç, “Mardin’de Bir Salât-ı Kemâliyye Örneği”, 2015, 6:309.

¹⁴⁹ Krş. Öngören, “Şeyh”, 2010, 39:50.

¹⁵⁰ (<http://lugatim.com/s/USÛL>, e.t. 14.01.2020)

Zâkir:

Allah'ı anan, zikreden kişi.¹⁵¹

Zâkirbaşı:

Tarîkat zikirleri zâkirbaşı (serzâkir), şeyh, meydancıbaşı ve zikir reisi tarafından yönetilir. Bu kişilerin uygun gördüğü süre boyunca devam eder. Musikî eserlerini zâkirbaşı idare eder. Önemli ve zor bir görevdir. Zâkirbaşı, okunacak ilâhîlerin güftelerini içinde bulunulan ayın özelliklerini göz önüne alarak seçer.¹⁵²

Zikir Reisi:

Zâkirbaşı ile birlikte ayini yöneten kişi. Saf tutup zikreden zâkirlerin ortasında yer alan, zikrin gidişine göre hareketleri düzgün şekilde yönlendiren kıdemli derviş.

3.2 Ümmü Ken'an Dergâhı

Ken'an Rifâî'nin ailesi, 93 Harbi diye bilinen Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra İstanbul'a göç eder. İstanbul'da biri Gedikpaşa'da diğeri bugün Fatih Kırtay sokağı 9 numarada bulunan iki konak satın alır. Ken'an Rifâî, Osmanlı coğrafyasında maarif çatısı altında çeşitli görevler aldıktan sonra Medine'ye İdâdi-i Hamidi Müdürlüğü göreviyle gider. Medine'den dönüşü, Osmanlı İmparatorluğu'nun II. Meşrutiyet ilanının öncesine rastlamaktadır. Ken'an Rifâî ve arkadaşları konağın selâmlığında belli günlerde toplanıp, (1906-1907 yılları) mânevî sohbetler ve entellektüel konuşmalar yapmaktadır. Dönem siyasî olarak zordur ve birçok ihbar hâdisesi yaşanmaktadır. Bu durumu dikkate alan Ken'an Rifâî, kendi dost muhitiyle tasavvufî ve entellektüel sohbetlerini devam ettirebilmek ve irşad vazifesini gerçekleştirebilmek için günün hukukî zeminine uygun olarak klasik mânâda bir dergâh inşa etmeye karar verir. Konağın bahçesinde bir dergâhın inşaatı kısa sürede tamamlanır. Ken'an Rifâî, dergâhı, mânevî tekâmülünde önemli yeri olan annesi "Ümmü Ken'an" Hatice Cenân

¹⁵¹ (<http://lugatim.com/s/ZÂKİR> e.t.14.01.2020)

¹⁵² Krş. Uygun, "Zikir", 2013, 44:412.

Hanım adına bizzat kurar.¹⁵³ Ümmü Ken'an Dergâhı hizmet ettiği on yedi sene boyunca her kesimden insanı zikir, sohbet, musikî ve Mesnevî şerhleri gibi hizmetlerle nasiplendirmiştir.¹⁵⁴

Dergâhtaki derslerin tesiri o kadar güçlüdür ki, mesnevîhanlar derslere iştirak etmeye başlar ve haber Konya'ya gider. Çelebi Ailesi bunun üzerine kendisine Mevlevî icâzeti verirler. Böylece Rifâîliğin yanında üç tarîkin daha (Kâdirî, Şâzelî, Mevlevî) şeyhliğini yapar, bir yandan da aşkla yazdığı şiirlerini besteler.¹⁵⁵ Dergâh'ta bazen Şâzelî evrâdı okutup Şâzelî zikri yaptırdıkları, genelde ise Rifâî evrâdı ve İstanbul Usûlü Rifâî Kıyam zikrinin yapıldığı, torunu Cemil Büyükaksoy'dan nakille aktarılır. Cuma akşamlarının (perşembeyi cumaya bağlayan gece) zikir gecesi olarak tespit edildiği, bu tespitin Hatice Cenân Hanım tarafından yapıldığı ve civardaki diğer tekkelerin zikir gecesiyle aynı güne gelmemesine riâyet edildiği, yine Cemil Bey'den nakille anlatılmaktadır.¹⁵⁶ Ken'an Rifâî cuma günleri ikindiye yakın mukâbele ve zikre başlamadan önce Mesnevî dersi verir, kendi eseri olan ilâhîler güzel sesli zâkirler tarafından okunur ve dinlenir;¹⁵⁷ âyin ise yatsı namazını müteakip yapılmış. Zikir esnasında tek renk ve tek çeşit, temiz ve muntazam giyinmek gelenekten gelen bir uygulamadır. Zâkirler, birlik ve bütünlüğü şeklen ifade etmek için ve Rifâîliğin sembollerinden birisi olarak kabul edildiğinden siyah renkli kıyafetler giyerlermiş.

Dergâhta yapılan zikirlerle ilgili şu husûsiyetlere rastlamaktayız:

Altay Dergâh-ı Şerîfi (Ümmü Ken'an Dergâhı), zamanının önemli tekkelerinden biri olmakla, devlet erkânı, şeyhler, şeyhülislâmın da uğrak yeri olarak bilinmektedir. Bunun yanında, musikînin de en nadide örneklerinin burada verildiği, nakledilen hatıralardan bilinmektedir. Kitapçı Selâhattin Demirtaş (Salâhi Dede) merhum, ki tekke musikîsinin son devir pîri, devrin 'Dede'si (İsmail Dede Efendi) olarak vasıflandırılmış bir zattır. Tekkeler 1925

¹⁵³ Krş. (<http://www.cenanvakfi.org/>, et. 11.12. 2019)

¹⁵⁴ Krş. (<http://www.cenanvakfi.org/>, et. 11.12. 2019)

¹⁵⁵ Krş. Sargut, *Ken'an Rifâî ile Aşka Yolculuk*, 2006, 152.

¹⁵⁶ Krş. age. 160.

¹⁵⁷ Krş. Büyükaksoy, *Yüce Veliler*, 2013, 415.

senesinde sırlanana kadar 6-12 yaşları arasında, babası zâkirbaşı Demirtaş Hüsâmeddin Efendi ile her gece bir veya iki tekkede zikre gitmekte ve perşembe geceleri de bazen Altay Dergâh-ı Şerîfi'ni ziyaret etmektedirler. Salâhî Dede de bizzat, kendisinin bu devamı sırasında zikir musikîsinin bütün inceliklerini, makam, usûl bilgilerini o yaşta kavramıştır. Aynı zamanda kendisinin tabiriyle, Altay Dergâh-ı Şerîfi zâkirbaşısı Yaşar Efendi gibi zikir açan bir kimseye rastlamadığını belirtmektedir.¹⁵⁸

Ümmü Ken'an Dergâhı, 1925 senesinde tekke ve zâviyelerin resmen kapatılmasına kadar on yedi sene faaliyetini sürdürmüş, Ken'an Rifâî, dergâhların kapatılmasına dair kanuna, hiçbir şüphe ve tereddüte yer bırakmaksızın uymuştur.¹⁵⁹ Ken'an Rifâî, kapatılma konusundaki görüşlerini şöyle ifade etmiştir. "Dergâhlar bir gün açılacaktır, ama akademi olarak açılacaktır."¹⁶⁰ Yenilenen dergâh binası 3 Ekim 2007 tarihinde, Ramazan ayının 21. günü dualarla açılmış. Bu tarih Ken'an Rifâî'nin elli yedi yıl önce Hakk'a yürüdüğü 7 Temmuz 1950 senesi Ramazan ayının 21. gününe denk gelmiştir. Ümmü Ken'an Dergâhı bugün, Cenân Eğitim Kültür ve Sağlık Vakfı ile Ken'an Rifâî Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü olarak hizmet vermektedir.¹⁶¹

3.3 Zâkirlerin Vücut Hareketleri ve Lafızlar

Dergâhların sırlanmasından sonra unutulmaya yüz tutan Osmanlı'nın Son Dönemi İstanbul Rifâî Geleneğinde Kıyam Kelîme-i Tevhîdi Zikri, 1950'lerin sonu ve 1960'lı yılların başında, mütefekkir, mutasavvıf yazar Sâmiha Ayverdi'nin inisiyatifli ile tekrar canlanır. Sâmiha Ayverdi bu kültürün yaşatılma gereği fikrini Ekrem Hakkı Ayverdi ile paylaşır ve bunun üzerine Almanya'dan bir ses kayıt cihazı getirtilerek çalışmalar başlatılır. Gerek Fatih'te Ekrem Hakkı

¹⁵⁸ Ömürlü vd., "İlâhiyât-ı Ken'an", 2017, 139.

¹⁵⁹ Bkz. (<http://www.cenanvakfi.org/>, et. 11.12. 2019)

¹⁶⁰ Krş. Ertürk, "Ümmü Ken'an Dergâhı", 2017, 156.

¹⁶¹ Krş. age. 159.

Ayverdi'nin evinde, gerekse Beylerbeyi'nde Münevver Ayaşlı'nın yalısında kurulan zikir meclislerinde, devrin büyük mûsikîşinasları ve bilhassa zikir adâbını ve kültürünü yakînen bilen, o kültürü yaşamış, Ken'ân Rifâî Hz. nin oğlu Hafız Kâzım Büyükaksoy, Sâdî Şeyhi İzzî Efendi, Sâdî Şeyhi Raşid Efendi, Zâkirbaşı Albay Selahattin Gürer, Zikir Reisi Salâhî Dede, Nakşî şeyhi Hoca Cahid Gözkân, Neyzen Niyâzî Sayın, Rebâbî Sabahattin Volkan, Neyzen Ulvi Erguner, bestekâr, mûsikîşinas Yusuf Ömürlü gibi âbide isimler bulunmaktadır. Zikir ve musiki konusunda kemâl seviyesindeki kişilerin titiz çalışmalarıyla zikir geleneksel haliyle tespit edilir ve genç nesillere aktarılır. Bu bölümde aktaracağımız tüm hareket ve usuller, o dönemde tespit edilmiş özgün halleriyle aktarılmıştır.

Bu başlık altında Rifâî Kıyam Kelime-i Tevhîdi Âyin-i Şerîf'ini oluşturan bölümleri ve bölümlerin içindeki farklı vücut hareketlerini îzah edeceğiz. Aşağıdaki bölümde bulunan fakat mutat âyin sırasında genellikle icrâ edilmeyen bazı hareketlere de eksiksiz bir envanter oluşturmak niyetiyle çalışmamızda yer verdik.

Zikir, Salât-ı Kemâliyye ve Evrâd-ı Şerîf'in okunmasıyla başlar. Evrâd-ı Şerîf; sûreler, âyetler, dualar, esmâü'l-hüsnâ ve salâvât-ı şerîfelerden oluşur. En son Ken'an Rifâî Hazretleri tarafından tanzim edilen bu Evrâd-ı Şerîf'in belli kısımları meydân sâhibinin arzusuna göre okunur. Evrâd-ı Şerîf'ten sonra Kıyam Kelime-i Tevhîd zikrine geçilir, arkasından İsm-i Celâl ve Devran zikri yapılır. Kıyam zikri sırasında icrâ edilen hareketlerde bazı eklemeler veya eksiltmeler yapılabilir. Okunan ilâhîlerin makam ve usûllerinde değişiklikler yapılabilir. Özellikle Muharrem ve Ramazan ayları, Kandil geceleri, Kurban ve Ramazan bayramları gibi hususî zamanlarda yapılan zikirlerin açılışında okunan münâcatlara bazı ilâveler yapılır veya tamamen farklı olabilir. Zikir sırasında okunan ilâhîler farklı seyirler yani repertuarlardan oluşabilir. Zâkirbaşı ve Zikir Reisi'nin uyumu zikrin gidişini belirler. Hareketlerin icrâsını Zikir Reisi başlatsa da, icrânın nasıl gerçekleşeceğine Zâkirbaşı karar verir.

Yukarıda bahsettiğimiz icrâ farklarının tamamı Osmanlı son dönemi İstanbul geleneğinden gelen uygulamalardır. Farklı gecelerde farklı icrâlar hakkında şöyle bir benzetme yapılır: "Rifâî kıyam zikri ateşe benzer", ateşin

havadaki esintiyle şekil değiştirmesi gibi kıyam zikri de ayin sırasında oluşan neşe ve zevke göre değişebilir. İcradaki farklılıklar her zaman ciddiyet, disiplin, edep anlayışı ile örülmüştür. Bu kurallar dikkatle gözetilir, nadiren bir kusur olur ise mutlaka shletle ikaz edilerek düzeltir. Yıllar boyu gözetilen hassasiyet neticesinde uzun süren, zor ve detaylı bu âyin mm Ken'an Dergâh'ında son icrâ edildiği şekliyle bozulmadan devam etmektedir.

3.3.1 Kıyam Zikrinin Bölümleri

1. Zikir ncesi

- Meydana Giriş
- Namaz
- Secde Ederek Oturma
- Fâtiha

2. Salât-1 Kemâliyye ve Evrâd-1 şerif

- Salât-1 Kemâliyye'nin Okunması
- Evrâd-1 şerif 1. Bölüm
- Rift Usûl İlâhisi veya Cihangir İlâhisi
- Kuûden Zikir
- Evrâd-1 şerif Salvatlar

3. Kıyam Kelime-i Tevhid Zikri

- Kıyma Kalkış
- Meydân Sâhibinin Duası
- Münâcat
- şuğul
- Dua
- Zikrin Açılması Hareketinin Başlaması
- şey'en Lillah

- Kalbî Zikir
- Cumhur İlâhî veya Durak

4. Kıyam İsm-i Celâl Zikri

- İsm-i Celâl Açılışı
- Kalbî Zikir
- Sallı Zikir

5. Devran Zikri

- Zikir Açılışı
- Elele Devran
- Sallı Devran
- Sarılarak Devran
- Rifâî Gülü
- Saf Halinde Karşılıklı Zikir

6. Zikrin Sonu

- İsm-i Hû
- Gülbank
- Musâfaha

3.3.1.1 Zikir Öncesi

Meydana Giriş

Zâkir meydana girmek için kapıya geldiğinde eşiğe basmadan niyâz ederek içeri girer. Tüm tarikatlarda olduğu gibi Rifâîlik'te de her mekâna eşiğe basmadan girmeye özen gösterilir. Ayaklar mühürlenerek yapılan bu niyaz hareketi, bu meydanda ruhun nefse galebe çalmasını işaretler, aynı zamanda asıl meydân sâhibi olan Hz. Peygamber'in (s.a) rûhâniyetine ve dergâhın postnişînine hürmet ve tâzimdir. Sağ ayak parmağı sol ayak başparmağı üzerine konarak ayaklar

birleştirilir, sol el göbek üzerine, sağ el kalp üzerine konur, baş ve vücutla öne doğru 60-90 derece kadar açıyla eğilerek birkaç saniye niyaz edilir. Meydana girdikten sonra yüksek sesle konuşmak, şakalaşmak, bir şey yemek veya içmek edebe uygun değildir, kesinlikle yapılmaz.

Resim-1, Meydana Giriş

Ayakları mühürleme, bir kişiyle selâmlaşırken yapılır ise bundan gaye, selâm verilen kişinin dünyevî bir şekilde değil, gerçek kimliği nedeniyle sevildiği mesajının verilmesidir.¹⁶²

Dervişler, Hz. Muhammed'in (s.a) adı söylendiğinde veya duyulduğunda ellerini kalp üzerine koyar. Bu uygulamadan hareketle, mânevî şahsiyetlerin ismi geçtiğinde veya mânevî mekânlara girerken de aynı hareket yapılır. Bu hareketin asr-ı saâdetten beri yapıldığı bilinmektedir.

Namaz

Meydana giren dervişler, içinde bulunulan vaktin namazını cemâat halinde kılarlar. Dervişlerden bir kişi kıdemi icabı imâmete geçer veya meydân sâhibi imamlık ederek içinde bulunulan vaktin farz ve sünnetleri kılınır daha sonra meydanda oturma düzeni alınır.

¹⁶² Krş. Mentuş, *Sema Ayini*, 2011, 54.

Resim-2, Namaz

Secde Ederek Oturma

Namazdan sonra herkes oturma düzeni alır. Dergâhta, Şeyhin makamı mihrabın önüdür. Erkekler meydanı öper, secde eder ve halka şeklinde meydana diz üstü otururlar, hanımlar da kendileri için ayrılan yere geçerler. Zâkirbaşının sağında ve solunda peyrevler yerlerini alır, onların karşısında zikir reisi yerini alır, sağından ve solundan iki yana doğru zâkirler başları hafif eğik şekilde otururlar. Boynu hafifçe aşağı büküş, gerçekleri duymaya yönelik ve Allah'tan gelecek olan bağışları almaya odaklanmayı sembolleştirir.¹⁶³ Zikrin başlaması için sükûnet içinde beklenir.

Resim-3, Secde Ederek Oturma

¹⁶³ Krş. Mentüş, *Sema Ayini*, 2011, 54.

Fâtiha

Meydan'da herkes yerini almış, tamamen sessizlik hâkim olmuştur. Meydân sâhibi veya işaret olunan misafir Şeyh, yüksek sesle “*el-Fâtiha*” diyerek meydanı açar. Bazen, dervişândan da Fâtiha verilen olursa, o da doğrudan salâvata girerek, “Fâtiha” demeden, devam eder. “Fâtiha” denmesiyle birlikte bütün zâkirler hep bir ağızdan “*Allahümme salli ‘alâ seyyidinâ Muhammedi’v-ve ‘alâ âli Muhammed*” salâvât-1 şerîfesini topluca sesli olarak belli bir nağmeyle okurlar. Salâvat-1 şerîfe her Fâtiha çekildikten sonra hâzirûn tarafından aynı nağmeyle okunur. Daha sonra herkes içinden Fâtiha Sûresi’ni okur. Sûrenin bitmesiyle eller yüze götürülür.

Resim-4, Ellerin Yüze Götürülmesi

Eller yüze götürülmeden önce meydân sâhibinin hareketi başlatması beklenmelidir. Meydân sâhibini takiben zâkirler harekete başlar. Buradan sonra tüm hareketlerin meydân sâhibini takiben yapılması gerekir. Zikir meydanında ilk Fâtiha'nın çekilmesiyle meydana tam bir disiplin hâkim olur, varsa izleyiciler içinden kimse konuşmaz, gülmez, meydanı terk etmez. Zâkirler namazdaki oturuş şeklini almıştır. Hiçbir zaman bağdaş kurulmaz, ayaklar uzatılmaz veya dikilmez. Bu vakitten sonra meydana giren olursa, zikre katılmak için zâkirbaşının göreceği bir yerde ayakta bekler. Zâkirbaşından göz teması ve sağ elin göğse götürülmesiyle mücade alındıktan sonra meydanın içine basmadan, zâkirlerin arkasından geçerek uygun yere meydanı öpererek oturur. Zâkirin, zaruretten yer

değiştirmesi veya kalkması durumunda, kalkarken ve otururken meydan tekrar öpülerek selâmlanır.

3.3.1.2 Salât-ı Kemâliyye ve Evrâd-ı Şerîf

Salât-ı Kemâliyye'nin Okunması

Fâtiha okunduktan ve eller yüze götürüldükten sonra meydan sahibi Salât-ı Kemâliyye öncesi Aşr-ı Şerîf veya ilâhî okunmasını da işaret edebilir. Her iki durumda da meydan sâhibi Salât-ı Kemâliyye'nin ilk hecesini (Alla...) söyleyerek okumayı başlatır. Tüm zâkirler onun arkasından okumaya katılarak devam edilir. Salât-ı Kemâliyye kendine has bir usûl, nağme ve gider ile okunur, belirli yerlerde bazı hareketler icrâ edilir, bunların yerleri metin içinde fotoğrafla gösterilecektir.

1. Allahümme şalli ve sellim ve bârik alâ seyyidinâ Muhammedin ve alâ âlihî adede in'âmillâhî'l-kerîmi ve ifdâlihî¹⁶⁴ (*Bu paragraf 3 kez okunur*)
2. Allahümme şalli ve sellim ve bârik alâ mürşidinâ (*Burada sağ el kalbin üstüne konur*) Muhammedin ve alâ âlihî adede kemâlillâhî ve kemâ yelîķu bi-kemâlihî¹⁶⁵

Resim-5, Elin Kalbe Götürülmesi

¹⁶⁴ 1. Ey Allâh'ım! Efendimiz Muhammed'e ve onun âline, Kerîm olan Allâh'ın in'âmının ve ihsânının sayısınca salât ve selâm eyle ve onların şerefini dâim eyle! (3 defa)

¹⁶⁵ 2. Ey Allâh'ım! Mürşidimiz Muhammed'e ve onun âline, Allâh'ın kemâli ve onun kemâline uygun şeylerin sayısınca salât ve selâm eyle ve onların şerefini dâim eyle!

3. Allahümme şalli ve sellim ve bârik alâ şemsi'd-đuhâ Muhammedin ve alâ âlihî adede kemâlillâhi ve kemâ yelîķu bi-kemâlihî¹⁶⁶
4. Allahümme şalli ve sellim ve bârik alâ bedri'd-dücâ Muhammedin ve alâ âlihî adede kemâlillahî ve kemâ yelîķu bi-kemâlihî¹⁶⁷
5. Allahümme şalli ve sellim ve bârik alâ nûri'l-hüdâ

(“nûri'l hüdâ”[hidâyet nuru] ifadesi okunurken parmaklar sıkı olmayacak şekilde kapatılır, el başparmakları birleştirilerek öpülür ve ellerin şekli bozulmadan gözler meshedilerek eller ayrılıp iki taraftan yüzün çevresi dolaştırılarak çene altında birleştirilir ve vücut sıvazlanarak eller tekrar namazdaki oturuş şeklini alır.)

Resim-6, Parmakların Öpülerek Vücudu Sıvazlama

Muhammedin ve alâ âlihî adede kemâlillâhi ve kemâ yelîķu bi-kemâlihî
Muhammedin ve alâ âlihî adede kemâlillâhi ve kemâ yelîķu bi-kemâlihî¹⁶⁸

6. Efdalü'z-zikri lâ ilâhe illallah¹⁶⁹ (3)

(Bu cümlelerin okunuşuna “Efdalü'z-zikri lâ ilâhe” diyerek meydân sâhibi

¹⁶⁶ 3. Ey Allâh'im! Kuşluk Güneşi Muhammed'e ve onun âline, Allâh'ın kemâli ve onun kemâline uygun şeylerin sayısınca salât ve selâm eyle ve onların şerefini dâim eyle!

¹⁶⁷ 4. Ey Allâh'im! Karanlık Gecenin Dolunayı Muhammed'e ve onun âline, Allâh'ın kemâli ve onun kemâline uygun şeylerin sayısınca salât ve selâm eyle ve onların şerefini dâim eyle!

¹⁶⁸ 5. Ey Allâh'im! Hidâyet Nuru Muhammed'e ve onun âline, Allâh'ın kemâli ve onun kemâline uygun şeylerin sayısınca salât ve selâm eyle ve onların şerefini dâim eyle!

¹⁶⁹ 6. Zikrin en üstünü 'Lâ ilâhe illallah'dır.

tarafından münferit olarak başlanır. Takib eden “İllallah” kısmından itibaren tüm zâkirler katılır. İkinci kez “lâ ilâhe illallah” hep beraber tekrarlanır ve toplam üç defa okunur.)

7. İllallah Hâtemü'n-nebiyyîne seyyidünâ Muhammedü'r-resûlullâhi hakkân ve şıdkâ. Allahümme şalli ve sellim ve bârik alâ eşrefi ve es'adi nûri cemî'i'l-enbiyâi ve'l-mürselîn.
Ve'l-ğamdü lillâhi rabbi'l-âlemîn¹⁷⁰

(Bu paragraf tek bir kişi tarafından mevcut okunuş sesinin bir oktav üstünden belli bir nağmeyle okunur. Okuyacak kişinin kim olacağı meydân sâhibi tarafından o anda göz teması kurularak veya sağ el göğse götürülerek belirlenir. Bu kişi, selâm alır gibi sağ elini sol göğsüne koyar ve bu vazifeyi aldığını belli eder.)

8. Kâbü'lü's-şalât lillâhi'l-Fâtiha¹⁷¹

(Bu paragraf, meydân sâhibi tarafından söylenir ve ardında tüm zâkirler yüksek sesle “Allahümme şalli alâ seyyidînâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed” der ve sessizce Fâtiha Sûresi'ni okur. Fâtiha okunduktan sonra tekrar eller yüze götürülür. Bazen meydân sâhibi sekizinci paragraf yerine Evrâd-ı Şerîf kitapçığının üçüncü sayfasındaki iki numaralı dipnotu¹⁷² okur ve zâkirler salâvât-ı şerîf ve Fâtiha'dan sonra elleri yüze götürür.)

¹⁷⁰ 7. Ancak Allah, peygamberlerin mührü Efendimiz Muhammed gerçekten Allâh'ın elçisidir. Ey Allâh'ım, bütün peygamberlerin ve elçilerin nûru, en saâdetlisi ve en şereflişi olana salât ve selâm eyle ve onu şereflendir!

Ve hamd (övgü) âlemlerin Rabb'i olan Allâh'a mahsustur.

¹⁷¹ 8. Duânın kabûlü için, el-Fâtiha

¹⁷² 8. bölüm şu şekilde de okunabilir. “Rızâen lillâh ve li-rûhi Resûlillâh ve rûhi Sultan Seyyid Ahmed er-Rifâi veliyullah, lillâhi'l-fâtiha!”

Resim-7(2), Ellerin Yüze Götürülmesi

Ayinin, Salât-ı Kemâliyye bölümü herkesin Fâtiha Sûresi'ni içinden okunmasıyla son bulur. Ardından Evrâd-ı Şerîf'in okunmasına geçilir.

Evrâd-ı Şerîf 1. Bölüm

Evrâdı Şerîf, Uşşak makamı sesleri kullanılarak farklı hızlarda icrâ edilir.¹⁷³ Aşağıda, okunan Evrâdı Şerîf metni paragraflar numaralanarak verilmiştir. İki bölüm halinde okunur, ilk bölüm 24. paragrafin sonunda biter. Arkasından Cumhur usûl ilâhîsi (Eviç İlâhî) okunur ve ikinci bölüme geçilir. İkinci bölüm 65. paragrafin sonunda biter. Bu noktada bazen, misâfir şeyhlere, günün ehemmiyet ve mânâsına göre farklı tarîklerden usûl ilâhîleri veya ek birkaç ilâhî okunup, Kur'ân-ı Kerîm tilâveti ve/veya kuûden zikir eklenebilir. Âyinin süre şartı bulunmaz, fakat en başından Evrâd-ı Şerîf'in sonuna kadar olan bölüm genellikle 35 ilâ 45 dakika sürer. Meydân sâhibinin, Evrâdı Şerîf'in ilk cümlesini seslendirmesini takiben zâkirler icrâyâ katılır ve kendine has üslubuyla evrâd okunmaya başlar.

¹⁷³ Erbaş, *Evrâd Okuma Geleneği İçerisinde Rifâi Evrâdı*, 2018, 106.

1. E'ûzu billâhi mine'ş-şeytâni'r-racîm bismillâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm

(Bu cümlelerin okunmasına da tek başına meydân sâhibi tarafından 'E'ûzu billâ...' diyerek başlanır ve zâkirlerin hep birlikte katılımı ile devam edilir.)

Kul hüvallahü ahad. Allâhü's-samed. Lem yelid ve lem yûled. Ve lem yekün lehü küfüven ahad¹⁷⁴ **(Bu bölüm 3 kez okunur)**

2. Bismillâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm. Kul e'ûzu bi-rabbi'l-felaḳı min şerri mâ ḥalaḳa ve min şerri ğasiḳım izâ veḳabe ve min şerri'n-neffâşâti fi'l-uḳadi ve min şerri ḥâsidin izâ ḥasede¹⁷⁵
3. Bismillâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm. Kul e'ûzu bi-rabbi'n-nâsi meliki'n-nâsi ilâhî'n-nâsi min şerri'l-vesvâsi'l-ḥannâs; ellezî yüvesvisü fi şudûri'n-nâsi mine'l-cinneti ve'n-nâs¹⁷⁶
4. Bismillâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm. El-ḥamdü lillâhi

(Tam burada eller yüze sürülür)

---

¹⁷⁴ 1. Kovulmuş Şeytan'dan Allâh'a sığınırım, Rahmân ve Rahîm olan Allâh'ın ismiyle "De ki: O Allah birdir. Allah Samed'dir (Hiçbir şeye muhtaç olmayan, her şey kendisine muhtaç olandır). Doğurmamış ve doğmamıştır. Onun hiçbir dengi yoktur." (İhlâs Sûresi, 112/1-4).

¹⁷⁵ 2. Rahmân ve Rahîm olan Allâh'ın ismiyle "De ki: Yarattığı şeylerin şerrinden, karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden, düğümlere üfürüp büyü yapan üfürükçülerin şerrinden ve kuskandığı vakit kuskanç kişinin şerrinden sabahın Rabb'ine sığınırım." (Felak, 113/1-5).

¹⁷⁶ 3. Rahmân ve Rahîm olan Allâh'ın ismiyle "De ki: İnsanların kalplerine vesvese sokan, (insan Allâh'ı andığında) pusuya çekilen cin ve insan şeytanının şerrinden insanların Rabb'ine, insanların Melik'ine (mutlak sâhip ve hâkimine), insanların İlâh'ına sığınırım." (Nâs, 114/1-6).

Resim-8(3), Ellerin Yüze Götürülmesi

rabbi'l-âlemîn. er-raḥmâni'r-raḥîmi mâliki yevmi'd-dîn. İyyâke na'büdü ve iyyake neste'în. İhdine's-şırâta'l-müstakîme şırâta'llezîne en'amte aleyhim ğayri'l-mağdûbi aleyhim ve le'ḍ-ḍâllîn¹⁷⁷ (âmin[e])

5. Bismillâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm

“Elif Lâm Mîm. Zâlîke'l-kitâbu lâ raybe fîhi hüden li'l-müttakîn. Ellezîne yü'minûne bi'l-ğaybi ve yükîmûne's-şalâte ve mimmâ razaknâhüm yünfikûne vellezîne yü'minûne bimâ ünzile ileyke ve mâ ünzile min kablike ve bi'l-âhîretihüm yükînûne ülâike alâ hüden min rabbihim ve ülâike hümü'l-müflihûne”¹⁷⁸

6. “Ve ilâhüküm ilâhün vâhidün lâ ilâhe illâ hüve'r-raḥmânü'r-raḥîm”¹⁷⁹

7. “Allâhü lâ ilâhe illâ hüve'l-hayyü'l-kayyûmü lâ te'ḥuzühü sinetün ve lâ

¹⁷⁷ 4. Rahmân ve Rahîm olan Allâh'ın ismiyle "Hamd (övme ve övülme) âlemlerin Rabb'i Allâh'a mahsustur. O rahmân ve rahîmdir. Cezâ gününün (âhirette herkesin hesaba çekilip iyinin iyi, kötünün kötü karşılık alacağı hesap gününün) mâlikidir. Ancak sana kulluk ederiz ve yalnız senden medet umarız. Bize doğru yolu göster, kendilerine lütuf ve ikramda bulunduğun kimselerin yolunu; gazaba uğramışların ve sapmışların yolunu değil!" (Âmin) (Fâtiha,1-7).

¹⁷⁸ 5. Rahmân ve Rahîm olan Allâh'ın ismiyle "Elif, Lâm, Mîm. O kitap (Kur'an); onda aslâ şüphe yoktur. O, müttakiler (sakınanlar ve arınmak isteyenler) için yol göstericidir. Onlar gayba inanırlar, namaz kılarlar, kendilerine verdiğimiz mallardan Allah yolunda harcarlar. Yine onlar, sana indirilene ve senden önce indirilene îman ederler; âhîret gününe de kesinkes inanırlar. İşte onlar, Rablerinden gelen bir hidâyet üzeredirler ve kurtuluşa erenler de ancak onlardır." (Bakara, 2/1-5)

¹⁷⁹ 6. "İlâhınız bir tek ilâhtır. İlâh yoktur, ancak o Rahmân-Rahîm olan vardır." (Bakara, 2/163).

nevmün lehû mâ fi's-semâvâti ve mâ fi'l-arđi men zellezî yeşfe'u indehû illâ bi-iznihî ya'lemu mâ beyne eydîhim ve mâ ħalfehüm ve lâ yuĥîttüne bi-şey'in min ilmihî illâ bi-mâ şâ'; vesia kürsiyyühü's-semâvâti ve'l-arđa ve lâ ye'üdühû ħıfzuhümâ ve ħüve'l-aliyyü'l-azîm"¹⁸⁰

(Âyet-el Kürsî'nin 7. paragraf sonlarındaki "ĥıfzuhümâ" lafzı okunurken eller, avuç içleri yukarı bakacak şekilde birleştirilip çene hizasına getirilerek avcun içine hafifçe üflenip yüz sıvazlanır ki, Âyet-el Kürsî'nin muhafaza edici vasfı okuyanın vücuduna, mânâsına sirâyet etmesi umulur.)

Resim-9, Üflenip Vücudun Sıvazlanması

8. "Lillâhi mâ fi's-semâvâti ve mâ fi'l-arđi ve in tübdû mâ fî enfüsiküm ev tuĥfûhu yuĥâsibküm bihillâh. Fe-yagfiru limen yeşâ' ve yü'azzibü men yeşâ'. Vallâhu alâ külli şey'in ħadîrun"¹⁸¹
9. "Âmene'r- resûlü bimâ ünzile ileyhi min rabbihî ve'l-mü'minûne küllün âmene billâhi ve melâiketihî ve kütübihî ve rusulihî lâ nüferriku beyne eĥadin min rusulihî ve ħâlû semi'nâ ve eta'nâ ğufrâneke rabbenâ ve

¹⁸⁰ 7. "Allah, O'ndan başka tanrı yoktur; O hayy (diri, canlı), kayyûmdur (bütün mahlûkâtın idâresini bizzat yürütendir.) Kendisine ne uyku gelir ne de uyuklama. Göklerde ve yerdekilerin hepsi O'nundur. İzni olmadan O'nun katında kim şefâat edebilir? O kullarının önlerindeki ve arkalarındaki şeyi (yaptıklarını ve yapacaklarını) bilir, (O'na hiçbir şey gizli değildir). O'nun bildirdiklerinin dışında insanlar O'nun ilminden hiçbir şeyi tam olarak bilemezler. O'nun kürsüsü (şânına lâıyk tahtı) gökleri ve yeri içine alır, onları koruyup gözetmek kendisine zor gelmez. O, yücedir, büyüktür." (Bakara, 2/255).

¹⁸¹ 8. "Semâvat ve arzda bulunanların hepsi Allah'ın mülküdür. Gönlünüzde olanları açığa vursanız da gizleseniz de, Allah bundan sizi sorguya çeker, sonra da dilediğini affeder, dilediğine azap eder. Ve Allah her şeye kâdirdir." (Bakara, 2/284).

ileyke'l-maşıru lâ yükellifullâhü nefsen illâ vüs'ahâ lehâ mâ kesebet ve aleyhâ mektesebet. Rabbenâ ve lâ taħmil aleynâ isran kemâ ħameltehü alellezîne min ħablinâ Rabbenâ ve lâ tühammilnâ mâ lâ (2) tākate lenâ bihî. Va'fü annâ vağfir lenâ verhamnâ (3). Ente mevlânâ fenşurnâ ale'l-ħavmi'l-kâfirîne"¹⁸²

(Âmene'r-resûlü'nün 9. paragraf sonlarında bulunan ve üç defa okunan "Va'fü annâ vağfir lenâ verhamnâ" (Bizi affet! Bizi bağışla! Bize acı!) duasına başlarken eller dua eder gibi açılır ve devamında okunan "Ente mevlânâ fenşurnâ ale'l-ħavmi'l-kâfirîne" (Sen bizim Mevlâ'mızsin. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et!) kısmının sonunda, eller yüze götürülür. Yüz sıvazlandıktan sonra eller göğüs ve karın bölgesinin üstünden geçirilerek tekrar dizlerin üstüne getirilir. Yani bir nevi bütün vücut sıvazlanmış olur.)

Resim-10, Ellerin Yüze Götürülüp Vücutun Sıvazlanması

10. Yâ men hüv'-Allâhüllezi lâ ilâhe illâ hüve'r-raħmânü'r-raħîm, el-melikü'l-
ħuddûs es-selâm el-mü'minü'l-müheymüni'l-azîzü'l-cebbâr el-

¹⁸² 9. "Peygamber, Rabb'i tarafından kendisine indirilene iman etti, mü'minler de (iman ettiler). Her biri Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler. Allah'ın peygamberlerinden hiçbiri arasında ayırım yapmayız. İşittik, itaat ettik. Ey Rabb'imiz affına sığındık! Dönüş Sana'dır" dediler. Allah her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar. Herkesin kazandığı (hayır) kendine, yaptığı (şer) de kendinedir. Rabb'imiz! Unutursak veya hatâyâ düşersek bizi sorumlu tutma. Ey Rabb'imiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır bir yük yükleme. Ey Rabb'imiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyi de yükleme. Bizi affet! Bizi bağışla! Bize acı! (3 defa) Sen bizim Mevlâ'mızsin. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et!" (Bakara, 2/285-286).

mütekebbirü'l-hâlikü'l-bâriü'l-muşavvirü'l-ğaffâr el-ķahhâr el-vehhâb er-rezzâķ el-fettâh el-alîm el-kâbidü'l-bâsıtu'l-hâfiğu'r-râfi'u'l-mu'izzü'l-müzillü's-semî' el-başîr el-hakemü'l-adlü'l-laţîf el-habîr el-halîm el-azîm el-ğafûr eş-şekûr el-aliyyü'l-kebîr el-hafîz el-muķt el-ħasîb el-celîlü el-cemîl el-kerîm er-raķtîb el-mücîb el-vâsi'u'l-hakîm el-vedûd el-mecîd el-bâişü's-şehîd el-hakķu'l-vekîlü el-ķaviyyü'l-metîn el-veliyyü'l-ħamîd el-muħşî el-mübdî el-mu'îd el-muhyî el-mümît el-ħayyü'l-ķayyumü'l-vâcidü'l-mâcidü'l-vâhidü'l-aħadü's-şamedü'l-ķâdirü'l-muķtedirü'l-muķaddimü'l-muahħirü'l-evvelü'l-âhirü'z-zâhirü'l-bâtinü'l-vâli'l-müte'âl el-berrü't-tevvâb el-müntakîmü'l-afuvvu'r-raûfu mâlikü'l-mülki zü'l-celâli ve'l-ikrâmi el-muķşıtu'l-câmiu'l-ğaniyyü'l-muğni'i-mâni'u'd-dârr en-nâfi'u'n-nûru'l-hâdi'l-bedî el-bâķî'l-vârisü'r-reşîd eş-şabûr.

(Bu paragrafın sonunda 'kısa evrâd' bitmiş olur. Özel günler hâricinde genelde kısa evrâd okunur, ama müstesnâ günlerde ve zikirde evrâdın tamamı okunabilir.)

11. Ellezî teķaddeşet ani'l-eşbâhi zâtühû ve tenezzehet an müşâbeheti'l-emşâli şifâtühû ve şehidet bi-rubûbiyyetihi âyâtühû ve dellet alâ vaħdâniyyetihi maşnû'âtühû¹⁸³
12. Vâhidün lâ min kılletin ve mevcûdün lâ min illetin bi'l-birri ma'rûfun ve bi'l-iħşâni mavşûfun ma'rûfun bilâ-ğâyetin ve mavşûfun bilâ-nihâyetin evvelün kadîmün bile'-btidâ' ve âhirün kerîmün bile'-ntihâ¹⁸⁴
13. Lâ yünsebu ileyhi'l-benûne ve lâ yüfnîhi tedâvülü'l-evķâti ve lâ tûhinühû's-sinûne küllü'l-maħlûķâti taħte ķahri azametihî¹⁸⁵
14. Ve emruhû bi'l-kâfi ve'n-nûni ve bi-zikrihi enise'l-muħlişûne ve biru'yetihi teķırru'l-uyûnü ve bi-tevhîdihî ibtehece'l-müsebbihûne hedâ ehle

¹⁸³ 11. (Bu güzel isimlerle muttasıf olan Allâh'ın) zâtı, kendisine benzer şeyler olmasından mukaddes; ve O'nun sıfatları da başkalarına benzemekten münezzehtir. O'nun rubûbiyetine âyetleri şâhittir. O'nun birliğine, yarattıkları delâlet etmektedir.

¹⁸⁴ 12. O, birdir; ama azlık ifade eden "bir" değildir. O mevcuttur, fakat bir sebepten dolayı (var olmuş) değildir. İyilikle bilinir; ihsan ile sıfatlanmıştır. Öyle bir mârûftur (bilinendir) ki sonu yoktur; öyle bir mevşûftur (nitelenendir) ki nihâyeti yoktur. Başlangıcı olmayan kadîm ve evvel'dir; sonu olmayan bir kerîm ve sondur.

¹⁸⁵ 13. Kendisine çocuklar nispet edilmez. Vakitlerin gelip geçmesi, O'nu yok etmez; seneler O'na bir zaaf getirmez. Bütün mahlûkat O'nun azametinin kahrı altındadır.

tâatihî ilâ şırâtin müstakîmin ve ebâha ehle maḥabbetihî cennâti'n-na'îmi¹⁸⁶

15. Ve alime adede enfâsi maḥlûkâtihî bi-ilmihî'l-ḳadîmi ve yerâ ḥarekâti ercûli'n-nemli fî cünüḥi'l-leyli'l-behîmi yüsebbihühü't-ṭâiru fî vekrihî ve yümeccidühu'l-vaḥşü fî ḳafrihî¹⁸⁷
16. Muḥîṭun bi-ameli'l-abdi sırrihî ve cehrihî ve kefîlün li'l-mü'minîne bi-te'yûdihî ve naşrihî ve taṭmeinnü'l-ḳulûbü vecilet bi-zikrihî ve keşfi ḳurrihî¹⁸⁸
17. Ve min âyâtihî en teḳume's-semâ' ve'l-arḳu bi-emrihî ve eḥâta bi-küllî şey'in ilmen ve ḡafere zünûbe'l-müznibîne keremen ve ḥilmen "leyse ke-mişlihî şey'ün ve hüve's-semîu'l-başîr"¹⁸⁹
18. Allâhümme'-ḳfine's-sûe bimâ şî'te ve keyfe şî'te inneke alâ mâ teşâü kadîr(un)¹⁹⁰ (3)

(Üç defa okunan "Allâhümme'-ḳfine's-sûe bimâ şî'te inneke alâ mâ teşâü kadîr(un)" (Ey Allâh'ım! Her türlü kötülükten, dilediğin şekilde ve nasıl istersen bizleri korusun ve himâyeye etsin; Sen, dilediğin şeyi yapmaya kadirsin.) (18. paragraf) bölümünün "...e bimâ şî'te..." kısmından başlayarak eller dizin üstündeyken def etme, uzaklaştırma hareketi yapılır. Bu harekette eller, çok sıkı olmayacak şekilde yumruk yapılır ve hızlıca parmaklar tekrar açılır. Eller, hareket boyunca bacakların üzerinden ayrılmaz. Parmaklar açılırken uçları bacağa sürtünür. "...mâ teşâü kadîr(un)" kısmına kadar bu hareket arka arkaya 3 kez tekrar edilir.)

¹⁸⁶ 14. O'nun emri, "kâf" ve "nûn" yâni "Kün" (Ol!) ilelidir. İhlâs sāhipleri, O'nun zikriyle ünsiyet bulurlar; gözler, O'nun rü'yetiyle aydınlanır. O'nu tesbih edenler, tevhîdiyle sürûra ererler. Kendisine itaat edenlere doğru bir yol gösterir. Muhabbeti ehline, naîm cennetlerini ihsan eder.

¹⁸⁷ 15. Kadîm ve ezelf olan ilmiyle O, maḥlûkâtının nefeslerinin sayısını bilir; gecenin zifri karanlığında, kara karıncanın ayaklarının hareketlerini görür. Kuş yuvasında O'nu tesbih eder; vahşî hayvanlar ıssız çöllerde O'nu yüceltir.

¹⁸⁸ 16. O, kulunun gizli ve açık bütün amellerini kuşatıcıdır. O, yardım ve desteğiyle mü'minlerin kefilidir. O'nun zikriyle ürperen gönüller mutmain olur, keder ve elemeleri uzaklaşır.

¹⁸⁹ 17. Semâ ve arzın O'nun emriyle ayakta durması âyetlerindedir. O, ilimle her şeyi ihâta etmiştir. O, kereminden ve hilminden dolayı günahkârların günahlarını bağışlar. "O'nun eşi ve benzeri yoktur; O, işiten ve görendir." (Şûrâ, 42/11).

¹⁹⁰ 18. Ey Allâh'ım! Her türlü kötülükten, dilediğin şekilde ve nasıl istersen bizleri korusun ve himâyeye et. Sen, dilediğin şeyi yapmaya kadirsin (3 defa).

Resim-11, Parmakların Hızlıca Açılması

19. Yâ ni'me'l-mevlâ ve yâ ni'me'n-naşîru gufrâneke rabbenâ ve ileyke'l-maşîru ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhi'l-aliyyi'l-azîmi sübhâneke lâ uhşî şenâen aleyke ente kemâ eşneyte alâ nefsike celle vechüke ve azze câhüke¹⁹¹
20. Yef'alullâhü ma yeşâ' bi-ğudretihî ve yaħkümü mâ yürîdü bi-izzetihî¹⁹²
21. Yâ hayyü yâ kayyûmu yâ bedî'a's-semâvâti ve'l-arđi yâ mâlike'l-mülki yâ ze'l-celâli ve'l-ikrâmi lâ ilâhe illâ ente bi-raħmetike esteğîşü yâ ğıyâse'l-müstağîşîne lâ ilâhe illâ ente bi-câhi Muhammedin şallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem¹⁹³
22. Yâ erħame'r-râħimîn irħamnâ yâ erħame'r-râħimîn veffiķnâ yâ erħame'r-râħimîn ašliħnâ¹⁹⁴
23. "Raħmetullâhi ve berekâtühü aleyküm ehle'l-beyti innehü ħamîdün mecîdün" "İnnemâ yürîdullâhu li-yüzhibe ankümü'r-ricse ehle'l-beyti ve yuṭahhirküm taṭhîrâ"¹⁹⁵

¹⁹¹ 19. Sen ne güzel Mevlâ'sın! Sen ne güzel Yardımcısın ! Ey Rabb'imiz! Bağışlamayı umuyoruz ve dönüş Sana'dır. Güç ve kuvvet yalnızca yüce ve büyük olan Allâh'ındır. Seni tesbih ederim; Seni, Senin kendini övdüğün gibi övemem. Senin vechin (zâtın) yücedir; Senin makamın yücedir.

¹⁹² 20. Allah, kudretiyle istediğini yapar ve izzetiyle dilediği gibi hükmeder.

¹⁹³ 21. Yâ Hayy! Yâ Kayyûm! Ey gökleri ve yeri güzelce yaratan! Ey mülkün sâhibi! Ey celâl ve ikram sahibi! Sen'den başka ilâh yoktur; Rahmetinden yardım niyaz ediyorum! Ey yardım isteyenlerin yardımcı! Sen'den başka ilâh yoktur! Muhammed (s.a.s.) yüzü suyu hürmetine (bizleri bağışla!).

¹⁹⁴ 22. Ey merhamet edenlerin en merhametlisi! Bizlere merhamet et! Ey merhamet edenlerin en merhametlisi, bizleri muvaffak eyle! Ey merhamet edenlerin en merhametlisi, bizleri islâh eyle!

¹⁹⁵ 23. "Allâh'ın Rahmeti ve bereketleri, ey Ehl-i Beyt, sizin üzerinizdedir; O Hamîd ve Mecîd'dir."

(“İnnemâ yürîdullâhu li-yüzhîbe ankümü’r-ricse ehle’l-beyti ve yuṭahhiraküm taṭhîrâ” (Ey Ehl-i Beyt! Allah sizden bütün kirleri gidermek ve sizleri tertemiz kılmak istiyor!) (23. paragraf) âyetinin sonlarında göğüs bölgesi iki elle sıvazlanır. Bu sıvazlama hareketi yukarıdan aşağıya doğru ve her seferinde sadece bir elle yapılır. Yani sağ el yukarıdan aşağıya sıvazlamayı tamamladıktan sonra kesintisiz olarak sol el yukarıdan sıvazlamaya başlar ve bu döngü birkaç kez tekrarlanır. Bu hareket “Yâ Hannân yâ Mennân teveffenâ ale’l-îmân” (Ey Hannân (çok acıyan)! Ey Mennân (çok ihsan eden)! Bizleri îman ile öldür!) (58. paragraf) bölümünün “...teveffenâ ale’l-îmân” kısmında da yapılır.)

Resim-12, Göğüsün Süpürülmesi

24. “İnnallâhe ve melâiketeḥû yüṣallûne ale’n-nebiyyi yâ eyyühellezîne âmenû ṣallû aleyhi ve sellimû teslîmâ”¹⁹⁶

(Evrâdın zikir esnasında okunan ilk bölümü burada son bulur, bir sonraki paragrafta geçilmez, Cumhur usûl ilâhîsi okunur.)

(Hûd, 11/73). "Ey Ehl-i Beyt! Allah sizden bütün kirleri gidermek ve sizleri tertemiz kılmak istiyor." (Ahzâb, 33/33).

¹⁹⁶ 24. "Allâh ve melekleri, Nebî'ye salât ediyorlar! Ey îman edenler! Siz de ona salâvat getirin ve en güzel şekilde selâm veriniz!" (Ahzâb, 33/56).

Rifâî Usûl İlâhîsi veya Cihangir İlâhîsi

Esma'ül Hüsnâ'nın (10. paragraf) sonunda veya 24. paragrafın bitişinde durulur (11. ve 24. paragrafların arasındaki bölüm genelde kandil, hilâfet ve cemiyet geceleri gibi ihyâ gecelerinde okunur.) Burada, Eviç makâmında usûl ilâhîsi olan, güftesi Edirneli Kabûlî Mustafa Efendi'ye ait, bestekârı bilinmeyen, "Bi-Sultâni'r-Rifâî" ilâhîsi meydân sâhibinin başlatmasıyla birlikte topluca okunur. Bi-Sultâni'r Rifâî..." kelimesinin ilk hecesi meydân sâhibi tarafından söylenir, zâkirler topluca okumaya katılırlar. İlâhî okunurken, dizleri üstünde oturmakta olan zâkirler, yan oturmak suretiyle bacaklarını dinlendirme imkânı bulurlar. Bunun yerine Besmele de okunabilir. Besmele'yi Şeyh efendi başlatır ve topluca belli bir nağmeyle 3 kere okunur. Takiben uzun bir nağmeyle Şeyh efendi "Yâ Allah" der. Daha sonra biraz daha süratli bir nağme ile "Yâ Rahmân, Yâ Rahîm, Yâ Allah" herkes tarafından 3 kere okunur. Dördüncüde sadece "Yâ Rahmân, Yâ (uzatılarak) Rahîm" denilerek bitirilir. Takiben uzun bir nağmeyle Şeyh efendi "Yâ Hannân, Yâ Mennân" der. Daha sonra "Nes'elüke'l-emân (senden emân isteriz), el-emân, yâ Hannân, yâ Mennân" topluca daha hızlı bir nağmeyle 2 kere okunur. Üçüncü okunuşa başlanır ve ikinci el-emân sonrasında Evrâd-1 Şerîf'in 22. paragrafına bağlanarak Evrâd-1 Şerif 24. paragrafın sonuna kadar okunur. Yani Besmele bölümü Evrâd-1 Şerif 10. paragrafta durulduğu zamanlarda okunur ve bitiminde 22. paragraftan devam edilir.

24.paragraf tamamlandıktan sonra bir kısmı okunan Cumhur ilâhînin güftesinin tamamı aşağıdaki gibidir. Evrâd-1 Şerif kitapçığında sadece okunan kısmı yer almaktadır.

Tarîk-i Hak'ta burhânım Rifâî Seyyid Ahmed'dir
Gönül beytinde mihmânım Rifâî Seyyid Ahmed'dir

Anâ döndermişem vechim ki oldur Kâ'be vü kiblem
Tavaf sırrında devrânım, Rifâî Seyyid Ahmed'dir

Okurum ismini dâim, niyâza olucak âzim
Şefî-i cürm ü isyânım, Rifâî Seyyid Ahmed'dir

Lisânımda olan givhâ, derûnumda duran hâlâ
Efendim, pîr-i zî-şânım, Rifâî Seyyid Ahmed'dir

Gönül eğlencesi yârim, demî bunda kafâdârım
Tabîbim, derde dermânım, Rifâî Seyyid Ahmed'dir

Cihân içre kamû vârim, vücudum, unsurum, kânım
Hayat bahşinde cânânım, Rifâî Seyyid Ahmed'dir

Hayatım, rü'yetim, fikrim, dilimde dâima zikrim
Reh-i aşk içre sultânım, Rifâî Seyyid Ahmed'dir

Salât ü savmım, hem haccım, zekâtım, dilde ikrârım
Gönülde sıdk-ı îmânım Rifâî Seyyid Ahmed'dir

Veren gûşuma telkîni, silen kalbimdeki reyni
Delîl-i vasl-ı cânânım, Rifâî Seyyid Ahmed'dir

KABÛLÎ cümle ef'âlim gerek sûrî vü esrârım
Alan ahdile peymânım Rifâî Seyyid Ahmed'dir¹⁹⁷

(Hz. Pîr Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin ismi ve 'Kabûlî' kelimesi okunurken, sağ el kalbin üstüne konur ki okuyanın heyecanı yatışsın ve Hazret'e tâzim olsun).

¹⁹⁷ Şimşek, Selami "Edirneli Kabûlî Mustafa Efendi", (İstanbul, Buhara Yayınları,2005), 334-335.

Resim-13(2), Elin Kalbe Götürülmesi

Meydân sâhibi ilâhî bittikten sonra Fâtiha çekmeksizin Evrâd-ı Şerîf'i 39. paragrafından, salâvatlar kısmından, tekrar başlatır. İlâhî veya besmeleden sonra nadiren Şeyh efendi birisinden aşr-ı şerîf okumasını isteyebilir veya kuûden zikri başlatabilir. Elde bulunan zikir arşivi kayıtlarında 24 ila 39. bölümler arasındaki kısmın kaydı bulunmadığından nasıl ve hangi nağme ile okunacağına dair bir bilgi yoktur.

Kuûden Zikir

Meydân sâhibi bazen kuûden zikir de yaptırabilir. Diz üstü oturulurken “Lâ ilâhe illallah Muhammedün Şefîullah”, Kelîme-i Tevhîd, “Lâ ilâhe illallah”, İsm-i Celâl, “Allah” veya “İsm-i Hû” zikirleri kuûden yapılabilir. Bu esnada kaside ve ilâhîler okunabilir. Hafif bir baş hareketi zikre eşlik eder. “Allah” zikri, “lah” hecesinde baş kalbin üzerine doğru hafif ve keskin bir hareketle eğilerek yapılır. Kuûden yapılan zikirler kıyâmî zikre kalkılmadan önce de yapılabilir. Kuûden yapılan zikrin tavrı, kıyâmî zikirden biraz farklıdır. Hareketler oturuşun sebep olduğu sınırlamalardan dolayı daha sade yapılır. Zikir sesinde de kıyâmî zikre göre daha fazla kesinti olur. Yâni herkes zikir lafızlarının başında nefes alır, bu da o anda bir ses kesintisinin oluşmasına sebep olur. Kuûden yapılan zikirlerde perde yükseltme ve indirmelerini Şeyh efendi veya zâkirbaşı yapabilir. Hareketin farklı lafızlarda icrâsı aşağıdaki gibidir.

“Lâ

ilâhe

illallah”

Al

lah

Al

“Hu” *Resim-14, Kuûden Zikir Hareketleri*

Evrâd-ı Şerif Salâvatlar

Zikirden sonra meydân sâhibi Fâtîha çekmeksizin Evrâd-ı Şerîf'i 39. paragrafındaki "Allâ.." hecesini söylemek vâsıtasıyla tekrar başlatır ve zâkirlerin katılımıyla devam eder. Bu kısım evrâdın salâvatlar kısmıdır.

39. Allâhümme şalli ve sellim ve bârik alâ ayni'l-inâyeti ve zeyni'l-kıyâmeti ve kenzi'l-hidâyeti ve tırâzi'l-hulleti ve arûsi'l-memleketi ve şemsi's-şerî'ati

ve lisâni'l- hucyeti ve imâmi'l-ḥaḍreti ve nebiyyi'r-raḥmeti es'adinâ

Muḥammed; ve alâ Âdeme ve Nûḥin ve İbrâhîme'l-Ḥalîl ve alâ aḥîhi Mûse'l-Kelîm ve alâ Rûhillâhi İse'l-emîn ve alâ Dâvûde ve Süleymâne ve Zekeriyâyâ ve Yahyâ ve Şu'ayb ve alâ cemî'l-enbiyâi ve'l-mürselîn ve alâ âlihîm.

Küllemâ zekereke'z-zâkirûne ve gâfele 'an zikrike'l-gâfilûn¹⁹⁸

40. Allahümme yâ dâime'l-faḍlı ale'l-beriyyeti yâ bâsıta'l-yedeyni bi'l-atıyyeti yâ şâhibe'l-mevâhibi's-seniyyeti yâ gâfire'z-zenbi ve'l-ḥatîe(h) şalli ve sellim alâ seyyidinâ Muḥammed ḥayri'l-verâ seciyye(h) ve alâ âlihî ve aşhâbihi'l-berereti'n-naḳıyye(h) Vağfir lenâ yâ rabbenâ fî hâzihi'l-cem'ıyyeti¹⁹⁹ (*'Hak' -metinde olmadığı halde söylenir.*)

41. Lâ ilâhe illallah Muḥammedün Resûlullah

İbrâhim Ḥalîlullah şallallâhü aleyhi ve sellem²⁰⁰

42. Yâ seyyidî yâ Resûlallâhi yâ senedî

Ve yâ melâzi ve zuḥrî ente tekfînî ('Hak')²⁰¹

43. Lâ ilâhe illallah Muḥammedün Resûlullah

¹⁹⁸ 39. Ey Allâh'ım! İnâyet kaynağı, kıyâmet gününün ziyneti, hidâyet hazinesi, peygamberlik kaftanının (libâsının) nakşı (süsü), ulûhiyet ülkesinin mahrem-i esrârı, şerîatın güneşi, kesin delilin lisânı, İlâhî Huzûrun İmâmı, Rahmet peygamberi, en saâdetlimiz Muhammed'e; ve Âdem'e, Nûh'a, İbrâhim Halîl'e, kardeşi Mûsâ Kelîm'e Allâh'ın rûhu İsa Emîn'e, Dâvûd'a, Süleymân'a, Zekeriyâyâ'ya, Yahyâ ve Şuayb'e ve bütün peygamberlere ve resûllere ve onların âline salât ve selâm eyle! Zâkirler Seni zikrettikçe, gâfiller de Senin zikrinden gâfil oldukça...

¹⁹⁹ 40. Ey Allâh'ım! Ey mahlûkâta karşı fazl u keremi devamlı olan! Ey bağış için kerem ve lütuf elleri dâimâ açık bulunan! Ey yüksek ihsan ve bağışların sahibi olan! Ey günah ve hatâyı bağışlayan! Fitraten yaratıkların en hayırlısı Efendimiz Muhammed'e, onun sâlih ve pâk ve temiz olan âline ve ashâbına salât ve selâm eyle! Ey Rabb'imiz! Bu toplantıda bulunan bizleri, mağfîret eyle!

²⁰⁰ 41. Lâ ilâhe illallah Muhammed Resûlullah, Allah ona salât ve selâm eylesin!

²⁰¹ 42. Ey Efendim, Ey Allâh'ın Elçisi, Ey dayanağım, Ey sığınağım ve azığım! Sen bana yetersin!

İbrâhim Hâfîlullah şallallâhü aleyhi ve sellem²⁰²

44. Yâ şâhibe'l-vaḳti

Yâ ğavṣe'z-zemâni.

Ve yâ hûlâsate'l-enbiyâ

Yâ cevhere'l-kevni²⁰³

45. Lâ ilâhe illallah Muḥammedün Resûlullah

İbrâhim Hâfîlullah şallallâhü aleyhi ve sellem²⁰⁴

46. Ve yâ refîa'z-zürâ

Yâ cevhere'l-fuḳarâ

Ve ente aynü'l-verâ

Yâ şâhibe'l-ayni²⁰⁵

47. Lâ ilâhe illallah Muḥammedün Resûlullah

İbrâhim Hâfîlullah şallallâhü aleyhi ve sellem²⁰⁶

48. Ce'altü medḫa Resûlillâhi mu'temedî

Le'allahü 'inde tekfinî yükâfinî²⁰⁷ ('Hak')

49. Lâ ilâhe illallah Muḥammedün Resûlullah

İbrâhim Hâfîlullah şallallâhü aleyhi ve sellem²⁰⁸

50. İzâ etâni beşîrûn ve'lezi ma'ahû

Bi-fadlihî 'inde telkînî yulâḳîni²⁰⁹ ('Hak')

51. Lâ ilâhe illallah Muḥammedün Resûlullah

İbrâhim Hâfîlullah şallallâhü aleyhi ve sellem²¹⁰

52. Aleyhi elfü şalâtin ba'dehâ mietün

Madrûbetün fî semânîn ve elfü tis'inin (2)

Aleyhi elfü şalâtin ba'dehâ kerretün maḫrûbetün fî semânîn ve elfü

²⁰² 43. Lâ ilâhe illallah Muhammed Resûlullah, Allah ona salât ve selâm eylesin!

²⁰³ 44. Ey vaktin sâhibi, Ey zamânın gavsî; Ey peygamberlerin hülâsası, Ey kâinatın cevheri!

²⁰⁴ 45. Lâ ilâhe illallah Muhammed Resûlullah, Allah ona salât ve selâm eylesin!

²⁰⁵ 46. Ey zirvelerin en yükseği! Ey fukarânın cevheri! Sen mahlûkâtın hakîkati ve kaynağısın! Ey göz ve hakîkat sahibi!

²⁰⁶ 47. Lâ ilâhe illallah Muhammed Resûlullah, Allah ona salât ve selâm eylesin!

²⁰⁷ 48. Resûlullah'ın medhini kendime güvence kıldım; kefeni konduğum zaman umarım ki o beni ödüllendirir.

²⁰⁸ 49. Lâ ilâhe illallah Muhammed Resûlullah, Allah ona salât ve selâm eylesin!

²⁰⁹ 50. Ölümümü müjdeleyen melek ve berâberindeki geldiği vakit, telkinim esnasında umarım ki o beni lütfuyla karşılar.

²¹⁰ 51. Lâ ilâhe illallah Muhammed Resûlullah, Allah ona salât ve selâm eylesin!

tis'înin²¹¹ ('Kul')

53. Lâ ilâhe illallah Muḥammedün Resûlullah

İbrâhim Ḥalîlullah şallallâhü aleyhi ve sellem...²¹²

54. Şallallah ve sellem ale'n-nûri'l-mübîn

Aḥmede'l-Muştafâ seyyidi'l-mürselîn ve alâ âlihî ve şaḥbihî ecmâ'în²¹³

55. Yâ Allah yâ Raḥmân irḥami'l-müslimîn²¹⁴

56. {Yâ Allah yâ Raḥmân veffikı'l-müslimîn

Yâ Allah yâ Raḥmân unşuri'l-müslimîn²¹⁵

57. Elfü şalâtin elfü selâmin ale's-sırrı'l-azîm

Ahmed'l-Mustafâ eşrefi'l-âlemîn ve alâ âlihî ve şaḥbihî ecmâ'în²¹⁶

58. Yâ Ḥannân yâ Mennân teveffenâ ale'l-îman}²¹⁷

59. Şalâtî ve selâmî ale'l-bedri't-temâm ilâ

vevmi'l-kıyâmeti ve fî tûli'z-zemân ve²¹⁸

60. Şalâtullâhi alâ men lehü'ş-şâmetü alâme(h)

şefî'inâ Muḥammed el-muzallel bi'l-gamâme(h)²¹⁹

61. Yâ Muştafâ şey'en lillâh

yâ sırren min sırrillâh.

Yâ Muştafâ şey'en lillâh

yâ feyden min feydillâh

Yâ Muştafâ şey'en lillâh

yâ nûren min nûrillâh²²⁰

62. Yâ Mütəcəllî irham zülî yâ Müte'âlî aslih hâlî²²¹ (3)

²¹¹ 52. "Ona binlerce, milyonlarca salât olsun!" (2 defa) "Ona binlerce, milyonlarca kere salât olsun!"

²¹² 53. Lâ ilâhe illallah Muhammed Resûlullah, Allah ona salât ve selâm eylesin!

²¹³ 54. Aşıkâr bir nûr olan ve peygamberlerin Efendisi Ahmede'l-Mustafâ'ya, âline ve ashâbının hepsine, Allah salât ve selâm eylesin!

²¹⁴ 55. Ey Allah! Ey Raḥmân! Müslümanlara merhamet eyle!

²¹⁵ 56. (Ey Allah! Ey Raḥmân! Müslümanları muvaffak eyle! Ey Allah! Ey Raḥmân! Müslümanlara yardım eyle!

²¹⁶ 57. Büyük sırrın sâhibi, âlemlerin en şerefli Ahmede'l-Mustafâ'ya, âline ve ashâbının hepsine binlerce salât ve binlerce selâm olsun.

²¹⁷ 58. Ey Hannân! (çok acıyan), Ey Mennân! (çok ihsan eden) Bizleri îman ile öldür!

²¹⁸ 59. Salâtım ve selâmım, kıyâmete kadar ve bütün zamanlar boyunca, o mükemmel Dolunay'ın üzerine olsun!

²¹⁹ 60 Allâh'ın salâtı, alâmeti peygamberlik mührü olan ve bulutla gölgelenmiş bulunan şefâatçimiz Muhammed'in üzerine olsun.

²²⁰ 61. Ey Mustafâ! (seçilmiş) Allah için bir şey ver! Ey Allâh'ın sırrından bir sır olan! Ey Mustafâ Allah için bir şey ver! Ey Allâh'ın feyzinden bir feyz olan! Ey Mustafa! Allah için bir şey ver! Ey Allâh'ın nurundan bir nur olan!

3.3.1.3 Kıyam Kelime-i Tevhîd Zikir Açılışı

Kıyama Kalkış

62. paragrafa gelindiğinde okuma ritmi ağırlaşır ve “sallı” denilen, yavaş ama baskılı, vurgulu, bir icrâ başlar. “Yâ Mütecellî irham züllî yâ Müteâlî aslih hâlî” (Ey tecellî sâhibi! Zilletime merhamet buyur! Ey en yüce! Hâlimi iyileştir!) paragrafı üç defa okunur. Üçüncü tekrardaki “Yâ” hecesinde meydân sâhibi yeri öpmek için eğilmesiyle tüm zâkirler meydânı öperek, ihtirâm ederler ve ayağa kalkarlar. Zâkirbaşı ve peyrevleri bir tarafa saf halinde, karşılına zikir reisi ve zâkirler saf halinde geçer, zikre hazırlık yapılarak meydanda herkes yerini alır. Dervîşânın sayısına bağlı olarak, zikredenler bâzen bir, bâzen daha fazla sırada olabilirler.

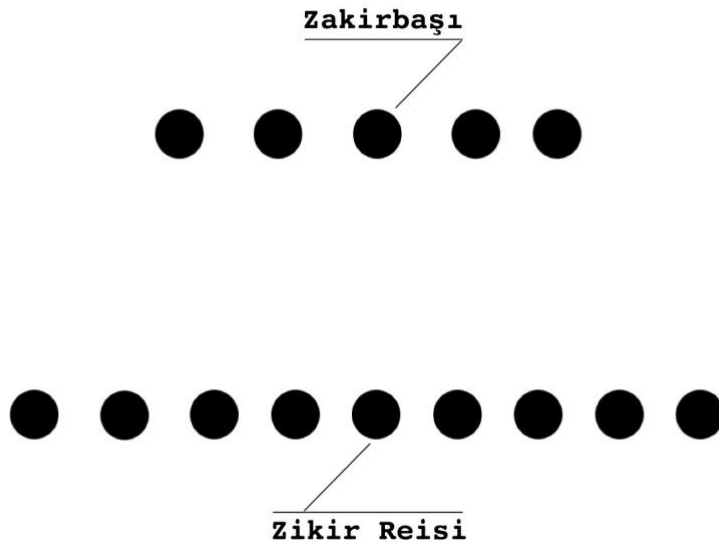

Resim-15, Kıyam'a Geçiş

Bu sırada Evrâd-ı Şerîf'in son satırlarının okunmasına devam edilmektedir. Zâkirler zikir reisinin gösterdiği şekilde kible çizgisine (hatt-ı istivâ - tevhidhânedede, Şeyhin oturduğu post ile meydân kapısı arasında farz olunan çizgi) paralel saf tutarlar. Zikir reisi bu safın ortasında bulunur ve zâkirler zikir boyunca

²²¹ 62. "Ey tecelli sâhibi! Zilletime merhamet buyur! Ey en yüce! Hâlimi iyileştir!" (3 defa).

onu takip eder. Zâkirler tek safâ sığmayacak sayıda ise arkada paralel bir veya daha fazla saf daha oluşturulur ve bu safın ortasına tecrübeli bir zâkir geçer. Zikir reisinin tam karşısında zâkirbaşı peyrevleriyle beraber yer alır. Zâkirbaşı ve peyrevler musikî konusunda salâhiyetli kimselerdir. Zikri zâkirbaşı idare eder. Meydancı zâkirleri rahatça görebileceği şekilde zâkirbaşının yakınında yerini alır. Merkezdeki zikir reisinin sağından ve solundan kıdemine göre zâkirler yerlerini alırlar.

Çizim -1, Kıyam'da Saf Tutma

Saftaki tüm hareketi zikir reisi yönlendirir. Zikir reisi genellikle pes sesleri rahatça çıkarabilen ve zikrin ahengi konusunda yeterince tecrübeye sahip dervişler arasından seçilir. Benzer hususiyetlere sahip olanlar, zikir reisinin yanlarında saf tutarlar. Hareketle birlikte tüm enerji de dirsekten omuza kadar olan kısmın teması ile yandaki zâkire iletilir. Zikir reisinin hareketindeki estetik ve düzenin uçlara kadar kesintisiz iletilmesi önemlidir.

Kıyam kelime-i tevhîdi zikri esnasında meydana bir zâkir katılırsa, uygun bir yerde durarak zâkirbaşının göz teması ile müsaadesini bekler. Zâkirbaşı uygun yeri işaret eder, zâkir saftaki yerini aldıktan sonra sağ tarafında bulunan

arkadaşının sol omzunu öper, sağdaki zâkir de soluna gelen arkadaşının sağ omzunu öperek mukabele eder.

63. Yâ Resûlallâhi ğavşen ve meded

Yâ Resûlallâhi aleyke'l-mu'temed.

Yâ Hâbiballâhi kün lenâ şâfian.

Ente vallâhi şefî'un lâ türedd²²²

64. Yâ Rabbi ente Allah {Allah} (2)

{Yâ Hasbi ente Allah Allah}²²³

65. Yessir lenâ ilme lâ ilâhe illallah.

{Allah} lâ ilâhe illallah (2)²²⁴

(65. paragrafın sonuna gelindiğinde Evrâd-ı Şerîf tamamlanmış, herkes meydanadaki yerini almış olur.)

Meydân Sâhibi'nin Duası

Meydân sâhibi aşağıdaki duayı okur. Duada, “Sıyyemâ..”dan başlayarak “ilâ yevmiddin”e kadar okunan yerde zâkirler “Hû” diyerek ayaklarını mühürleyip uzunca niyaz ederler. Duanın metni şöyledir.

Hâtemü'n-nebiyyîne seyyidünâ Muḥammedün Resûlullâhi ḥaḳḳan ve şıdkâ. Allahümme şalli ve sellim ve bârik alâ eşrefi ve es'adi nûri cemî'i'l-enbiyâi ve'l-mürselîn ve alâ cemî'i'l-enbiyâi ve'l-evliyâi ve's-şâlihîn ve alâ melâiketi'l-muḳarrabîne min ehli's-semâvâti ve ehli'l-araḍîn.

Ve raḍıyallâhu te'âlâ 'an âli Resûlillâhi ve evlâdihî ve evzâcihî ve etbâ'ihî't-ṭayyibîne't-ṭâhirîn.

Sıyyemâ (*niyaz başlar*) el-ḳuṭbi'r-rabbânî ve'l-ġavşî's-şamedânî ve'l-heykeli'n-nûrânî ve şâhibi'l-işârâti ve'l-kerâmâti ve'l-ma'ânî, Ebi'l-mevâhib ve'l-alemeyn es-

²²² 63. Ey Allâh'ın Resûlü! Yardım et, imdat eyle! Ey Allâh'ın Resûlü! Güvenim sanadır. Ey Allâh'ın Sevgilisi! Bize Şefaâtçi ol! Vallahi sen, reddedilmeyen şefaâtçisin!

²²³ 64. Yâ Rabbi! Sen Allah'sın! (2 defa) {Ey bana yeten! Sen Allah'sın!}.

²²⁴ 65. Lâ ilâhe illallah ilmini bize müyesser eyle, kolaylaştır. (Allah), Lâ ilâhe illallah!

Sulţan Seyyidinâ Aĥmed-ibni Ebi'l-Ĥasen Aliyyi'l-Mekkiyyi'l-Ĥüseyniyyi'r-Rifâ'î
Ve an âlihî ve evlâdihî ve ĥulefâihî'n-nâcîne ilâ yevmiddîn. (*Niyaz son bulur*). Ve
selâmün ale'l-mürselîne ve âlihim
Ve'l-ĥamdü lillâhi rabbi'l-âlemîn
Allâhümme rabbenâ teĥabbel minnâ bi-ĥurmeti sırrı şûreti'l-fâtiĥa.

Huuu

Resim-16, Ayaklar Mühürlü Niyaz

Duanın sonunda meydân sâhibi Fâtiĥa çeker. Hep birlikte salâvat getirdikten sonra
sessizce Fâtiĥa Sûresi okunur, arkasından kıyamda eller yüze götürülür.

Resim-17, Ayakta Ellerin Yüze Götürülmesi

Meydân sâhibi;

“Hasbeten lillah ve taleben li-merdâtillah ve ilâ ervâhi sâdâtinâ;

E'ûzu billâhi mine'ş-şeytâni'r-racîm, Bismillâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm:

Fa'lem ennehû lâ ilâhe illallah”

(Muhammed Sûresi, 19. âyet, “*Bil ki muhakkak Allah'tan başka ilâh yoktur.*”) diyerek kelime-i tevhîd zikrini açar ve münâcat okunmaya başlar.

Münâcat

Bu noktadan sonra meydân sâhibi, meydanın idaresini tekke musikîsi bakımından en salâhiyetli kişi olan zâkirbaşına devretmiş olur, fakat gerekli gördüğü yerde müdahale edebilir. Münâcatta, yakarışlarla başlayan kelime-i tevhîd zikrine muhteşem bir musikî ve âhenk hâkimdir. Ses ve hareketlerdeki âhenk huşû halinde zikir boyunca devam edecektir. Herhangi bir aşırılık yapılmaz. Namazda okunan sûre ve dualarla birlikte hareketlere nasıl bir huşû hâkimse, zikirde de benzeri hâl vardır. Kimse kendi başına farklı bir şey yapmaz. Zâkirler devamlı zikir reisini takip eder, seslerini onun sesinin üstüne çıkarmazlar. Zikir reisi de zâkirbaşını takip etmektedir.

Zâkirler, zikir reisini takiben mümkün olan en pes perdeden “Allah lâ ilâhe illallah” lafzını okuyarak dem tutmaya ve bir servi ağacı gibi iki yana, âhenk içinde salınmaya başlar. Dem tutmaya başlandıktan sonra zâkirbaşı veya peyrevlerinden işaret ettiği bir kişi Rast, Uşşak veya Nihavent makamlarında münâcatı serbest formda okumaya başlar. Münâcatı okuyan kişinin verdiği nefes aralarında zâkirler, makamı bir oktav pesten bir nağmeyle, ağır bir giderde “Allah lâ ilâhe illallah” lafzıyla karar sesi verirler, arkasından yine “Allah, Allah, lâ ilâhe illallah” lafızları ile karar sesinden dem tutmaya devam ederler.

Münâcat bu dem sesleriyle okunmaya devam eder.

Bu esnada sağ el üstte olacak şekilde eller göbük hizasında bağlanmış durumdadır.

“Allah

lâ ilâhe

illallah”

Resim-18, Dem Tutarak Salınma

Münâcatın içinde Hazret-i Pîr Ahmed er-Rifâî'in adının geçtiği yerlerde zâkirler “Hû” diyerek ayaklar mühürlü şekilde niyaz ederek arkasından salınma devam ederler.

Sıklıkla okunan münâcatın sözleri aşağıda verilmiştir. Bunun dışında farklı münâcat güfteleri vardır , münâcat arasında kaside de okunabilir.

Zâkirbaşı:

Yâ Mevlânâ yâ Hânnân (Ey Mevlâ'mız, ey merhamet edip çok acıyan)

Yâ Recânâ yâ Deyyân (Ey ümîdimiz, ey her şeyin karşılığını veren)

İstecib du'âenâ bi'r-rahmân (Bize Rahmân-(her şeye rahmet eden)-isminle icâbet eyle)

Teveselnâ bi'l-Ķur'ân (Kur'ân'ı vesile kıldık)

Verhamnâ bi-Resûlillâhi Mevlânâ (Bize Efendimiz Allah'ın Resûlü hürmetine merhamet eyle! (Ey Allah))

Zâkirler:

Allah lâ İlâhe illallah

Zâkirbaşı:

Yâ Mevlânâ yâ sâmi'a du'âinâ (Ey Mevlâmız, duâmızı işiten)

Bi hürmeti Muhammedin lâ taqta'recâna (Hz. Muhammed hürmetine ümidimizi boşa çıkarma)

Yâ Recâ külle'r-recâ yâ azîme'l-mültecâ (Ey ümidimiz, (ey bütün ümidimiz), en büyük sığınak)

Îlâhi abdüke'l-âşî zelîlün münkesirün (Ey tanrım, âsi kulun hor ve hakir, gönlü kırık)

Yaflubu minke'r-recâ, yâ Allah – (Senden ümit eder(ey Allah))!

Zâkirler:

Allah lâ Îlâhe illâllah

Zâkirbaşı:

Yâ Rabbî heyyi'lenâ min emrinâ reşedâ (Ey Rabb'im, bize işimizde doğru yolu hazır eyle)

Vec'al lenâ ma'üneteke'l-hüsnâ mededâ (Güzel yardımını bizim imdadımıza yetiştir)

Ve lâ tekilnâ ilâ tedbiri enfüsinâ mededâ (Bizi nefislerimizin eline bırakma!)

Fe'n-nefsü ta'cizü an ıslâhı mâ fesedâ (Zirâ nefis fesâda uğramış şeyi ıslahtan âcizdir.)

Zâkirler:

Allah lâ Îlâhe illâllah

Zâkirbaşı:

Velâ tereddüdenenâ hâibeten fi bahri cûdike yervî küllemen yerzânâ

Aleyhi mâ habbetü's-şabâ ve câretü'd-dünyâ bi misk-i amberi (Sabâ rüzgârı estikçe ve dünya dönüp durdukça anber miski ile, Ey Allah!)

Zâkirler:

Allah lâ Îlâhe illâllah

Zâkirbaşı:

Alâ izâre sünneti men habbe vechi neş'eti (Tam bir anlam verilememiştir)

Men râme yezkür sekreti (Tam bir anlam verilememiştir)

Fenzur ile'l-arđi'l-ĥabîb (Sevgilinin toprağına bak)

Allahu Allah Rabbünâ (Allah Allah Rabb'imizdir) (Bu iki satırda zâkirler de Allah lafzına katılır)

Allahu Allah Ĥasbünâ (Allah bize yeter)

"Pîrim Rifâĥ şey'en lillah" (Pîrim Rifâĥ Allah için bir şey)

(Burada ayaklar mühürlü öne doğru "Hû" ismiyle niyaz edilir.)

“Hû”

Resim-19(2), Ayaklar Mühürlü Niyaz

Meded yâ gül-i gülzâr-ı Muhammed (Yetiş ey Muhammed gül bahçesinin gülü)

Zâkirler:

Allah lâ İlâhe illâllah

Zâkirbaşı:

Yâ Rabbe ibâdâtı Resûli' ş-şakaleyn (Tam bir mânâ verilememiştir)

Yâ Rabbe güzâtı yevme bedri huneyn (Ey Bedir ve Huneyn gününün gazilerinin Rabbi)

Meded yâ şâhibe'l-meydân (Yetiş ey meydânın sâhibi)

Meded yâ şâhibe'l-burhân (Yetiş ey burhan "kerâmet" sâhibi)

Meded yâ gül-i gülzâr-ı Muhammed (Yetiş Ey Muhammed gül bahçesinin gülü)

Meded yâ Seyyid Ahmed Rifâî Ebu'l-alemeyn (Yetiş ey Seyyid Ahmed, çift âlem sahibi) (Burada ayaklar mühürlü "Hû" ismiyle öne doğru niyaz edilir)

Dağîlek yâ Hâbîballah innî dağîlek Yâ Ricâlallah (Ey Allah'ın sevgilisi sana sığınırım, ey Hak erenler size yalvarırım)

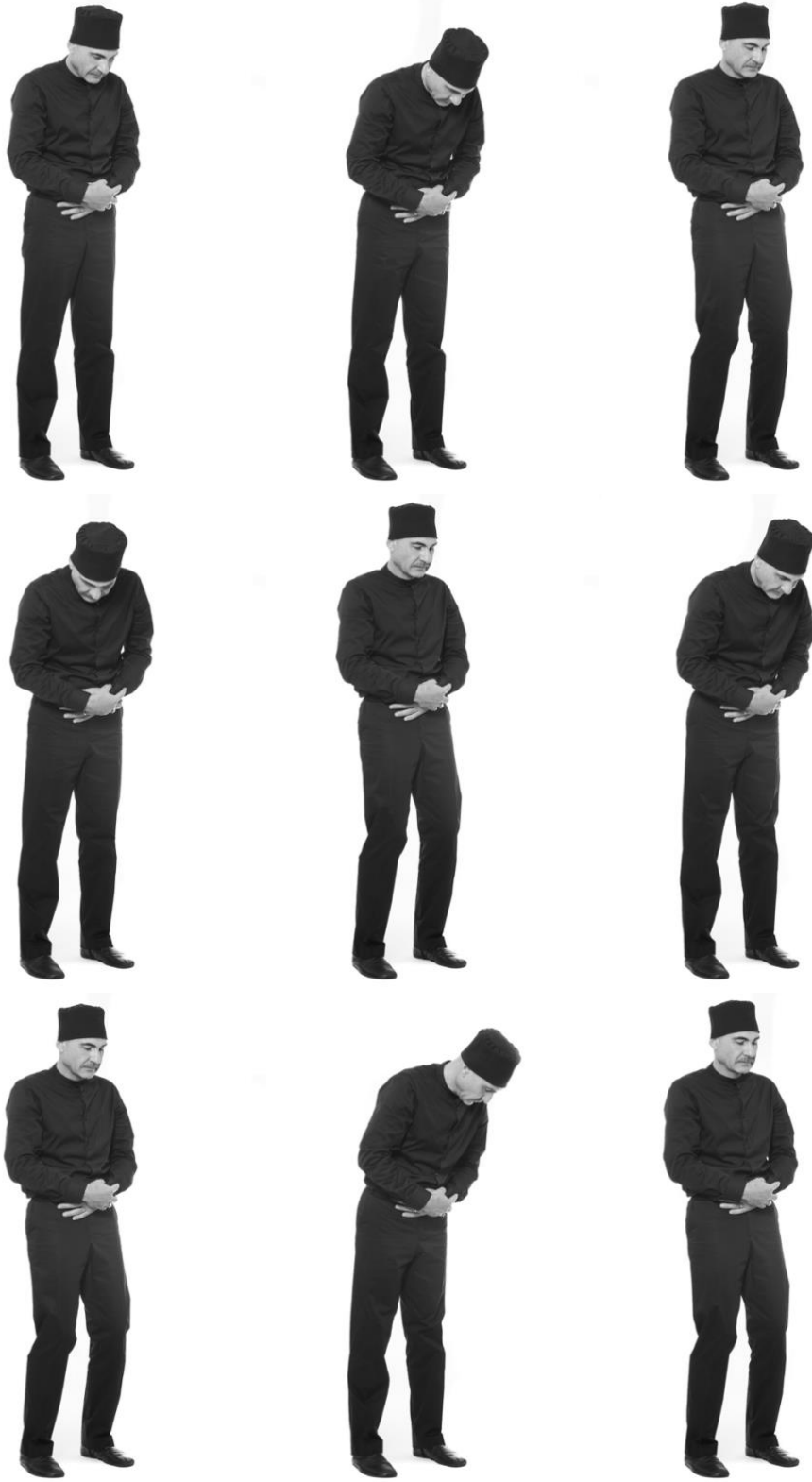
Meded yâ ricâle'l-ğayb umûmen külleküme ğavşen ve meded (Yetiş ey gayb erenleri, yardım ve medet hepinizden)

Meded yâ habîb ve tabîbe'l-ğulûb (Yetiş ey gönüller sevgilisi ve gönüller tabibi.)

Münâcat, zâkirlerin ağır tempoda salınarak söyledikleri "Lâ ilâhe illâllah" dem sesleri arasında son bulur. Ardından, ağır fakat sallı bir şugul okumaya başlarlar.

Şugul

Zâkirbaşı ve peyrevler birlikte "Yâ sâkin nüdman" Uşşak şugulu gayet yavaş bir ritimde, sallı olarak okunmaya başlarlar. Daha zikir açılmamıştır. Zâkirler, şugulün usulüne uygun şekilde kelime-i tevhîd çekmeye başlarlar. Bu sırada eller halen göbek hizasında bağlıdır, şugul okunurken yana doğru salınımına öne doğru ritmik salınımlar da eklenir.

Resim-20, Yana ve Öne Doğru Salınma

Şuğul eşliğinde çekilen bu kelime-i tevhîd şuğulün sonuna kadar devam eder. Şuğulun sözlerine uyumlu hareketlerle iki kez Allah lafzı söylenir, arkasından Kelime-i Tevhid başlar. Şuğul'un sözleri şöyledir:

Yâ sâkin nüdmân yâ mevlâ(yey) (efendim, kadehimizi doldur)

İmlâ imlâ vesşinâ... (doldur doldur, kadehimizi doldur)

Uşşak şuğulun sonuna gelindiğinde zâkirler de o anda okudukları kelime-i tevhîd'in "Lâ...i...lâ...he..." kısmını aynı anda bitirmiş olurlar ve öne doğru salınma hareketi sona erer, fakat yana doğru salınım devam ederken zâkirbaşı bir dua okumaya başlar.

Dua

Zâkirbaşı "Min şâfi'l-Adnân" duasını okumaya başlar. Dua sırasında sağa sola salınan zâkirler dem şeklinde bir kez "La ilâhe! Allah!" derler, kelime-i tevhîd lafzını tamamlamazlar. Zira, zikir "Lâ ilâhe illallah" ın "il" hecesiyle başlayacaktır. Dolayısıyla dua kısmının uygun yerinde, "il..." diyerek zikrin açılışını yakalamak için beklemektedirler. Ellerin pozisyonu değişir, sağ el göbeğin biraz solu hizasında kemere başparmaktan asılır, sol el ise serbest durumda bırakılır. Dua'nın sözleri aşağıda verilmiştir.

Resim-21, Sağ El Göbekte Sol El Serbest

Min şâfi'l-Adnân (Adnan'ın safiyetinden)
Hayyînâ yâ cân (Ey Can (Allah) bize hayat ver)
Hamran fi'l-kuûs (Kaselerdeki şarapla)
Tecellâ ke'l-arûs (Gelin gibi tecelli etti)
Ve tuhyî'n-nüfûs (Ve nefisleri diriltten)
Ve tebrizü'z-zemân (Ve zamanı ortaya çıkaran?)
İşreb yâ nedîm (İç yâ nedim)
Min hamri'l-ğadîm (Kadim (ezelî) şaraptan)
Yâ Allah yâ Kerîm (Ey Kerîm olan Allah)
Afvuke ve'l-ğufrân (Senin affını ve bağışlamamı isteriz)
Ğavşen ve meded (Yardım et)
Ey habîb ve tabîbe'l-kulûb (Ey kalplerin sevgilisi ve tabibi)

İkinci kez “Lâ ilâhe” lafızının sonuna geldiklerinde zâkirbaşı “işreb” (iç) kelimesine gelmiştir ve aynı anda zâkirler “illallah” kelimesinin “il” hecesi ile önce sola kalbe doğru rükû ederek harekete başlar. İllallah lafzının içinde min sâfi'l Adnân duası sona erer ve yavaş fakat sallı bir ilâhî eşliğinde ağır sallı bir zikir başlar. Bu noktada zikir açılmıştır diyebiliriz.

Zikrin Açılması

Zâkirân “il” hecesiyle öne doğru rükû eder. “Lâl” hecesiyle vücut hafifçe sola yönelir, baş sola çevrilerek yükselir. “Lâl” tamamlandığında dik pozisyona yakın ve baş namazda selâm verir gibi sola bakar. “Lah” hecesi başladığı an dizler hafifçe kırılarak vücut hafifçe sağa doğru yatırılır. “Lah” hecesi tamamlanana kadar başı ileri bakar pozisyona getirir ve dizleri düzeltir böylece hafifçe yükselmiş olunur. Bu noktada “illallah” kelimesi tamamlanır. “Lâ” hecesi ile tekrar rükû eder. “İ” derken vücut hafifçe sağa yönelir başı sağa çevrilerek yükselir. “İ” tamamlandığında dik pozisyonda ve baş namazda selâm verir gibi sağa bakar konumdadır. “Lâ” hecesi başladığı an dizler hafif kırılarak vücut

hafifçe sola doğru yatırılır. “He” hecesi tamamlanana kadar baş ileri bakar pozisyona getirilir ve dizler düzeltilir böylece hafifçe yükselmiş olunur. “İ” hecesinde rükû hareketi tekrar başlar.

İ

lâl

lâl

lah

lah

La

ila (Resim-22, Zikir Açılışı)

he

Omuzlar birbirine temas edecek şekilde kibleye doğru saf tutmuş zâkirler “Lâ ilâhe illallah”ı, yaptıkları ritmik hareketle beraber söylemeye devam ederler. Hareket sırasında omuz teması sürekli korunur. Ayaklar yarım omuz genişliği kadar açık, sağ el göbek hizasında göbeğin solunda, başparmak kemere takılı olacak şekilde parmaklar açık, sol kol düz, fakat rükûda bacağa yakın olmalı, tamamen serbest olmamalıdır. Göğüs daima karşıya bakmalı, hareket zikrin en yavaş yerinde namazdaki rukû gibi tam eğilerek, zikir hızlandıkça daha az eğilinerek yapılır. Salınma yanlara doğru, bel ve vücut geriye yatırılmadan yapılmalıdır. Zikrin en hızlı yerinde sadece baş ve hafif diz hareketi ile çok az eğilme yapılır. Zira vücut atâleti hızlı harekette, ancak küçük salınımlara müsaade etmektedir. Karakteristiği bütün zikir boyunca hiç değişmeyen baş hareketi sonsuz işaretine (∞) benzetilebilir. Başın tepe noktasına odaklanan zâkir, zikir boyunca o noktayla havada sürekli sonsuz işareti çizdiğini tahayyül eder. Bu hareketin yönü önden arkaya doğru yay çizerek oluşturulur. Daha net ifadeyle, harekete sonsuz işaretinin orta noktasından başladığımızda, baş sonsuz şeklinin önce sol önüne doğru yönelir, alın oradan dönerek sol arkayı havada çizer, tekrar orta noktadan geçerek sağ önü dolaşarak sağ arkayı çizer ve orta noktadan geçerek şeklin tekrarına geçer. İsm-i Celâl’de bu yön arkadan öne doğru olacaktır. Baş ile sonsuz işaretinin orta noktasından önce sol arkaya, oradan sol önü havada çizerek orta noktadan geçip sağ arka ve sağ önü çizerek hareketin tekrarı devam edip gider.

Baş ile çizilen sonsuz işaretini tahayyül etmek, kişinin zikir esnasında odaklanmasını sağlar, zihni farklı düşüncelerden uzak tutar, böylece vücut hareketinde ritmik akış bozulmaz. Vücuda bütün olarak bakıldığında hareketlerin dairesel, yumuşak ve ahenk içinde yapıldığı göze çarpar. Bu ahenk vurgusuz ve etkileyici bir zikir sesinin meydana gelmesini sağlar. Zâkirlerin farklı yerlerde nefes alması Kelime-i Tevhîd'in kesintisiz şekilde duyulmasını sağlar. Hareketin yanlış icrâsı, sesin de yanlış çıkmasına sebep olur. Bütünlük için doğru hareket ile uyumlu ses vermek önemlidir. Zâkirler daima düz şekilde zâkirbaşının sesine uygun olarak ses verirler. Zikir reisi hariç kimsenin sesi ön plana çıkmamalı, dinleyenler tarafından seçilmemelidir.

Okunan ağır sallı ilâhîden sonra zâkirbaşının belirlediği seyre göre başka bir ilâhî başlar. Okunan ilâhînin içinde perde kaldırılarak kelime-i tevhîd zikrine devam edilir. Zâkirler okunan ilâhîlerin nağmelerine uymaz ve vurgu yapmaz. Perde kaldırmalarda, zâkirbaşının uygun perdeden sesi tutmasını takiben, zikir reisi bir oktav daha pes perdeden sesi verir, arkasından zâkirler katılır. Zâkirlerin kîdemine bakılmaksızın mutlaka önce zikir reisinin sesi vermesi beklenmeli, birkaç saniye arkadan ona eşlik edilmelidir.

Kelime-i tevhîd zikrinde hiçbir vurmali, üflemeli veya telli saz kullanılmaz, zikir boyunca sadece insan sesi vardır. Zikrin mûsikî akışı içerisinde makam ve ilâhîlerin seçimini ve idaresini yapan zâkirbaşı, zikri mümkün olduğunca pes bir perdeden başlatır ve zamanla zikir sesinin perdesini yükseltir. Okunan ilâhî ve kasideler daima zikir sesinin bir oktav üstündedir. Ayrıca zâkirbaşı uygun yerlerde ekibi içerisinde herhangi birine kaside okuması veya perde yükseltip indirmesi için işaret edebilir. Zikrin bu bölümünde genellikle yedi perde kaldırılır ve indirilir. Zâkirbaşının takdirine göre perde sayısı değişebilir. Yedi perde, nefsin yedi mertebesine işaret eder.

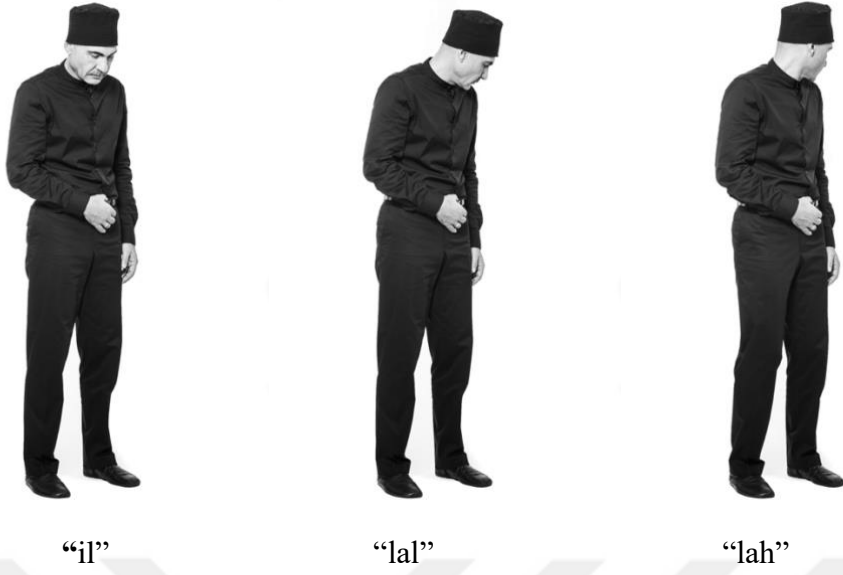
Perde yükseldikçe zikrin hızı da artar. Bu bölümlerde Çargâh, Beyâtî, Acemaşîran, Hicaz, Mâhur, Muhayyer, Nihavend, Uşşak, Rast gibi makamlarda ilâhîler okunur. Perde yükseltirirken okunan kasideler yavaş yavaş hızlanır, nağmeler uzun, vurgulu ve saltanatlı okunur. Perdeler kasidelere uygun şekilde “Aaah”, “Allah Allah Allah Allah” veya “Allaaaaah” nidalarıyla kaldırılır, devamında “Allah Kerim Allah” veya “Allah Allah” gibi ifadelerle zikre perde sesi ve ritim verilmeye devam edilir. İlâhîler ve kasidelerle zikir yürütülür, hızlandırılır, uzun “aaaaah” sesleriyle ritim gözetilir. Ritmik ve kısa nağmeler veya çok vurgulu zikre uygun inişli çıkışlı okumalarla adeta zikredenlerle konuşulur. Bu noktada zâkirbaşı ve zikir reisinin yıllar içinde oluşan uyumu ile meydana muhteşem bir ses ve ahenk hâkim olur. Bu ahenk içinde zikrin hızı en üst noktaya ulaştığında hareket sadece küçük salınımlarla şu şekilde yapılır.

“La”

“ilahe”

Resim-23, Hızlı Zikir Hareketi

Zikir en üst perdeye geldiğinde zâkirbaşı fazla beklemeden sesin perdesini indirmeye başlar. İlk üç perde hızlı şekilde veya kasideli indirilebilir. Kaside okunsa bile oldukça kısa tutulur, perde inişlerinin hemen ardından “Allah Allah” denilerek zikre ritim verilir. Perde inişlerinde okunan kaside yanık bir havada olmalı, iniş kısımlarına yaklaştıkça konuşur gibi olmalıdır. Perde indikçe kasidelerin süresi ve nağmeleri uzatılır, ağlar gibi yakarışlarla indirilen perdelerin en sonunda Uşşak veya Hicaz makamı gösterilir. Kasideler eşliğinde zikrin perdesinin indirilmesi tamamlanırken, vücut hareketi de başladığı noktadaki ritmine, halâvetine ve salınımına geri döner.

Zikrin hızının arttığı üst perdelerde nadiren de olsa ilâhîlerle lafızların uyumu bozulabilir. Bu durumda zikir reisi “Allâhümme” zikrine geçerek zikri sonlandırabilir. Bu zikir sırasında yan yana duran zâkirlerin birisi rükû edip “hümme” derken, diğeri kıyamda “Alla” der. Kıyamdaki rükû ettiğinde ise rükûdaki kıyama geçer. Vücut hareketindeki ve lafızlardaki farklılıkla uygulanan bu zikirle zikir hitama erer. Hareket şu şekilde icrâ edilir.

“Allâ”

“hümme”

“Allâ”

Resim-24, Allâhümme Zikri

Şey'en Lillah

Zikir perdesi, 7 perde çıkıp 7 perde inilebildiği gibi, zikrin pes veya tiz perdeden başlaması durumlarına göre, çıkıldığından az veya çıkıldığından fazla perde ile de indirilebilir. Önemli olan, perde indirildikten sonra okunacak Şey'en-Lillah şughulünün, Uşşak, Hicaz, Hüzzam veya farklı bir makamda makul perdeden icrâsıdır. Mâkulden kasıt, rahatlıkla zâkirbaşı ve peyrevlerinin okuyabileceği bir perde olması ve ne tiz ne pes bir perde olmamasıdır.

Perde indirildikten sonra “Şey'en lillah” bölümüne geçilir. Her bir “Şey'en lillah”la birlikte aktâb-ı erbaa'nın isimleri okunarak ilâhî ve kasideler eşliğinde zikir yavaş yavaş hızlanır, ama son pîrin adı okunduğunda dahi hız, vücut eğimini değiştirecek tempoya ulaşmaz.

Rifâî Dergâh usûlünde zikredilen şeyhlerin sırası şu şekilde olduğu görülmüştür:

Şey'en lillah... Yâ Rifâ'î

Şey'en lillah... Yâ Abdülkâdir

Şey'en lillah... Yâ Bedevî

Şey'en lillah... Yâ Düssûkî

Şey'en lillah... Yâ .....

Zikredilen dergâhın veya mekânın Pîr veya Şeyh'inin ismi zikredildiği anda zâkirler kalbî zikre geçerler ve “Lâ ilâhe illallah” lafzını kalbî olarak göğüsten söylemeye başlarlar. Artık lafız duyulmaz, ama kelime-i tevhîdin darbları duyulur. “Şey'en lillah” Uşşak makamında okunmuşsa kalbî zikrin başındaki “Hayy yâ hû” Nihavent makamında, “Şey'en lillah” Hicaz okunmuşsa “Hayy yâ hû” da Hicaz makamında, “Şey'en lillah” Hüzzam okunmuşsa “Hayy yâ hû” da Hüzzam makamında okunur.

1960 larda Fatih'te Ekrem Hakkı Ayverdi'nin evinde ve Beylerbeyi'nde Münevver Ayaşlı'nın yalısında kurulan zikir meclislerinde, devrin büyük mûsikîşinasları ve bilhassa zikir adâbını ve kültürünü yakînen bilen, o kültürü yaşamış Hafız Kâzım Büyükkaksoy, Sâdî Şeyhi İzzî Efendi, Sâdî Şeyhi Raşid Efendi, Zâkirbaşı albay Selahattin Gürer, Zikir Reisi Salâhî Dede, Nakşî Şeyhi Hoca Cahid Gözkân, Neyzen Niyâzî Sayın, Rebâbî Sabahattin Volkan, Neyzen Ulvi Erguner, bestekâr, mûsikîşinas Yusuf Ömürlü gibi âbide isimler arasında Sâdî Şeyhleri bulunduğu için bu şeyhlere hürmeten “şey'en lillah” şugulünün sonunda Pîr Sadeddin Cibâvî ismi yâd edilir, bu Şeyh'in ismi yâd edildiği anda zâkirler tarafından kalbî zikre geçilmiştir.

Kalbî Zikir

Kalbî zikirde öne eğilme hareketi artık yapılmaz, sadece baş ve vücutla iki yana salınma icrâ edilir, dizlerin hafif kırılıp açılması harekete ahenk katar. Burada ciğerden gelen ses gırtlakta çok az, mümkünse hiç kesintiye uğratılmadan kalp atışına benzer şekilde çıkartılır. Sesin çıkış yeri kalbin çok yakınlarıdır. Baş sağa sola ahenkle salınım yaparken, iki diz aynı anda kırılıp açılarak lafızla başın ve dizlerin hareketi aynı döngüyü tekrarlar. “Lâ” hecesinde baş tam karşıya bakar, dizler hafif kırılır. “İ” hecesinde baş sağa dönerken dizler açılır, “lâ” hecesinde baş tam sağa bakar ve dizler hafif kırılır, “he” hecesinde baş tam karşıya bakar ve dizler açıktır, “il”de baş sola dönerken dizler hafif kırılır, “lal” hecesinde baş tam sola bakarken dizler açıktır ve “lah” hecesinde baş tam karşıya bakarken dizler yine hafif kırılır. Lafız göğüsten çıkarken, baş hareketi ve vücut döngüsü hafif ve ahenklidir.

“La”

“i”

“la”

“he”

“il”

“lallah”

Resim-25, Kalbi Zikir

Bu bölümde toplu veya solo icrâ edilen ilâhîlerle zikrin hızı iyice artar. Bu bölümde Nihâvent, Hicaz, Hüseyinî, Sabâ gibi makamlarda ilâhîler okunur. Zikrin hızı arttıkça baş ve vücut salınımı hızlanır ve iniş çıkışlar kısalmır. En hızlı noktaya ulaşıldığında baş lafza uymak için sadece birkaç santim sağa sola hareket ederken, göğüs de lafızla titremektedir. Zâkirbaşı, kalbî zikri en hızlı noktasında fazla tutmadan “Ey habîbi ve tabîb el-kulûb” deyip niyaz ederek zikrin başında aldığı salâhiyeti tekrar meydân sâhibine teslim eder. Meydân sâhibi de “illallah” diyerek

kelime-i tevhîd zikrini bitirir, duasını yapar ve Fâtiha çeker. Toplu ve nağmeli şekliyle Salâvat-ı Şerîf söylenir, Fâtiha Sûresi sessiz bir şekilde okunur ve meydân sâhibini takiben herkes ellerini yüzüne götürür. Meydân sâhibinin tasarrufuna bağlı olarak nadiren bu noktada zikir sonlanır. Fakat sıklıkla bir Cumhur ilahi okunur ve İsm-i Celal zikrine geçilir.

Resim-26(2), Ayakta Ellerin Yüze Götürülmesi

Cumhur İlahî veya Durak

Fâtiha Sûresi okunduktan sonra meydân sâhibi İsm-i Celâl zikrinin yapılmasını uygun bulursa, zâkirbaşına işaret ederek, bir cumhur ilâhî veya durak başlatır. Cumhur ilâhîlerin özellikleri evsat, mim evsat, devr-i hindi usûllerinde olup, tavır olarak zikre uygun değildir, bu sayede zâkirlerin dinlenmesi sağlanır. Cumhur ilâhî yerine dinlendirici üslubu olan tek kişilik bir durak ilâhî de okunabilir. Ayların ehemmiyetine göre farklı güfteler seçilebilir.

3.3.1.4 Kıyâm İsm-i Celâl Zikri

İsm-i Celâl Açılışı

Cumhur ilâhî tamamlandıktan sonra meydân sâhibi “Yâ Hazret-i Allah” veya “Yâ Allah” diyerek İsm-i Celâl zikrini açar ve meydanın idaresini tekrar zâkirbaşına devreder. Zikrin açılışıyla birlikte zâkirler sağa sola yavaş yavaş

salınarak “Allah Allah” nidalarıyla dem tutmaya başlar.

Resim-27(2), Dem Tutarak Salınma

O sırada zâkirbaşı veya ekibinden işaret ettiği bir peyrev kaside okur. Aralarda karar sesi verilir, zâkirler de makamı bir oktav pesten bir nağmeyle göstererek “Yâ Allah” derler ve yine uygun sestem dem tutmaya devam ederler, kaside bu dem sesleriyle beraber okunurken aralarda benzer şekilde karar verilir. İsm-i Celâl zikri genellikle kaside okunarak, bazen de ney taksimi ile başlayabilir, bu durumda karar sesi neyzen tarafından verilir. Taksim sonlarında neyzenin işaretiyle veya kasidenin matla beyti okunmasıyla zâkirlerin öne doğru hareketi başlar ve zikir açılır.

İsm-i Celâl zikrinde zâkirler, “Yâ Allah Allah” veya “Allah Allah” lafzını sofyan usulüne uygun olarak yaptıkları ritmik bir hareketle beraber söylerler. “Yâ Allah Allah” lafzı nidâlî İsm-i Celâl olarak adlandırılır. Yapılan hareket, el ve kolların durumu ile saf düzeni aynı olmakla beraber, kelime-i tevhîd zikrinde yapılan hareketten farklıdır. Zâkirler “Yâ” derken namzdaki rukû gibi öne eğilir ve başlarını sola doğru çevirerek doğrulurlar. “Al” derken tam doğrulmuş ve başları namzdaki selâm gibi tam olarak sola çevrilmiş durumdadır, “lah” dedikleri sırada vücutlarını sola doğru bir miktar yatırır. Vücutları sola hafifçe yatık ve başları da sola çevrili durumdayken başlarını sağa doğru çevirmeye

başlarlar. Bu yatırma hareketini sol dizi sağ dize göre biraz daha fazla kırarak yaparlar. Bu sırada dizlerini düzeltip “Al” diyerek tekrar namazdaki rukû gibi öne eğilirler ve başlarını bu sefer sağa doğru çevirerek doğrulurlar. Biraz önceki “Al” hecesinden daha uzun okunan bu ikinci “Al” bittiğinde tam doğrulmuş ve başları namazdaki selâm gibi tam olarak sağa çevrilmiş durumdadır. “lah” dedikleri sağ dizlerini hafifçe kırarak vücutlarını, sağa doğru bir miktar yatırırılar. “Ya” hecesini söylerken tekrar rukûa giderek hareketin tekrarına başlarlar.

“Ya”

“Al”

“lah”

“A”

“Al”

“lah”

Resim-28, İsm-i Celal Hareketi

Hareket sırasında vücutlarını geriye yatırmazlar, salınma daima yana doğru olur, göğüs bölgesi hep karşıya bakar. Salınma hareketi kelime-i tevhîdin tersi şekilde, sağ dizi sol dize göre biraz daha fazla kırarak yaparlar. Bir diğer fark da vücutları sağa hafifçe yatık ve başları da sağa çevrili durumdayken başların sola doğru çevirmeye başlanmasıdır. Bu sırada dizlerini tekrar düzeltip ses ve hareketi hiç kesintiye uğratmadan tekrar “*Yâ*” diyerek öne eğilirler. Şayet nidâsız İsm-i Celâl zikri yapılıyorsa “*Yâ*” yerine hiçbir şey söylenmez. Yani bu noktada zikir sesinde bir kesinti olur. İsm-i Celâl zikir hareketine bütün olarak bakıldığında yukarıda tarif edilen hareketlerin gayet yumuşak ve ahenkli yapıldığı göze çarpar. İsm-i Celâl zikrinde bendir, kudüm, ney ve rebab gibi sazlar kullanılabilir. Zikrin açılışından sonra zâkirbaşı ekibiyle beraber açılıştaki okunan kasidenin veya yapılan ney taksiminin makamına uygun ilâhîler okur.

Kalbî Zikir

Açılışı takiben okunan ilâhîlerden sonra ilk kaside ile zikir kalbî olarak yapılmaya başlanır. Takiben okunan ilâhîlerle zikir gittikçe hızlanır ve hareket de dikleşir. Kaside, ilâhî ve sazların taksimleriyle devam eder. Zikrin en hızlı yerinde, zâkirbaşının bestesiyle “*Hak lâ ilâhe illallah Muhammed Resûlullah Sallâhû aleyhi ve sellimû teslimâ*” yı okumasıyla, İsm-i Hû zikri başlar. İsm-i Hû zikrinde sadece baş hareketi yapılır, hiç eğilme olmaz, zikir perdesi değiştirilmez.

“Hû”

Resim-28, İsm-i Hu Hareketi

“*ve sallı alâ eşrefi ve es’adi nûri cemî’il-enbiyâi ve’l-mürselîn*” bir oktav yukarıdan okumasıyla İsm-i Hû zikrinin sesi yükselir ve hızı iyice artar. Hemen akabinde okuduğu “*ve âlihim ve’l-hamdülillâhi Rabbi’l-âlemin*” den sonra niyaz ederek zikrin başında aldığı salâhiyeti tekrar Şeyh efendiye teslim eder. Şeyh efendi de devam etmekte olan Hû zikrini bitirir, duasını yapar ve Fâtîha çeker.

Sallı Zikir

İsm-i Celâl zikrinin bazı yerlerinde zikir “sallı” tâbir edilen şekilde de yapılabilir. Sallı zikir, yukarıda tarif edilen hareketin vücudun iki yana tam olarak döndürülmesi suretiyle icrâ edilmesi demektir. Sola dönüş hareketi sol ayak topuğu ve sağ ayak parmakları üzerinde yapılır. Vücut tam olarak sola döndüğünde sağ topuk havaya kalkık durumdadır. Sol ayak ise yere tam basmaktadır. Her iki ayak da sol tarafa dönüktür. Tam bu anda dizler hafifçe kırılır. Sağa dönüş ise bunun tam tersi şekilde yapılır.

Resim 30, Sallı Zikir Hareketi

“Yâ Allah”, “Allah Allah Hayy”, “Hayy Allah Hayy”, “Yâ Allah Allah Allah Hayy”, “Allah” veya “Hayy” lafızları sofyan veya düyek usulüne uygun şekilde tekrar edilerek de zikredilebilir. Zikir sesinin perdesi kaside veya ney taksimleriyle yükseltip indirilebilir. Bunlar genelde yukarıda tarif edilen ve zikir sesinin perdesinin değiştirilmediği İsm-i Celâl zikrinden sonra yapılır. Meydân sâhibinin arzusuna göre bu zikirlerin biri bitip bir diğeri başlar. Aralarda ilâhîler veya duraklar okunabilir. İsm-i Celâl zikrinin sonuna kadar zâkirler kelime-i tevhîd zikrinin başında tuttıkları saf düzenini muhafaza ederler. Sallı zikir İsm-i Celâl zikrinin içinde icrâ edildiği için bu bölümün nasıl sonlandığı yukarıda kalbî zikir başlığı altında tarif edilmiştir.

3.3.1.5 Devran Zikri

Zikir Açılışı

Şeyh efendinin işaretleriyle İsm-i Celâl'den sonra devran zikri başlayabilir veya zikir burada kesilir. Devran zikri içinde farklı hareketler icrâ edilir. Zâkirbaşı devran ilâhîlerinden birini başlatır veya bir kaside okur. Saf tutmuş durumdaki zâkirler, devran şekline geçmek için küçük adımlarla sağa doğru ilerler. Zikir reisi bulunduğu yerden sağ tarafına doğru sağ adımını ileri atarak “Al” lafzıyla saftan ayrılır ve sol adımını onun arkasına getirerek başını hafifçe kalbine doğru çevirirken “lah” hecesini söyler. Hareketin tekrarında solundaki zâkir de ona katılır ve böylece bütün zâkirlerin katılımıyla meydana bir halka oluşur. Zâkirler ritme uygun İsm-i Celâl zikri ile vücut hareketini uyum içinde yapmaya başlarlar.

Resim-30, Devran Zikri Hareketi

Elele Devran

Zâkirler halka oluşturduktan sonra veya halka oluştururken el ele tutuşarak devran hareketini yapabilirler. Ellerin tutuluşu, dervişin sağ el avuç içi yere bakacak şekilde parmaklarıyla, sağındaki dervişin sol elinin avuç içi yukarıya

dönük haldeyken parmaklarını tutması şeklindedir. Ayakların hareketi ve lafız önceki devranla aynı şekilde icrâ edilir.

Resim -32, Elele Devran Hareketi

Dervişler, ilâhîlerin ritmine uygun olarak yukarıdaki şekilde sağa doğru yani saatin dönüş yönünün tersi istikametinde dönmeye devam ederler. Bu sırada genelde kalbî olarak İsm-i Celâl zikir yaparlar. Sağdan sola, kalbe doğru yapılan hafif bir baş hareketi zikre eşlik eder.

Sallı Devran

Devran şeklini alan dervişler bazen halka şeklindeyken oldukları yerde durup ellerini bırakarak sallı zikir yapmaya başlar. Bu sallı zikir küçük adımlarla ilerlemek suretiyle de yapılabilir, bazen de dizler yere değecek kadar eğilir.

Resim-33, Sallı Devran Hareketi

Sarılarak Devran

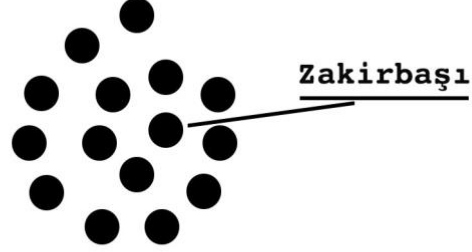
İlâhîlerle beraber zikir hızlanınca dervişler sağ ellerini sağdakinin omzuna, sol ellerini de soldakinin beline koyarak dönmeye devam ederler. Adım atış şekilleri ve lafızlar değişmez.

Resim-34, Sarılarak Devran Hareketi

Rifâî Gülü

Zikir reisi arzu ederse sağ elini bırakıp sağdan sola doğru dönerek halkanın ortasına doğru ilerler. Sol eli halen solundaki dervişin sağ elini tutmaktadır. Bu şekilde dönerken, ortaya doğru spiral şeklinde sıkışan halkanın merkezinde kalır. Artık halka dönemez, ayak hareketleri yerinde sayma şeklinde halen ilâhîlerin ritmine uymaktadır ve zikir devam etmektedir. Zikir reisinin sağ eli ile elini bıraktığı dervişin sol eli dışındaki bütün eller halen birbirini aynı düzende tutmaktadır. Bütün dervişlerin vücutları birbirine değmeye başlar. Buna “Bedevî topu” veya “Bedevî gülü” denir. Bedevî topu yapıldığında meydân sâhibi bazen zikri bitirir, fakat bazen oluşturulan bu spiral dış taraftan tekrar açılarak yeniden halka şekline dönülüp devran zikrine devam edilebilir. Saf tutmuş dervişlerin devran şeklini almalarında olduğu gibi, Bedevî topundan tekrar halka şekline geçilmesinde de adımlar hep ilâhîlerin ritmine uygun şekilde atılır. Bu geçişlerde hiçbir zaman rasgele hareket edilmez.

Çizim-2, Rifâî Gülü

Saf Halinde Karşılıklı Zikir

Devran zikri devam ederken bazen de halka bozularak dervişler ikiye bölünüp karşılıklı olarak aralarında belli bir mesafe bırakıp saf tutarlar. Zikir halen devam etmektedir. Saflardan birisi hafif baş hareketleriyle beraber zikrederek küçük adımlarla diğer safı mümkün olduğu kadar yaklaşır. Bu sırada diğer saf olduğu yerde zikretmektedir. Hareketler karşı karşıya yapıldığı için başlar hiçbir şekilde birbirine temas etmez. Kısa süre en yakın şekilde durduktan sonra yaklaşan saf yavaş yavaş geriye doğru ilâhîlerin ritmine uygun şekilde uzaklaşır ve ilk yerine gelir. Daha sonra diğer saf az önce kendisine yaklaşan safı doğru yukarıda anlatıldığı şekilde yaklaşır ve sonra uzaklaşır. Bu meydân sâhibinin inisiyatifine göre birkaç kez tekrarlanır. Tekrar devran zikri yapılabileceği gibi meydân sâhibi tarafından zikir bitirilebilir.

3.3.1.6 Zikrin Son Bulması

İsm-i Hû

Kalbî zikir başlığı altında bahsedildiği gibi, zâkirbaşı zikrin en hızlı yerinde “*Hak lâ ilâhe illallah Muhammed Resûlullah Sallâhû aleyhi ve sellimû teslimâ*”yı okumasıyla İsm-i Hû zikri başlar.

Resim-35(2), İsm-i Hu Hareketi

ve “*ve salli alâ eşrefi ve es’adi nûri cemî’il-enbiyâ-i ve’l-mürselîn*”i bir oktav yukarıdan okumasıyla İsm-i Hû zikir sesi ve hızı da artar. Hemen akabinde okuduğu “*ve âlihîm ve’l-hamdülillâhi Rabbi’l-âlemin*”den sonra niyaz ederek zikrin başında aldığı salâhiyeti tekrar meydân sâhibine teslim eder. Meydân sâhibi de devam etmekte olan Hû zikrini bitirir, duasını yapar ve Fâtiha çeker. Tüm zâkirler her Fâtiha’dan sonra olduğu gibi topluca aynı nağmeyle salâvat-ı şerîf getirir, içlerinden Fâtiha Sûresi okunduktan sonra meydân sâhibini takiben eller yüze götürülür.

Gülbank

Burada meydân sâhibi Gülbank okuması için zâkirlerden birisine işaret edebilir. Zâkir, Gülbank’ı nağmesiyle okurken, parantezle verilen yerleri ve 6. paragrafı tüm zâkirler birlikte nağmesiyle okur. 7. ve 11. paragraflar arasında tüm zâkirler hem vücuduyla hem de “Allah Allah” lafzıyla Gülbank’a niyaz

pozisyonunda eşlik eder. Son satır okunmaya başlandığında vücutlar yavaşça dikleşir ve satır tamamlandığında tekrar niyaz pozisyonu alınır. Gülbank'ın metni şöyledir:

Salât, Tekbir, Gülbank

1. Rûh-i pâk Hazret-i Muhammed Mustafâ-râ salâvât! (Allâhümme salli alâ seyyidînâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed)
2. İsm-i pâk Hazret-i Muhammed Mustafâ-râ salâvât! (tüm zâkirler salâvât getirir)
3. Ravza-i pâk Hazret-i Fahr-i âlem Mustafâ-râ salâvât ! (tüm zâkirler salâvât getirir)
4. Evlâd-pâk Âl-i Muhammed râ-salâvât! (tüm zâkirler salâvât getirir.)
5. Azamet-i Hudâ-râ tekbîr! (Allâhu ekber, Allâhu ekber lâ ilâhe illallâhu vallâhu ekber, Allâhu ekber ve lillâhi'l-hamd).
6. es-salâtü ve's-selâmu aleyke yâ Resûlallah, es-salâtü ve's-selâmü aleyke yâ Habîballah, es-salâtü ve's-selâmü aleyke yâ Seyyide'l-evvelîne ve'l-âhirîn Ve tera'l-melâikete'l-hâffîne min havli'l-arşi yüsebbihûne bi-hamdî rabbihim ve kudiye beynehüm bi'l-hak; ve kıyle'l-hamdü lillâhi Rabbi'l-âlemîn
7. Allah Allah Allah Allah - Dâim Allah bâkî Allah Vakt-i şerîfler hayrola, hayırlar fethola, şer def'ola, münkir münâfık mahv ü perîşan ola, nefislerimiz islâh ola

Allah Allah, Allah Allah

Resim-36, Gülbank'da Niyaz Hareketi

8. Himmet-i Cenâb-ı Seyyid Ahmed er-Rifâî üzerlerimizde sâyebân ola
9. Gülbank-i Muhammedî, kerem-i şâh-ı merdân-ı Kerrâr-ı Alî, dem-i Hazret-i Ken'ân-ı Velî; üçler, dörtler, beşler, yediler, kırklar demine, dem-i evliyâ, sırr-ı evliyâ kudret-i âl-i abâ
10. Tekabbel minnâ bi-ismi zâtike yâ Allah hû...
11. es-selâmü aleyküm!
12. (Hâzirûn): Ve aleykümü's-selâm ve rahmetullâhi ve berekâtuhû...

Musâfaha

Gülbanktan sonra meydân sâhibi musâfaha yapılmasını isteyebilir. Bu noktada “*Allâhümme salli alâ seyyidinâ Muhammedini 'n-nebiyyi 'l-ümmiyyi ve alâ âlihî ve sahbihî ve sellim*” salâvât-ı şerîfesini başlatır ve musâfaha başlar. Zâkirbaşı, meydân sâhibinin bulunduğu yere gelerek musâfaha eder, sırayla diğer zâkirler de musâfaha ederek bir öncekinin sağına geçer ve böylece son kişi musâfahayı tamamlayana kadar sıra devam eder. Musâfaha için karşı karşıya gelen derviş, birbirlerini önce göz temasıyla karşılar, ayaklar mühürlü şekilde sağ elleriyle kavramadan tokalaşarak üzerinden öperler. Musâfaha hareketi şu şekildedir:

Resim-37, Musâfaha

Musâfaha tamamlanınca meydân sâhibinin işaretiyle salâvât-ı şerîfe “*Allâhümme salli alâ seyyidinâ Muhammedini’llezi câe bi’l-hakkı’l-mübîn ve erseltehû rahmeten li’l-âlemîn*” şeklinde okunur, arkasından meydân sâhibi Fâtiha çeker, tekrar salâvât-ı şerîfe getirildikten sonra Fâtiha Sûresi sessizce okunur, eller yüze sürülür. Meydân sâhibi “*Cümleten tekabbel Allah*” diyerek zikri sonlandırır.

İki saati aşan zikir âyinin sonlanmasıyla zâkirlerin içinde bulunduğu zevk ve neşe hali bir süre daha devam eder. Verilen kısa bir dinlenme ve çay arasından sonra sazlar eşliğinde ilahiler icrâ edilerek neşe sürdürülür, ardından birliktelik son bulur.

4. SONUÇ

Bilgi çağı diye isimlendirilen günümüzden binlerce yıl önce insanoğlu doğru bilgiye sahip olmak için büyük gayret göstermiştir. Geçmişte daha bireysel olarak peşine düşülen bilgi bugün toplumlar tarafından en değerli araç olarak kabul edilmektedir. Akıllarda sürekli cevap aranan “bilgi nedir? bilgi kaynakları nelerdir?” soruları toplumların inanç sistemine göre farklı yanıtlar bulur. Toplumumuzun genel inanç sistemi olan İslam ve onun özelinde İslam tasavvufu bilgi için üç farklı kaynak gösterir. Bunlar 1- Duyu organlarımızla elde ettiğimiz bilgiler. 2- Sahip olduğumuz bu bilgileri kullanarak aklî çıkarımlarla ulaştığımız daha üst düzey bilgiler. 3- Aklın ötesine geçen, varoluş ve varoluşun amacı ile ilgili daha aşkın, ilahî bilgilerdir. Tasavvufta, Hikmet adı verilen böylesi aşkın bilgi, niteliği dolayısıyla kıymetli olmasının yanında insan için elde edilmesi zor fakat ikramı bol olan bilgidir. Sonsuz bir kaynaktan geldiği için sınırları yoktur dolayısıyla sûfîler bilginin elde ettikleri kısmıyla hiçbir zaman yetinmeyip daha fazlası için sürekli gayret ve talepte bulunur. Sûfîlerin talep ettikleri bu bilgi duyular veya akıl yoluyla değil, kalp aracılığı ile elde edilir. Kur’an-ı Kerim, kalbin bu yönünü onun aslî işlevi olarak birçok defa vurgulamıştır. Dolayısıyla Allah’ın kalbe bu vazifeyi yüklemesi iman edenler açısından her dönemde büyük önem taşır. Kalbi, Allah’ın nazargâhı, vücuttaki evi haline getirir. Bir sohbetinde Ken’an Rifâî, şu ifadelerde bulunur: “Her işte, her düşüncede dâima kalbine bak. Bundan şaşma. Çünkü Allah senin suretine ve ameline değil, kalbine bakar. Nazargâh-ı ilâhî suret ve amel değil, kalptir.”²²⁵

Sufiler, bu özelliği dolayısıyla kalbin tasfiyesine büyük önem verir ve adetâ hayat gayesi haline dönüştürürler. Kalp tasfiyesi için zikir önemli bir araç ve anahtardır. Kur’ân-ı Kerîm’in birçok âyetinde inananlara Hakk’ı zikretmeleri konusunda davet vardır.²²⁶ Kur’an bizzat kendisini ve namazı da zikir olarak adlandırır, çünkü Kur’an ve emirleri Allah ile aramızdaki ilâhî mukâveleyi bize sürekli hatırlatan birer zikirdir. Fakat Kur’an’da cihat, oruç, zekât, namaz, hac vs. gibi dinin temel ibadetleri için “ekber” ifadesi kullanılmazken sadece zikir için

²²⁵ Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 100.

²²⁶ Krş. Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 2001, 126-127.

kullanılmış olması zikrin tüm ibadetler arasındaki bütüncül görevine ve farkına vurgu yapıldığını düşündürür.

Zikrin, tasavvufda en önemli uygulamalardan birisi olması sadece kalp temizleme özelliğinden ileri gelmez. Bu özelliğin yanında zikir ile kul, gafletten korunduğu gibi mânevî bir zırh elde eder. Zikir önce dilde başlar, sonra kalbin zikretmesiyle devam eder. Nihâyetinde zikredilen varlık, kalbi tamamen sarar ve ortada zikreden ve zikir denilen bir şey bulunamayacak hâle gelinir ve yapılan her iş zikredilen varlıkla beraber yapılır. Peygamber Efendimiz'in (s.a.), "Cennet bahçelerinde dolaşmak isteyen Allah'ı bolca zikretsin"²²⁷ hadisi, zikir ile Cemâlullah'a varılabildiğini işaret eder. Yine Hz. Peygamber, (s.a.) "*Ey Ali! Allah'ı zikretmenin ümmetime o kadar büyük faydası vardır ki, yeryüzünde Allah'ı zikreden bir mü'min bulunduğu müddetçe kıyâmet kopmaz.*" derler.²²⁸ Hz. Peygamber'in, (s.a.) namaz kılıp, oruç tutan, Kur'an okuyan bir kimse bulunduğu sürece kıyâmet kopmaz demek yerine, "Allah'ı zikreden" demeleri zikrin hususiyetine işaret eder. Aslında bu ibadetler de zikrin bir çeşidi sayılırlar ama zikir ifadesinin çok geniş ve hayatın her anını ve alanını kapsayan bir yönü vardır.

Sûffilerin, zikir yaparak yaşadıkları heyecan ve vecd onları kalplerinin en derininde sarsılmaz bir güven ve aşk duygusuyla karşılaştırır. Bu karşılaşmayla ulaşılan menzil zâkirin aklından hiç çıkmaz ve bir dahaki karşılaşma için vesile arar. Bu durum, William Chittick'in ifade ettiği "*Zikir Allah'ın insandaki ve âlemdeki işaret ve izlerini tanıyabilmek için Allah ile beraber olmak, O'nusuz olmamaktır*"²²⁹ tanıma giriş kabul edilebilir.

Zikri yukarıdaki ifadeler ışığında ele aldığımızda, tasavvufî geleneğin en başından beri amelî ve nazarî yönleri bakımından neden merkezî yer teşkil ettiğini daha iyi kavrarız. Zikrin bu merkezî özelliği onu tasavvuf tarikatlarında temel bir kavram ve uygulama haline getirmiştir. Kaynaklarda geniş yer alan zikir, tarikatların seyr ü sülûk metodlarında da önemli faktörlerden birisidir. Böylece

²²⁷ Krş. İskenderî, *Zikir*, 2015, 14.

²²⁸ Krş. Fuâdî, *Şâbân-ı Velî Menkıbeleri*, 2001, 49-52.

²²⁹ Krş. Chittick, "*İbn Arabî Giriş Kitabı*" 2014, 72.

tüm tarikatların kendine has farklı zikir usulleri oluşmuş, bu farklılıklar çeşitlilik ve zenginlik kaynağı olmuştur. Farklılık gibi görünen zenginlik ve birliği Ken'an Rifâî şöyle ifade eder: Tarîkler esası bakımından bir olunca, bu yolların rehberleri de aynı ruhu aynı irfanı taşıdıkları için birdirler, bunlar o büyük muallimden, yani Hz. Peygamberden (s.a.) tâlim ve terbiye gören kâmil insanlardır. Dünyâyâ gelmekten maksadımız, bunlardan birini bulup terbiyesine girmekten ibarettir. İş Kadirîlik, Rifâîlik, Mevlevîlik'te değil, insan bulmaktır.... Tarîkatların hepsinde Kelime-i Tevhîd ve ism-i Celâl zikri vardır, hepsinde aynı isim zikredilir.²³⁰

Tarikatların hepsinde aynı isim zikredildiği gibi çeşitliliğin getirdiği zenginlik farklı zikir usullerinde kendini gösterir. Özellikle toplu olarak yapılan zikir âyinlerinde bu farklar daha da görünür hale gelir. Bu farklılıklar tarîkatin pîri veya "müçtehid" seviyesinde bulunan Pîr-i Sâni (ikinci pîr) eliyle tespit edilir ve "Hurda-i Tarîk" olarak adlandırılan bu kurallar ve hareketlerden asla taviz verilmez. Çalışmamızın konusu olan zikir ayinindeki kurallara da Ken'an Rifâî döneminden itibaren hiçbir ekleme yapılmamış ve mevcut kurallardan taviz verilmemiştir. Mevlevî Semâ âyini de özgün kuralların en detaylı şekilde tespit edildiği ve uygulandığı âyinlerin başında gelir ve çok önemli bir örnektir. Üzerine titrenen bu özelliği sayesinde 2008 yılından itibaren Birleşmiş Milletler'in bir alt kuruluşu olan Unesco tarafından İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi'ne girmesi sağlanmıştır.

Konumuz olan Osmanlı'nın Son Dönemi İstanbul Rifâî Geleneğinde Kıyâm Zikri de otantik yapısı, terkihi, mûsikî içeriği, usûl ve erkânındaki estetik ve manevi değerleriyle çok kıymetli kültürel bir değerdir. Bu zikir türü günümüzde sadece bir grup tarafında icrâ edilmektedir. Bu grubun icrâ ettiği usul, dergâhların hizmet verdiği yıllarda İstanbul'da Ümmü Ken'an Dergâhı olarak bilinen dergâhta uygulanan usuldür. Tezimizin yukarıdaki bölümlerinde belirttiğimiz gibi dergâhların sırlanmasından sonra Sâmiha Ayverdi tarafından alınan inisiyatifle tekrar canlandırılmıştır ve silsileden gelen geleneğin son temsilcileri vasıtasıyla arkadan gelen nesillere aktarılmıştır.

---

²³⁰ Krş. Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 437-438.

Bu çalışma ile konumuz olan zikrin, aslına uygun, doğru ve sahih şekilde akademik kurallar çerçevesinde kayıt altına alındığını söyleyebiliriz. Maddî ve manevî olarak büyük değer taşıdığına inandığımız bu zikir usulünde hareket ve lafızların akademik olarak ilk defa tespit edilmiş olması tezimizde ulaştığımız bir diğer sonuçtur. Bu çalışmanın arkasından yapılacak ileri çalışmalarla burada eksik olan mûsikî yönünün de daha detaylı çalışılacağını umuyoruz. Bundan sonraki gayretlerin Unesco kriterleri çerçevesinde hazırlıklar yapılarak zikri, “insanlığın somut olmayan başyapıtları” listesine tescil ettirmek yönünde bir diğer sonuca ulaşmasını temennâ ediyoruz.

KAYNAKLAR

- Ahmed er-Rifâi, *Onların Âlemi*, Çev. Abdülkadir Akçiçek, Ankara: Alperen Yayınları, 2005.
- Alvan, Türkan; Alvan, Hakan, *Saz ve Söz Meclisi*, İstanbul: Şule Yayınları, 2019.
- Arpaguş, Safi, “Post”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 34, 2007, 332-333.
- Ateş, Süleyman, “Zikir”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1967,14: 235-244.
- Bayraktar, Mehmet, “Dâvûd-i Kayserî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 9, 1994, 33.
- Büyükkaksoy, Kâzım, *Hak Yolunun Önderleri Yüce Veliler*, İstanbul: Kitsan Yayınları, 2013.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Bs.3, İstanbul: Anka Yayıncılık, 2005.
- Ceyhan, Semih, *Türkiye’de Tarikatlar*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2018.
- Chittick, William, *İbn Arabî Giriş Kitabı*, çev. Kadir Filiz, İstanbul: Nefes Yayınevi, 2014.
- Demirci, Mehmet, *Ken’an Rifâi Yazıları*, İstanbul: Cenan Eğitim Kültür ve Sağlık Vakfı Neşriyatı, 2016.
- Diyanet İşleri Başkanlığı, *Hadislerle İslam Ansiklopedisi*, Bs.5, İzmir: Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü, 2019.
- Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Bs.6, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2001.

Erbaş, Safiye Şeyda, *Evrâd Okuma Geleneği İçerisinde Rifâî Evrâdı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, 2018.

Ertürk, Gürbüz, “Ümmü Ken’an Dergâhı”, *Rahmet Kapısı Sempozyum Kitabı*, İstanbul: Nefes Yayınları, 2017.

Fuâdî Ömer, *Şâbân-ı Velî Menkıbeleri*, İstanbul: Nefes Yayınevi, 2001.

Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî, *Menâzilü’s-Sâirîn*, Çev. Abdurrezzak Tek, Bs.1, Bursa: Emin Yayınları, 2008.

Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, Bs.14, Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 2018.

Hökelekli, Hayati, “İbadet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 19, 1999, 248-252.

Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, Bs.13, Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 2018.

(<http://www.cenanvakfi.org/>, et. 11.12. 2019)

(<http://www.lugatim.com/s/zikir> e.t. 20/10/2019 14:00)

(<http://lugatim.com/s/mest>, e.t. 14.01.2020)

(<http://lugatim.com/s/MUSÂFAHA>, e.t. 14.01.2020)

(<http://lugatim.com/s/nağme>, e.t. 14.01.2020)

(<http://lugatim.com/s/niyaz>, e.t. 14.01.2020)

(<http://lugatim.com/s/USÛL>, e.t. 14.01.2020)

(<http://lugatim.com/s/ZÂKİR> e.t.14.01.2020)

(<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/A'râf-suresi/1054/100-102-âyet-tefsiri>,

e.t. 11/12/2019, 20:49).

(<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Ra'd-suresi/1734/27-28-ayet-tefsiri>,

e.t. 25/10/2019, 23:17)

İbn Kayyım el-Cevziyye, *Medâricu's Sâlikîn*, Çev. Tercüme Kurulu, İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.

İmam-ı Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd – Din*, İstanbul: Bedir Yayınevi, 2015.

İskenderî, İbn Atâullah, *Zikir*, Çev. Mehmet Akıncı, İstanbul: Nefes Yayınları, 2015.

Kara Mustafa, *Dervişin Hayatı Sûfinin Kelâmı*, Bs.2, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.

Kara, Mustafa, “Evrâd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 19, 1995, 533.

Kara, Mustafa, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, Bs.2, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010.

Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Bs.13, İstanbul: Dergâh Yayınlar, 2016.

Kara, Mustafa, *Tekkeler Zâviyeler*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.

Kelâbâzî, *Ta'arruf*, Çev. Süleyman Uludağ, Bs.2, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1992.

Kılıç, Muhammed Fatih, “Mardin’de Bir Salât-ı Kemâliyye Örneği”, *Mukaddime Dergisi*, 2015, sayı 6, 309.

Knysh, Alexander, *Tasavvuf Tarihi*, Çev. İhsan Durdu, İstanbul: Ufuk Yayınları, 2011.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, Bs.2, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.

Menteş, Melih Ümit, *Sema Ayini*, (İstanbul: Cinius Yayınları, 2011), 54.

- Ömürlü, Yusuf; Ömürlü, Vasfi Emre, "İlâhiyât-ı Ken'an", *Rahmet Kapısı Sempozyum Kitabı*, İstanbul: Nefes Yayınları, 2017, 131-142.
- Ömürlü, Yusuf, *İlâhiyât-ı Ken'an*, İstanbul: Cenân Eğitim Kültür ve Sağlık Vakfı Neşriyatı, 2014.
- Öngören, Reşat, "Hatm-i Hâcegân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 16, 1997, 476- 477.
- Öngören, Reşat, "Şeyh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 13, 2010, 50-52.
- Öngören, Reşat, "Tarîkat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 40, 2011, 95-105.
- Öngören, Reşat, "Zikir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 44, 2013, 409-412.
- Özgen, M.K. "Tasavvuf Felsefesinde Zikir Kavramı", *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013, 1:77 sayı: 2.
- Özkılıç Hüseyin, *İstanbul'da Bir Sufî Cemi; Fatih Sementi-Rifâî Ayini Örneği*, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014.
- Öztürk, Mustafa, "Sehl- et-Tusterî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 36, 2009, 321-323
- Peker Hüseyin, *Din Psikolojisi*, Bs.16, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2018.
- Rifâî, Ken'an, *Salât-ı Kemâliyye ve Evrâd-ı Şerîf*, Haz. Mustafa Tahralı, İstanbul: Yayınevi yok. 1997.
- Rifâî, Ken'an, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, Haz. Mustafa Tahralı, İstanbul: Cenân Eğitim, Kültür ve Sağlık Vakfı Neşriyatı, 2008.

- Rifâî, Ken'ân, *Sohbetler*, Bs.3, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2009.
- Rifâî, Ken'ân, *Şerhli Mesnevî*, Bs.2, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2000.
- Rifâî, Ken'an, *Rehber-i Sâlikîn*, Haz. Mustafa Tahralı, İstanbul: Cenân Eğitim Kültür ve Sağlık Vakfı Neşriyat, 2019.
- Sargut, Cemâlnur, *Ken'an Rifâî ile Aşka Yolculuk*, İstanbul: Sufi Kitap, 2006.
- Şimşek, Selami, *Edirneli Kabûlî Mustafa Efendi, Hayatı, Eserleri, Tasavvufi Görüşleri*: İstanbul, Buhara Yayınları, 2005.
- Tahralı, Mustafa, "Rifaiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 35, 2008, 99-103.
- Tosun Necdet, *Zikir ve Tefekkür*", Bs.5, İstanbul: Hâcegân Yayınları, 2013.
- Tümer, Günay; Uludağ, Süleyman, "Ayin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 4, 1991, 248-250.
- Türer, Osman, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Bs.3, İstanbul: Ataç Yayınları, 2015.
- Uludağ, Süleyman, *Kuşeyri Risalesi*, Bs.5, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2009.
- Uludağ, Süleyman vd., "İbadet", *T. Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 19,1999, 247-248.
- Uludağ, Süleyman, *Kelâbâzî, Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1992.
- Uludağ, Süleyman, "Devrân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 9, 1994, 248-249.
- Uludağ, Süleyman, "Halka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 15, 1997, 358-359
- Uludağ, Süleyman, *İslâm ve Musiki*, Bs.2, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017

Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012.

Uygun, Mehmet Nuri, “Zikir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 44, 2013, 412-413.

Uygun, Mehmet Nuri, *Türk Din Mûsikisinde Usûl İlâhileri*, Rast Müzikoloji Dergisi, C.2, S.2, 2014

Vassaf, Hüseyin, *Vâkıât, Keşif Günlüğü*, Bs.2, Haz. Abdullah Taha Orhan, İstanbul: Büyüyenay Yayınevi, 2016.

Yavuz, Yusuf Şevki, “Bezm-i Elest”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 6, 1992, 108.

Yazıcı, Tahsin, “Derviş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 9, 1994, 189-190.

Yılmaz, Hasan Kâmil, *el- Lüma- Tasavvufla İlgili Sorular Cevaplar*, İstanbul: Altınoluk Yayınları, Tarihsiz,

Yüce Gümüş, *Ken'an Rifâi Büyükkaksoy Musiki Yönü ve Eserleri*, İstanbul: Zahir Yayınları, 2013.

EKLER

Ümmü Ken'an Dergâhı

Ümmü Ken'an Dergâhı Semâhâne

Soldan Sağa: Kâzım Byksoy, Şeyh Râşid Beyefendi, İzzi Beyefendi, Zâkirbaşı
Albay Selahaddin Bey, Dr. Abdülkâdir Kafadar.
nde: Mehmed Dede.

1957 Sonrası Rifâi Kıyam Zikri alıŐmaları

Özgeçmiş

Ad Soyadı: Birhan Gençer

Doğum Târîhi: 19.02.1970

Medeni Durum: Evli

İletişim: birhangencer@gmail.com

Eğitim Durumu:

1992-1994 University of Southern New Hampshire, Lisans, İş İdaresi.

1989-1992 Bilkent Üniversitesi, Lisans, İktisat

Yabancı Diller ve Düzeyi: İngilizce iyi, Osmanlı Türkçesi orta, Arapça Başlangıç

İş Deneyimi: 1994- 2006, Genel Müdür, Gençer Alümiyum A.Ş., Gebze/Kocaeli.

2006- 2016, Genel Müdür, Gençer Profil L.t.d. İstanbul.

Türkiye Alüm. Sanayicileri Derneği, Yön. Kur. Üyesi. 1996-2000.

TÜRKKAD Denetleme Kurulu Üyesi.

Kerim Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi.

Bilimsel Etik Sayfası

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “İstanbul Rifâi Geleneđinde Kıyâm Zikrinin Şekli İcrâsı” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı dūřecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Târih:11/11/2020

Adı Soyadı
Birhan Gençer

İmza: